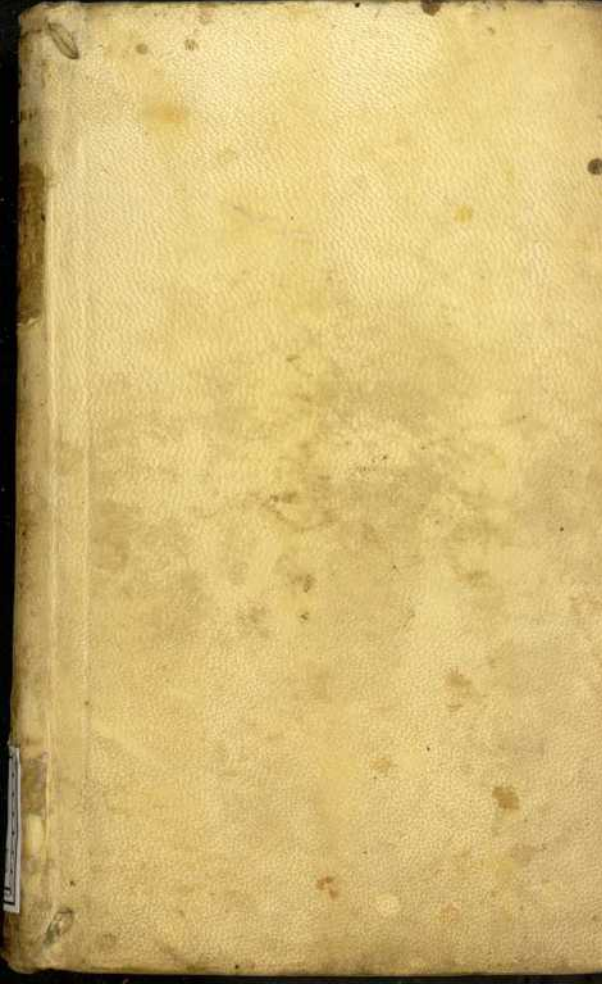

MEMBERS
WANNHA
BLOOM
VOLUME
NO. 1

A
47
273

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

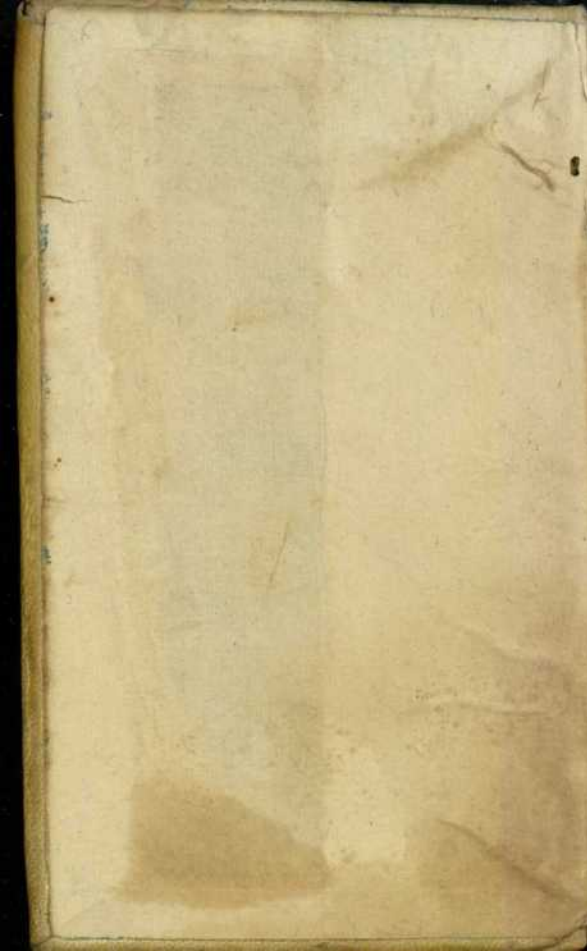
A 081 Man

G.I-1.

12

1-28

THE JUSTICE DEPARTMENT	
GHANADA	
A	
47	
273	

A 081 Man

G.I-1.

12

1-28

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA

A
47
273

P. D. 81

FRANC. XAV. MANNHART
SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

BIBLIOTHECA
DOMESTICA
BONARUM ARTIUM
AC ERUDITIONIS
STUDIOSORUM USUI

INSTRUCTA ET APERTA.

OPUS

SECULI NOSTRI STUDIIS AC MORIBUS
ACCOMMODATUM.

TOMULUS VI.

DE MATHESI, AC PARTE
SECUNDA ASTRONOMIÆ, DE-
QUE MEDICINA.

R
1325

CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,
SUMTIBUS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.
MDCCLXII.

LIBRARY
BIBLIOTHECA
IN MIAMI
HOMER
AND OTHER
CLASSICAL
LITERATURE
OF THE
WEST

M
C

LIBER IX.

DE

MATHESI.

PARS II.

ASTRONOMIÆ.

§. III.

Doctrina Theorica.

LXIII.

Cæli Systemata.

Motui sideribus proprio præmittere visum est cæli systemata & diversas hypotheses, utpote sine quibus ille vix intelligi aut explicari potest. Astronomiæ cultores non contenti, quod cælorum naturam & dotes, ac si

BIBLIOTH. DOMEST. LIB. IX. Bb2 de-

derum classes scrutati fuerint, nomina iis imposuerint, certisque inter se signis atque figuris distinxerint, priscis jam seculis animum adjecerunt, ut systema quoddam excogitarent, quo cœlestia hæc corpora a centro mundi usque ad ipsum cœlum extremum sive empyreum velut in ordinem redigerent, persuasum habentes, hac ratione futurum, ut securius quoque certiusque tot tamque diversa eorundem phænomena, attonitis nobis in cœlo apparentia, explicari possint ac præfagiri. Magno itaque animo, majoreque conatu sunt aggressi opus tam arduum, quod initio quasi rude ac impolitum, seculorum lapsu vero & observationum ope magnis perpetim incrementis auctum, & nunc tandem numeris suis absolutum videri potest, non ita tamen, ut nihil scrutandum emendandumque posteris supersit.

Est autem systema cœli, vel ut alij vocant mundi, distributio quædam ingeniosa & verosimillima corporum, quæ mundus in se continet, seu hypothesis ad situm, phænomena, motusque cœlestium maxime corporum explicandos, determinandosque. Rei huic fundamentum præcipuum præbuere triplicis generis obser-

servationes, quarum *Prima* omnium notissima est, qua solem, lunam & omnes stellas viginti quatuor horis circa terram ab ortu in occasum moveri videmus, idque dicitur motus primus, ut distingatur a motu secundo, quem sol, luna & planetæ omnes diversis itineribus ab occasu in ortum conficere videntur, quarum motuum prior Æquatoris, posterior Zodiaci seu Eclipticæ ductum sequitur. *Alter*a est, qua siderum præsertim planetarum ordo, quis altero superior, quis inferior sit, fuit investigatus, felicique successu detectus. Negotium hoc Veteres jam in se susceperunt, sed rudi adhuc Minerva: Verum recentioris ævi Astronomi accuratissimarum observationum auxilio illud penitus confecere. Inter alios Copernicus, dum anno 1529. die 2. Martii Lunam observaret, Venerem ab ea obtegi deprehendit: eadem Venus teste Keplero anno 1599. die 22. Januarii Mercurium conspectui subduxit: hic vero soli subjectus instar maculæ apparuit Hevelio anno 1674. die 26. Aprilis. Mars Jovem occultare visus est a Mæsthliano anno 1591. die 9. Januarii. Jovem sub Saturno stetisse anno 1563. testatur Keplerus. Ex his modo luce clarius patet, Lunam terræ propiorem esse

esse Venere, hanc Mercurio, istum Sole: Martem propiorem Jove, & hunc Saturno. Mars etiam, si cum oculo & sole in eadem visus linea versatur, nunquam ante solem conspiciendum se præbuit; itaque hic quoque planeta post solem sequitur, & longiore intervallo a tellure distat, quamvis aliquando ad terram propius quam sol ipse accedat. Denique a planetis sæpius fixas occultari deprehendimus, nunquam planetas a fixis: igitur has præ illis a terra remotiores esse, & supremum in cælis locum obtinere oportet. *Tertia* eaque subtilior observatio est, qua (ut nihil de sole, luna, eorumque eclipsibus memorem) cæteri quinque planetæ non semper esse *directi*, seu directæ ingredi via, scilicet non secundum Zodiaci signorum ordinem procedere sunt deprehensi, sed interdum esse *retrogradi* seu retrocedere, interdum esse *stationales* sive *stationarii*, ita ut aliquo temporis spatio apud easdem fixas hære divertereque videantur: rursum quod nunc magis nunc minus evagentur in Austrum & Boream. Præ reliquis autem superiores Saturnum, Jovem ac Martem observarunt a sole digredi, usque dum ei opponantur, & tunc semper esse retrogrados & aspectu maximos:

in-

inferiores vero, scilicet Venerem ac Mercurium non procul a latere solis discedere, illam quidem paullo plus quam sesquisigno, hunc ne integro quidem: itaque solem aliquando antevertere, aliquando subsequi. Atque istæ observationes certissimæ, communique Astronomorum calculo probatæ veram siderei ordinis dispositionem palam fecerunt. Quare his innixi fundamentis jam antiquiores Astronomi manum operi admoverunt; sed quamprimum in diversas sectas abiere, quarum altera terram mobilem, altera moveri nesciam velut in antecessum statuit. Posteriori adhæsit firmissime Ptolomæus, priori vero Philolaus, & post hunc Copernicus: mediam autem viam quandam iniit Tycho Brahe. Ita inter varia cœli systemata tria imprimis sapientum adplausu & adprobatione fuerunt excepta, scilicet Ptolomaicum olim, nunc Copernicanum & Tychonicum.

Primum seu *Ptolomaicum* antiquissimis temporibus ubique civitate donatum, cui subscripsere Chaldæi, Pythagoras, Archimedes, Cicero, Plinius & plerique Arabum, terram in centro mundi constituit. Supra globum terræ statim occurrit atmosphæra seu aer crassior, variis tum

vaporibus tum halitibus permixtus, ubi colliguntur nubes, emicant fulgura, erumpunt fulmina, &c. Aeræ autem regioni continuo superstruitur sphaera ignis. Nam Veteres ignis tanquam corporis levissimi sedem velut stabilem super aera collocabant. His imminet cœlum lunæ, tum Mercurij & Veneris, dein solis, Martis, Jovis & Saturni, ac longo post intervallo fixarum orbitæ sequuntur, e terræ centro descriptæ. Agmen claudit *primum mobile* ut vocant, ceu motus, quo tota cœli machina volvitur, arbitrar. Porro systema hoc & diurnum sphaerarum motum circa terram in centro quietam, & proprium quoque priori contrarium, quem *Intelligentiæ* quædam moderantur, admittit. Simplicitate sua satis sese commendabat antiquis seculis hic ordo: sed a veritate alienum esse duo phænomena posteriore ævo detecta manifeste ostendunt: primum est, quod Astronomi compertum modo habeant, planetas subinde apogæos esse, seu a terra remotissimos, subinde perigæos, sive terræ propiores: alterum, quod aliqui planetæ uti Venus & Mercurius, sæpe supra solem eluculentur, sæpe infra eum deprimantur: horum autem neutrum fieri posset, si idem omnium orbium cœlestium centrum foret, uti

ter-

terram esse fundamenti loco ponebat Ptolomæus. Quare Ægyptii gens cœlo affueta, erroribus hisce notatis, uti creditur, emendando systemati memorato operam dedere; & quidem ut posteriorem tollerent, proprias Veneri ac Mercurio orbitas non jam e terræ, sed solis centro descriptas adsignarunt: priorem vero ut eliminarent, diversos epicyclos, quos *concentricos* & *excentricos* adpellant, pro inæquali & flexuoso planetarum itinere complanando excogitarunt; atque ita in lucem prodiit systema Ptolomæicum emendatum, quod calculo suo probarunt Ægyptii, Vitruvius, Macrobius, V. Beda, Argolus cum plurimis aliis, quodque per quatuordecim fere secula in scholis primas tenuit.

Verum ubi cœlestia rimandi cupido crevit, per varias observationes superiores quoque planetæ Mars, Jupiter & Saturnus modo terræ propinquiores modo remotiores ab illa esse, neque systema Ptolomæi sive simplex prius, sive emendatum postlerius cœlo amplius congruere deprehensum fuit. Itaque aliam Astronomi viam ingressi sunt, inter quos Copernicus Philolaum ducem, ut dixi, secutus quum expositus hucusque plane-

tarum motus nimium quantum intricatus, tantaque siderum velocitas haud fide digna sibi videretur, novum systema excogitare vel potius instaurare vetus cœpit, quod ab eo *Copernicanum* dicitur. Sed vix non totam cœli machinam invertit, dum illam in ordinem redigere satagebat. Ei magno cum plausu præter alios assentiuntur fere omnes, quotquot prioribus seculis Ecclesiam Dei, fidei morumque magistram, reformare vel potius evertere conati sunt, non tam veritatis quam contradicendi studio ducti. Cœlum universum Copernicus fluida materia repletum esse contendit, planetarumque motum velut avium in aere aut piscium in aqua liberrimum. Quare solidis orbibus, quales Ptolomaicum systema statuebat, merito exulare iussit circulos pro faciliore duntaxat planetarum cursus explicatione substituit. Fundamenti autem loco, cui totam ingenii sui machinam superstruit, ponit terram moveri, solem vero stellasque fixas quiescere. Hinc solem in centro mundi collocat, regię suæ finibus nunquam excedentem, quamvis circa axem suum moveatur: terram vero inter planetas refert. Proximus solem circuit Mercurius spatio pene trimestri: hujus vestigia premit

mit Venus, quæ suum circa solem ambitum intra menses septem cum semisse absolvit. Sequitur magnus orbis, quem terra motu annuo peragrat, ipsa circa axem suum mobilis; luna vero circa telluris globum tanquam epicyclo seu parvo circulo intra mensem circumagitur. Mars soli circumducitur, cursusque sui metam annis fere duobus attingit. Jupiter pari ratione Martem circuit, nec nisi annorum circiter duodecim spatio orbitam suam emetitur: quatuor hic secum circumfert asseclas, quasi totidem lunas seu mavis stellas minimas, solo telescopio conspicuas, quæ una cum principe suo circa solem moventur, ita tamen ut peculiare circa Jovem iter conficiant. Ultimus Saturnus cæteros omnes planetas ambitu suo complectitur, viæque suæ finem imponit intra annos proxime triginta, stipante latus quinque satellitum cohorte. Planetas demum omnes stellarum fixarum & immobilium regio per immensum prope a prioribus spatium remota cingit ac veluti coronat. Atque hæc plana systematis hujus expositio est: arcaniora quædam, uti de proprio solis circa suum axem motu, quo maculæ explicantur: de diurno terræ motu circa proprium axem ab occidente

versus orientem : de vorticibus solis & stellarum fixarum, &c. explicant passim Mathematici, monstrantque per figuras, maxime Keplerus & Cartesius, & qui hos sequuntur.

Supereft, ut systema quoque tertium, quod a Tychone auctore suo *Tychonicum* nuncupatur, & quod nunc omnes, qui a Copernico dissentiunt, amplectuntur, paucis exponam. Hic terram in centro firmamenti collocat, atque ex illo lunæ & solis stellarumque fixarum orbem describit : solem vero reliquorum planetarum centrum statuit, ita ut inferiores Venus atque Mercurius circa solem & una cum sole circa tellurem rotentur : superiores vero Mars, Jupiter ac Saturnus, si ex parte solis inveniantur, sint remotissimi a terra : ex altera vero parte eidem longe propinquiores ; ubi advertendum, circa Jovem alias stellas minores quatuor, circa Saturnum quinque, qui comites Jovis ac satellites Saturni dicuntur, non secus ac lunam circa tellurem moveri. Itaque hoc convenit Tychoni cum Copernicanis, quod planetarum centrum in sole figat, qui eorum *motus, stationes, directiones, ac retrogradationes*, ut adpellantur, omnino regit
ac

ac moderatur. Disconvenit vero plurimum, quod ipsius solis, sicut lunæ, centrum in terra reponat, illique quietem restituat, &c. Plura patebunt, ubi planetarum indolem ac mores accuratius inspecturi sumus. Quodnam vero ex his tribus, quæ recensui systemata, palmam ferat, difficultate non caret. Primum seu Ptolomaicum veritati in aliquibus consentaneum haud esse, modo apud omnes in confesso est. Alterum Copernicanum quantumvis sit ingeniosum, & physicis aut mathematicis argumentis non adeo feliciter impugnetur (unde multi illud tanquam hypothesin excipiunt) sacrae tamen Scripturae satis aperte contradicit, quemadmodum ingenue fatetur Sturmius, quamvis A catholicus, & ex illorum Mathematicis celebratissimus. (q) * Quippe S. Scriptura soli motum tribuit: *Oritur sol & occidit, & ad locum suum revertitur, ibique renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* (r) *Sol contra Gabaon ne movearis & luna contra vallem Acalon, &c.* (s) Subditque tanquam miraculum primæ classis: *Steteruntque sol*

(q) *In Physic. concil. sect. prior. Cap. 5.*

(r) *Eccles. Cap. 1.*

(s) *Josue Cap. 10.*

sol & luna, &c. Moveri autem, reverti ad locum suum, gyrari quid aliud hæ phrasæ nisi solem moveri manifeste significant? terræ vero quietem eadem Scriptura adjudicat: *Terra autem in æternum stabit.* (t) *Fundasti terram super stabilitatem suam.* (u) *Firmavit orbem terræ.* (x) *Stare autem, fundari super stabilitatem, firmari* quid aliud nisi terræ quietem indicant? Nec est, quod Copernicani optice solum, & ut nobis adparet, non vere ac physice solem, dum Josue pugnabat, stetisse asserant. An enim hoc idem in systemate suo de luna dicere audebunt? Scriptura tamen utrumque planetam eodem complectitur prodigio: *Steteruntque sol & luna.* Sit, quod S. Scripturæ locus iste sit intelligendus ita, ut optice ac secundum visus nostri judicium duntaxat sol steterit, certe de luna, utpote quæ etiam in systemate illorum movetur circa terram, id intelligi nequit, scilicet quod pugnante Josue luna solum optice & secundum visus nostri judicium ut dixi steterit: sed re ipsa & vere stetit. Quando igitur ait Scriptura *steteruntque sol & luna,* secundum Copernicanos eodem in loco ac tri-

(t) *Eccl. 1.*(u) *Psalms. 103.*(x) *Psalms 92.*

tribus in verbulis duplex ac diversissimus sensus, loquendique modus lateret: *Stetit sol optice & prout nobis adparet, & stetit luna vere ac physice.* Quis non videt, quam alienum hoc sit a recta S. Scripturam interpretandi ratione? quam torta & indigna sacro eloquio sit hæc interpretatio, ac solummodo in favorem sententiæ, cui tam mordicus inhærent, excogitata? Nunquid meliore quin optimo jure inferri poterit: secundum Copernicanos luna vere movetur; itaque dum dixit S. Scriptura *Steteruntque sol & luna*, quemadmodum luna vere ac physice stetit, etiam sol vere ac physice stetit, vel neuter, sed uterque optice solum, quod veritati aperte repugnat. Equidem verum est, uti non raro S. Scripturam tropis aliisque quas vocant figuris, variosque sensus pati: at non quando historiam proponit, qualis est ista de pugna & victoriâ Josue, atque miraculo, quod in ea accidit, nudisque verbis describitur: secus ipsam Josue pugnam totamque historiam denique ad tropos aut allegorias referre licebit. Sit systema hoc simplex, ingeniosum, admirabile ut jactant, & cœlestibus phænomenis ex asse consentiens, ex hoc illud solum sequitur, quod potuisset Deus hæc ratione fa-

fabricare cœli machinam, & siderum orbitas atque semitas, non autem quod ita fabricarit. Non quæritur autem heic, quid potuisset facere Deus, sed quid fecerit, & quomodo fecerit: atque hoc optime e sacrae Scripturae verbis adeo claris intelligimus. Quare tertium, nempe systema Tyconicuui reliquis præferri meretur, quum omnia phænomena, licet fortassis non tam expedite, commode tamen explicet, simulque S. Scripturae eloquio consentiat.

XLIV.

Motus siderum proprius.

Motus siderum omnium & singulorum proprius est ille, quo sub Zodiaco, super ipsius axem ac polos secundum seriem signorum, seu in *consequentia* ut loquuntur Astrologi, obliqua moveri via videntur. Exordium hujus motus tanquam radix & epocha longitudinis statuitur ab Astronomis punctum verni æquinoctii, sive prima quæ in ariete splendet stella. Quippe punctum istud medium obtinet locum inter maxima planetarum ab Æquatore modo in Austrum modo in Boream deviorum intervalla, sedes-

desque propria & stabilis est Æquinoctii, quum sole in eo hospitante universo terrarum orbi æqua diei noctisque obtingat portio: hinc quoque unanimi Astrologorum suffragio initium calculi ex illo ducitur, per reliquas anni totius partes progressuri. Motu hoc secundo stellæ omnes fixæ nihil immutata, quam inter se invicem tenent, distantia secundum Zodiaci viam sibi præscriptam ab occasu in ortum tardissimo gradu promoveri videntur, quovis nimirum anno minutis secundis ^{''} 51, quot hebdomadibus vero vix ^{''} 1, ita ut tota periodus annorum 25415. spatio primum absolvatur. Detexere hunc motum plurimum seculorum observationes a viris peritissimis institutæ, qui primam Arietis stellam, quæ tempore Ptolomæi prope punctum Æquinoctii domicilium fixit, Tauri locum occupasse, translata quoque Tauri sede in Geminos, Geminorum in Cancrum, reliquorumque in succedentia signa, perspicue fati notarunt. Primus qui longitudinum, quas fixæ observant, catalogum exhibuit, fuit Hipparchus Rhodius annis fere centum & viginti ante Christum natum: hunc emendavit Albategnius annis post C. N. octingentis octo-

BIBLIOTH. DOMEST. LIB. IX. C c gin-

ginta : alium an. 1437. substituit Ulugh Beigh Parthorum Indorumque Rex : novum anno 1600. Tycho de Brache condidit : sexaginta annis post ad hæc usque tempora fixas in locum sibi convenientem restituit Hevelius. Si per plura adhuc secula mundo superstiti esse licebit, alios cœlestes globos in terris machinari oportebit. Quin ipsa quoque stella polaris, ursæ minoris caudæ inserta, quæ non procul a polo Arctico remota degit, variationis hujus experta haud est. Nam ab Hipparchi ac Ptolomæi temporibus ab occasu in ortum semper magis magisque ad poli punctum motu suo proprio accessisse fuit deprehensa, utpote a quo non pluribus quam tribus modo gradibus distat, dimidio solum circa annum Mundi (si tamdiu duraturus sit) 22820 ; quadraginta septem vero circa annum 15000, si fides Tabulis Prutenicis, rursus ab eo removenda.

Saturnus Planetarum supremus obliquo lentissimoque motu secundo incedere videtur ab occasu in ortum juxta signorum seriem, inæqualibus tamen passibus, ita ut aliquando appareat esse velox, post tardus, mox ac si staret, tum veluti si retrocederet ; quæ tamen inæqua-

qualitas si ad medium ut vocant motum revocetur, Saturnus periodum totam absolvit annis viginti novem & ultra. Ad dies & horas quod adinet ac minuta, discrepant auctores; hinc eorum calculum incertum tum in hoc, tum in reliquis planetis silentio prætereundum censei.

Motus Jovi proprius in qualitate convenit cum Saturno; differt autem in quantitate periodi, quippe hanc absolvit annis fere duodecim.

Motus, quem Mars proprium tenet, simmilitè in qualitate non discrepat a duobus superioribus planetis, bene tamen in quantitate periodica: nempe absolvit periodum suam annis circiter duobus.

Motus, quem sol sibi vendicat proprium, est medius & simplicior reliquis omnium planetarum motibus ac regula cæterorum, utpote qui per lineam eclipticam super ejusdem axe ac polis secundum Zodiaci signorum seriem perpetuo incedit. Manifesta hujus motus secundi indicia sunt, quod non eundem semper locum ortu suo occasuque illustret, sed ex Australi plaga in Septentrio-

nalem ascendat, rursusque a Septentrionali descendat in Australem: porro dum Meridianum subit circulum, nunc vertici nostro imminet, nunc ab eo longius recedit. Oportet igitur, ut præter communem quotidianumque motum alius quoque proprius soli tribuatur, quo jam in hanc, jam in illam partem deflectat. Periodum suam absolvit anno fere uno.

Venus motu sibi proprio solem circumit; ab occasu nempe tendendo in ortum secundum signorum seriem Zodiaci ductum sequitur, ita tamen ut planeta hic modo velox, quando soli adpropinquat, modo tardus, quum ab eo remouetur, modo velocissimus incedat, quando vel mane sub solis radios sese abscondit, vel vesperi sese illis extricat, palamque splendescit. Matutino vespertinoque tempore, ubi a sole quam longissime recedit, nimirum gradibus quadraginta septem & minutis quindecim, stare videtur; intermedio autem eoque quo soli jungitur tempore retrogredi. Inæquales hi motus si ad medios reducantur, Venus periodum suam absolvit anni dimidio & amplius, diebus nempe ducentis viginti quatuor.

Mercurius pari ut Venus ratione, proprioque motu circa solem fertur, eoque inæquali; sed ita, ut non amplius quam viginti septem fere gradibus a sole recedat, sive antevertat illum sive sequatur. Hinc non facile sui conspectum nobis indulget. Periodum suam absolvit ferme anni quadrante, diebus scilicet octoginta septem.

Lunam planetarum infimum proxime terram circumire manifestum reddunt eclipses, quas superiores planetæ interjecto illius corpore patiuntur, item brevissima, certisque deprehensa indicia periodus, quam sub Zodiaco ejusdemque axe ac polis secundum signorum seriem ab occasu in ortum prosequitur, quamvis magnopere inæqualem. Motus istius calculum vel a principio arietis ineunt Astronomi, ita ut menstrua periodus conficiat dies viginti septem cum septem horis; annua vero ultra duodecim *revolutiones* complectatur signa septem & gradus novem; diurna tres ejusmodi gradus: vel deducunt a tempore, quo plurimum removetur a sole, ac perigæa est; atque ita periodus menstrua erit dierum viginti novem cum duodecim horis; motus diurnus graduum trium: vel

desumunt ab Apogæo sive Anomalia, & prodibit menstrua periodus dierum viginti septem cum horis tredecim; motus diurnus vero graduum trium.

Exposito motu primo & secundo multum proderit, mirabilem utriusque harmoniam palam facere. Non pauci equidem fuerunt, præsertim ex antiquioribus, qui diu multumque in explicando duplici siderum motu, communi ac proprio, seu primo ac secundo, luctati vel omnino succubuere tanto ut credebant ponderi, vel miris ambagibus usi rem potius tenebris pluribus involverunt, quam in lucem protraxere. Verum si Opticam in auxilium vocare libeat, brevi omnis difficultas quantacunque disperebit, & post nubila phœbus diem afferet. Solite quidem Astronomi motum hunc duplicem in sideribus distinxerunt, tum ut situs corporum cœlestium atque aspectus diversitatem clarius ob oculos ponerent, tum ut motus supputandi facilem ac certam inirent monstrarentque viam. At si rem, ut est, consideremus, unico stellæ omnes tam fixæ quam errantes motu licet diverso, ordinatissimo tamen ab ortu in occasum ferri palam est. Licet enim tacitis veluti gressibus paullatim ad or-

ortum retrocedere nobis videantur, ratio tamen apparentis hujus motus in promptu est, quia nimirum stellæ motu ab oriente in occidentem seu diurno 24. horarum abreptæ non omnino ad idem punctum Meridiani, a quo fuerunt, egressæ, revertuntur. Profecto constans docet observatio, fixas citius ad Meridiani metam singulis diebus pervenire, quam Saturnum: hunc citius quam Jovem: istum quam Martem, Martem cursu prævenire Venerem, ac Mercurium, Lunam vero lentissimo gradu subsequi. Unde apparent nobis, ac si orientem versus retrocederent motu proprio, id quod in Luna manifeste deprehendimus. Nam hæc dum nova est, vesperi una cum sole horizontem occiduum subit; triduo autem vel quadriduo post sole occidente longo versus ortum intervallo relicta cernitur, donec die decima quarta sole in occasum vergente ipsa demum supra horizontem ortivum emergere conspiciatur. Quod autem in luna, hoc pariter, diverso licet modo, tam in sole quam in omnibus aliis planetis ac stellis contingere sedula cœlestium rerum contemplatio patefacit. Ratio autem diversitatis hujus (nempe quod hoc motu cursum suum absolvat luna viginti novem

diebus, Venus fere ducentis viginti quinque, Mercurius circiter triginta octo, Saturnus vix non triginta annis, fixæ demum 25415 aut 28000 annorum spatium) ratio inquam diversitatis hujus ex velociore vel tardiore motu vero eorundem siderum petenda est. Quo enim magis sidus aliquod a terra distat, eo majori etiam ambitu seu circulo circumvolvitur, (habent quippe se circuli, ut eorundem radii: radii autem circulorum, in quibus gyrantur sidera, nihil aliud quam ipsæ illorum a terra distantia sunt) Quamobrem fixæ longius, immo longissime a terra remotæ intra idem tempus majus spatium, planetæ utpote telluri propiores, minus cursu suo conficiunt, atque ita illos velocius, hos tardius moveri necessum est. Quare ut paucis omnia dicam, singula sidera motus sui exordium ducunt a Meridiano versus occasum, sique ad eundem intra horarum viginti quatuor spatium non omnino redire liceat, contingit ut ea quæ tardius moventur, majore, quæ velocius, minore intervallo ab eodem Meridiano sejungantur. Itaque quum stellæ fixæ, tanquam omnium remotissimæ, velocissimo abripiantur motu, absoluto eo, quem diurnum vocant, unico vix minu-

to a priore, quem post se reliquerant, Meridiani loco distare deprehenduntur: planetæ autem secundum cursus sui tardioris aut velocioris mensuram (nempe Saturnus minutis fere duobus, Jupiter quinque, Mars medio circiter gradu, Venus & Mercurius vix non uno, Sol gradu integro, luna denique tredecim fere gradibus) intra idem motus diurni spatium versus ortum a Meridiano remouentur. Patet igitur, sidera universa, dum motibus volvi contrariis adparent, uno eoque ordinatissimo motu per liquidas cœlorum semitas nulla re moram injiciente, aut cursui obstante circumferri.

Verum quamvis hæc ita se habeant, & motus omnium siderum unicus sit, multiplicem tamen exhibere denuo lectori polcitur doctrinæ theoreticæ ordo & claritatis studium. Atque inprimis motus soli cum reliquo siderum choro communis, seu diurnus (quem motus *raptus* vocant) est, quo secundum probatissimas Astronomorum observationes una cum firmamento aut primo mobili ab ortu in occasum intra viginti quatuor horas abripitur tanta cum celeritate, ut unico horæ minuto 13471, hora integra

808260, diei totius intervallo 19, 618, 240 milliaria conficiat. Menstruus vero motus dicitur, quo proprio sibi cursu ab occasu in ortum fere unum e duodecim notissimis Zodiaci signis non interrupta serie percurrit: Annuo autem, quo in ecliptica regredi ab occidente in orientem videtur, totum Zodiacum diebus 365 cum horis fere 6 (nempe 5 cum 48 & 45) perlustrat. Tardior est in apogæo, velocior quando in perigæo versatur: quin talem quoque motum solis inæqualem non solum intra æquinoctia, quæ una semisse eclipticæ a se distant, verum etiam intra ejusdem eclipticæ quadrantes sagacitas Astronomorum deprehendit. Primum quidem observato magna cum cura utriusque æquinoctii tempore solem sub eclipticæ semicirculo, quo Boream spectat, octiduo diutius quam Austrum respicit, hæere notarunt. Hinc Ptolomæus, Tycho, Ricciolus aliique Astronomiæ heroes calculo suo dies centum octoginta sex, & fere medium statuunt, quos sol sub æquinoctio verno ad Autumnale, nempe ab Ariete ad usque Libram, impendat cursui suo: ab hoc vero usque ad vernum, nimirum a Libra ad Arietem, dies duntaxat centum se-

septuaginta octo ac prope medium. Ratio hujus rei est, quod sol quidem in plano eclipticæ, in elipsi tamen aut circulo moveatur, cujus centrum est extra tellurem; & quidem ævo nostro in parte Boreali. Quare contingit, ut sol sit apogæus, hoc est, a terra longe remotior circa solstitium æstivum, quam circa hybernum. Apogæum solis hac ætate in signo cancri est; & illius motus admodum lentus, quum intra annum non plus itineris conficiat, quam i. ii. igitur quum centrum & major pars orbitæ solaris nunc jaceat in hemisphærio Boreali, plures numeramus dies ab Æquinoctio Verno usque ad Autumnale, quam ab Autumnali usque ad Vernum. Dein præter Æquinoctii tempus illud quoque, quod sol ad punctum solstitii utriusque tam æstivi quam hyemalis tendendo conficit, inæquale deprehenderunt. Profecto inter alios teste Ricciolo, Viro in observationibus suis tam felici quam accurato, sol sub eclipticæ primo quadrante, nimirum ab Ariete ad Cancrum, citius movetur, quam sub secundo a Cancro ad Libram, scilicet sub priori diebus 92, horis. 23, minutis primis 52: sub posteriore vero diebus 93, horis 14. minutis

nutis primis 56. Jam vero investigare juvat, qua ratione tam motus soli communis, quam proprius inter se differant. Itaque sol indies motu raptus communi per 360 gradus ab Oriente in Occidentem defertur, iterumque reversus ad orientem nova quotidie vestigia relinquit, & puncta designat in horizonte tam *ortivo* quam *occiduo*, ut vocant, uti & in Meridiano, atque ita singulis diebus ab uno Tropico in alterum per circulos, quos spirales & parallelos dicunt, hinc boreales $182\frac{1}{2}$ inde totidem australes promovetur. Idem vero sol quotidie ab occidente in orientem non nisi unicum circiter in Zodiaco gradum absolvit, seu ^I59. ^{II}8. ^{III}19. ^{IIII}58. ex quibus modo patet, solem motu annuo proprio unam solummodo *revolutionem*, dum ab Æquatore hinc & inde ad Tropicos gradibus $23\frac{1}{2}$ declinat; motu vero raptus communi, spatio unius anni ferme 365 dentis minutis pati *revolutiones*, ex quibus annus solaris componitur. Neque duplex hic motus, communis in occasum & proprius ad ortum tendens, quamvis unicum re ipsa esse prius ostenderim, cœlestium corporum systemati remoram injicit. Luce clariora sunt exempla, quæ
idem

idem corpus diversis, quin immo motibus etiam oppositis agitari posse demonstrant. Unum e multis ut in medium afferam, intueamur hominem ortum versus in navigio ambulans, quod interea fluminis alveo abreptum in occasum, vel aliam quamlibet plagam defertur. Homo iste duobus motibus sibi invicem, ut prima fronte adparet, contrariis agitur. Quod si de Copernicanorum progenie Encelades aliquis accedat, ipsumque flumen cum tota tellure circumagat, tribus omnino motibus idem homo in navi deambulans varias in plagas distrahetur, quin tamen vim ullam patiat, aut motuum continua series perturbetur.

A sole ad lunam digredior: occurrit heic imprimis motus ejus communis diurnus, sive raptus, quo sidus hoc cum primo mobili ab ortu in occasum majore quam 24 horarum spatio abripitur, cujus rei luculentum præbet testimonium, quum singulis noctibus una fere hora ferius emergat ex horizonte, tardiusque gradibus 13. 10. 35. 48. Meridianum attingat. Sequitur mensurus propriusque lunæ motus, quo tum in, tum extra Zodiacum ab occasu in ortum regre-

greditur 27. diebus, horis 7. minutis 43.
 " " 4. 13. quapropter quovis die duodecim
 gradibus 11. 27. orientem versus a sole
 recedere videtur. Tandem annuus est,
 quo duodecies ferme Zodiaci spatium
 cursu suo emetitur, dum interea sol se-
 mel duntaxat id absolvit.

Planetis quoque reliquis (idem esto
 judicium de sole & luna) præter mo-
 tum quo ab ortu in occasum, & ab hoc
 vicissim in illum tendunt, peculiaris tri-
 buitur, cujus ope obliqua per Zodiacum
 via jam ad unum, jam ad alium mundi
 polum divertunt. Quippe cursu suo
 non circulos, sed spiras describere de-
 prehenduntur, quibus ad alterutrum
 mundi polum quotidie magis magisque
 accedunt. Ita sol qualibet die in aliis
 atque aliis Zodiaci punctis obliquo per
 eclipticam incedit itinere, ea qua in di-
 versis quoque punctis horizontis quoti-
 die oritur & occidit, ratione. Nec solo
 motu *spirali* gaudent planetæ, verum
 etiam recto, dum nunc ascendendo apo-
 gæi seu a nobis plus remoti, nunc de-
 scendendo evadunt perigæi, scilicet vici-
 niores nobis. Atque hinc facili negotio
 planetarum *accelerationes*, ut vocant Ma-
 the-

thematici, *retardationes*, *stationes* ac *retrogradationes* explicantur. Nam si versantur in apogæo, tardiore gressu orbem diurnum, utpote majorem circulum, peragrunt, sicque longiore a stellis fixis intervallo versus ortum remoti cursum suum accelerare videntur: ubi vero ab apogæo recedunt, minorem circulum decurrunt, eumque citius absolvendo minori quoque spatio a fixis distant; quare eorundem in ortum progressus adparet, ac si retardaretur. Quando autem angustiorum adhuc orbem describunt, æquis eundem passibus non secus ac suum stellæ fixæ percurrunt; unde nobis stare videntur, quum stellam nec post se relinquunt, nec illam antevertant. Denique ubi a statione sua ad perigæum progrediuntur, per minores adhuc volvuntur circulos diurnos, minimumque perficiunt in perigæo, quem proin longe citius quam stellæ fixæ suum emetiuntur. Quapropter stellas longiore quoque intervallo post se relinquunt ortum versus, atque ita retrogredi creduntur.

LXV.

Corporum cœlestium phænomena.

Expositis variis motus siderei hypothese-
 fibus diversa corporum cœlestium phæ-
 no.

nomina præ reliquis admiratione scitu-
que dignissima nunc explicanda sese of-
ferunt. Initium a sole duco: vix non in
votis est immane illud votum Eudoxi,
præstantis Astronomi, de quo Plutarchus
(y) testatur, optasse illum Phaetontis in-
star comburi, modo sibi liceret cominus
ad solem adstanti figuram, magnitudi-
nem, decoremque tanti sideris tantisper
contemplari. Est enim anima mundi,
oculus cœli, astrorum princeps, lucis
fons inexhaustus. Naturam corporis so-
laris igneam esse tum antiquiora Eccle-
siæ lumina Chrysostomus, Augustinus,
Blosius, &c. tum ævi recentioris Clarissi-
mi Viri Scheinerus, Kircherus, aliique
passim Astronomiæ cultores contendunt;
non equidem quod ejus focum igne spif-
so, fœculento, & tot heterogeneis parti-
bus adulterato, qualem experimur ignem,
quo nos utimur, sed longe puriore, de
fœcatoriore, magisque sincero, ex primi-
genia luminis prima die conditi materie
composito, animari credant. Et quidni?
conspirant in hanc sententiam & ratio
& observatio: hæc quidem, quia solare
corpus helioscopiis optimis exploratum
ignei cujusdam maris imaginem refert,
ebullientibus flammaram fluctibus agita-
ti,

ti, & emergentibus hinc inde fuliginosis vaporibus distincti. Certe Kircherus per crebras observationes velut incola cœli factus comparat eum ari candenti ac fusili in fornacibus, in quibus materia pro campanis aut machinis bellicis arte fusoria paratur, per ignem soluto, ubi lacum quemdam igneum e lucidissimis flammis fuligines evomentem cernere licet. Rationem hujus rei afferunt non contemnendam, quia scilicet sol ignem propriis sibi dotibus æmulatur. Nam radii solis undique diffusi res objectas illuminant, & per speculum concavum collecti reflexique, aut per vitrum causticum fracti, quin per ampullam quoque vitream frigida plenam transmissi, etiam hyeme calefaciunt & accendunt. Cur ergo non ignis naturam vindicemus soli, qui facie ac indole spirat nonnisi ignem? non quidem crassum & pinguem, sed subtilem & amœnum, ita ut si substantiam ejus spectes, sit Vulcanus, sed indole maneat Phœbus. Neque timendum propterea vicinis soli globis cœlestibus, ne inverso Phaetontis curru in cineres redigantur, quum vel ex elementorum selecta & puriore materia, atque ideo maxime vegeta compositi satis virium habeant, quibus per qualitates contrarias ab interitu se

defendant, vel diuturnis excocti flammis magis durentur, & asbesti vel amianti, corporum igne haud violabilium, naturam induant: quamvis non inficias eam, partes quasdam in iis continuo destrui, quemadmodum in globo terrestri contingit, alijs tamen succrescentibus, ita ut nova absuntis prioribus viscera his Prometheis perpetuo nascantur. Partes vero ex quibus hoc corpus solare componitur, non omnes esse solidas, sed liquidis & fluidis mixtas, satis prodit ipsa solis facies, ope telescopiorum melioris notæ observata, utpote in qua partes quædam instar maris fluctibus agitati, & aquæ in lebete ferventis ebullire conspiciuntur. Quare quum partes solidæ quietem ament, liquidæ vero motui sint obnoxia, partim e liquidis partim e solidis componi solem recte arguimus. Quin ex hac ipsa partium heterogeneorum commixtione non pauci Astronomorum conjecturam haud levem deducunt, sphaeram solis aura quadam crassiore, nempe effluviis ejusdem cum æthere ambiente unitis conflata, circumdari ac coronari, quam atmosphaeram seu pyrosphaeram solis nuncupare fas est. Rem hanc fide dignam facit analogia cum globo lunari ac terrestri, in quibus ob partes li-
qui-

quidas solidis commixtas, nempe terrestres cum aqueis atmosphæram quamvis longe densiorem deprehendimus. Figura qua sol gaudet, spherica est, suffragantibus tum helioscopiis seu tubis vitro colorato munitis, qui ambitum solis rotundum oculis objiciunt, tum maculis solaribus, de quibus paullo post sermo erit, utpote quæ circa medium solis discum majores, minores vero circa limbum apparent, quæ res sphericam corporis figuram opticæ non ignaris manifeste prædit. Nihilominus induit sol, nudisque oculis monstrat cum reliquis astris faciem planam instar disci: non raro etiam oblongam seu ellipticam tum in ortu tum in occasu suo. Nam radiorum in atmosphæra refractorum ope limbus solis inferior versus superiorem plus æquo attollitur. Eadem ratio est, cur sol aliquando jam conspiciatur, antequam supra horizontem emergat, aut postquam infra illum jam descendit. Nonnunquam in ortu occasuque suo, maxime circa æquinoctium vernum velut subfilire ac tremore concuti videtur, cujus rei causam assignant motum aeris crassioris prope horizontem tempore veris, quando pori telluris hyeme oclusi referantur: vulgus hunc tremulum motum adpellat

Tripudium Paschale, quo resurgenti Christo tanquam vero Justitiæ Soli noster adplaudere creditur, quum Pascha circa vernum tempus celebrari soleat.

Distantiæ ac magnitudini solis qui certos terminos statuitur, eamque velut ad regulam metiuntur, sicut faciunt hominibus. Tanta enim est, ut vel minimus error in observatione commissus, in calculo enormis evadat. Secundum Tichonis opinionem sol centum & quadraginta vicibus, secundum Riccioli mentem triginta octo millibus & sexcentis, secundum systema Copernicanorum vix non uno, ut vocant milione globum terrestrem superat. Nam si Astronomorum Parisiensium effatis Copernico non ob stare faventium fides adhibeatur, distantia solis mediæ 22000 semidiametros terre complectitur, atque ultra, quæ longe lateque patet, globus solaris decies centies millies seu integro *millione* terram magnitudine sua superabit. Ecce, opiniones & mensuras a se invicem distantes plus, quam ipsos globos cœlestes a terra. Omnium tamen calculo maximam esse oportet hujus, uti & reliquorum corporum sidereorum molem, ita ut quos intuemur a longe pygmæos, sint re ipsa

gigantes: summam quoque cursus celeritatem esse, ut quos cochleas reptare videmus per cœlum, sint ocyores Euro & fulminis alis. Non minus solis magnitudinem stupendam prodit immensus ejusdem calor, vis ac luminis copia, quam quaquaversus in spatium prope infinitum diffundit.

Longe certius illis, quæ hucusque in medium attuli, phænomenon modo nostris sepe oculis conspiciendum sistit. Prioris seculi felicitas nescio an infelicitas fuit, invenisse ea in sole, quæ quindecim & amplius retro secula impune ignorarunt, utpote quibus solem ab omni macula non absolvere crimen fuisset *brevis gyaris & carcere dignum*. Primus illas, ut jam alibi dictum est, detexit Scheinerus S. J. anno 1611. eo tempore, quo Ingolstadii Mathesin publice professus est; qui tantum in globo solari visus est orbi erudito profuisse maculas inveniendo, quantum Christophorus Columbus in globo terrestri novas regiones detegendo. Macularum istarum indolem & dotes ordine juvat exponere.

1. Particularum nigricantium aut cœrulearum speciem præferunt, & in ipso

corpore solari, nunquam vero extra illud videndas se præbent. Observantur vel discum solis per tubum in cubiculi tenebris objecta charta excipiendo, vel quod jucundius, tubum vitris coloratis obarmatum in ipsum solem dirigendo, ubi flavo in disco veluti totidem nævi atramento facti adparent, quemadmodum sæpissime observavi.

2. Diversa sunt præditæ forma: pleræque majoris notæ quodam quasi fumo aut ut sæpius deprehendi, velut aranearum tela quadam involutæ.

3. Quædam eorum circa medium solis discum nascuntur, aliæ ex periphæria emergunt, non pauca integrum solis diametrum transeunt, atque sub altera limbi parte occultantur: aliquæ vero e margine ascendentes in medio sole absumuntur & evanescent.

4. Majores ut plurimum apparent in medio, quam prope limbos; quoniam in medio a nobis observantur expansæ, dum prope limbos solis globum oblique aspicientibus contrahi videntur. Hinc quoque in medio aliquæ rotundam, circa peripheriam autem, quando oriuntur aut

occultantur, *ovalem* ut vocant figuram induunt.

5. Magnitudo earum & numerus varius est. Multæ majoris instar lituræ aut maculæ, qua literarii tyrones in ludo chartas fœdare solent; aliæ minutissimæ & punctorum instar inspersæ soli conspiciuntur: quædam terra majores creduntur. Nunc una tantum, nunc plures, nunc integer grex comparet: Scheinerus aliquando quinquaginta simul deprehendit; sæpius vero nulla in sole macula notatur.

6. Una eademque macula, licet e pluribus locis dissitis conspecta, in eodem tamen disci solaris loco hæere videtur, quamvis unus eorum, qui observant, in Germania, alter in Indiis versetur.

7. Motu menstruo in hemisphærio, quod sol terræ obvertit, a plaga Orientali tendunt in Occidentalem, ita tamen, ut prope limbos tardiores, in medio velociores incedant: absolvunt integrum cursum circa solis sphæram diebus 27 $\frac{1}{2}$ sic, ut vel unius vel duorum dierum spatio in latente hemisphærio diutius commorentur, quam in eo, quod oculis nostris

flris patet. Porro moventur plerumque circa mediam solis zonam superiorem ac inferiorem, nonnunquam prope polos: neque describunt lineas eclipticæ parallelas, sed ad eam obliquas: per aliquod tempus recta, per aliud incedunt via obliqua. Motus vero macularum, quem dixi, mensurus ævi recentioris Astronomis ansam dedit, ut soli præter primum & secundum, seu diurnum & annum, passim tribuant quoque tertium circa proprium axem motum *vertiginis*, quo intra dies 27. ac fere dimidium sese vertendo ac revertendo maculas secum velut pastor gregem circumducit.

8. Quædam post exantlatum paucissimorum dierum iter subito evanescent: quædam præsertim majores integram periodum circa solem una, quin & secunda & tertia omnino vice absolvunt teste Cassino.

9. Maculæ aliquando, præcipue circa limbum, abeunt in faculas, sole quodammodo lucidiores: hæc diversos quoque colores induunt; nonnullæ flavescunt, aliæ pallent, quædam peculiari splendore cinguntur, nonnullæ earum in medio sole inter maculas repente nascuntur, eamque
quam

quam maculæ viam observant, aliæ brevi rursus extinguuntur: interdum faculæ extinctæ succedit macula eodem in loco; alias macula consumpta in facem resolvitur, quod frequenter contingit. Denique vicissitudines motuum ac figurarum easdem patiuntur, quas maculæ.

Jam vero Astronomos inter, quin & Philosophos lis est magnis agitata studiis, nec tam facile componenda, quid rei sint hæ, quarum phænomena exposui, maculæ. Nonnulli vapores aeri commixtos, alii stabiles solis partes heterogeneas, uti lunæ maculas, quidam astra minora circa solem comitum instar obambulantia, plures cum Scheinero, Galilæo, Kepplero, Kirchero & Blancano contendunt, esse vapores, fulgines, nebulas, & veluti nubes e solari oceano ac flammivomis montibus ortas, in altum sublatas, & circa corpus solis nunc in unum locum congregatas, nunc dissipatas: jam hanc jam aliam induentes figuram, ac phæbi gradientis obscuros comites, ad omnem illius motum mobiles. Primam sententiam funditus prosternt phænomenon *num.* 6. allatum. Alteram opinionem plurimum enervat diversitas motus & situs *num.* 3. 4. 7. 8. Tertiam hypothesein præter phænomena

num. 2. 3. & 9. adducta suspectam reddit, quod harum macularum ne quidem vestigium extra corpus solare unquam optimis etiam helioscopiis deprehensum fuerit, quum tamen Jovis comites & Saturni extra regiam suorum principum armatis saltem oculis conspiciantur; quin etiam de die alia sidera sese videnda præbeant, quando integrum solis discum eclipsis tempore abscondit luna. Quarto autem de maculis systemati omnia paullo ante exhibita phænomena suffragari videntur, nec quidquam est, quod fidem excedat: non ortus & interitus, ut patet ex ignea natura solis, qui fuligines has emittit, excoquit, & tandem iterum in substantiam suam velut absorbet, eo fere modo, quo nubes e terra prodeunt, & in eam recidunt: non motus qui communis est ipsis cum phœbo parente, qui motu vertiginis sobolem suam secum abripit: non longior duratio, ut appellant Philosophi, quum novæ semper vaporum suppetiæ eodem ex fonte adveniant: non quod in immenso solis incendio diutius perseverent, quum earum materies sit igne durata, uti superius dictum est, & tanto calori ferendo dudum assueta. Hucusque allatis tamen non ita fidem adstruimus, ut aliorum opinionibus eam ereptam velimus. Quisque

que suos in tanta rerum umbra patimur
manes.

LVVI.

Lunam antiqui teste Plutarcho cœlestem terram nuncuparunt, nec omnino inepte, quum lunam esse *terraqueam* seu potissimum ex elementis terræ & aquæ (plus tamen, quam nostra sint, sinceris & defœcatis) compositam satis prodant ejusdem dotes cum globo, quem habitamus, terrestri communes. Est enim luna corpus opacum, partibus heterogeneis, liquidis & solidis, seu fluminibus, maribus, montibus & vallibus refertum, suaque gaudet atmosphæra. Singula ut in compendio exhibeam, lunam corpus esse opacum dubitare nefas est, quum radios solis exceptos versus terram reflectat: caret enim proprio lumine, & omne quod nobis indulget, a sole mutuum accipit. Luce clarius hoc demonstrant eclipses, quas patitur luna. Quippe si terra solem inter & lunam recta intercedat linea, radiosque solares, qui lunam collustrare debebant, intercipiat, ea prius splendida tunc omni lumine destituta squallet. Patet autem, lumen potissimum inter tenebras se prodere fulgore suo: quum igitur luna in umbra telluris sepulta luce careat, pa-
lam

lam est, quod ejus originem alteri, nempe phæbo, grata debeat adscribere. Solidas vero partes esse in corpore lunari convincunt nos partes quædam prominentes, & aliæ profundiores, scilicet valles & montes, qui eundem semper situm retinere haud possent, nisi corpori solido inhaerent: has autem valles & hos montes telescopia manifeste nobis detegunt, dum eorum ope lunæ superficiem per intervalla temporis magis magisque illuminari videmus, non secus ac in globo terrestri a sole oriente prima luce pinguntur alta montium, dein etiam profunda vallium. Ita mons Moschus duodecim horis citius illustratur crescente luna, quam fretum Ponticum, id quod etiam in Atlante minore ac Apennino contingit, quibus nominibus partes has prominentes insignivit Hevelius. Fluidas vero partes quoque reperiri suadent maculæ grandiores, quæ lunam distinguunt velut terram flumina, lacus & maria. Hæ namque partes fluidæ, dum lumen solis sinu suo exceptum magis imbibunt, minusque reflectunt, maculas istas exhibent, seu partes nigricantes, quo calore similem ob causam ex edito loco in lacum aut mare prospicientium oculi afficiuntur: profecto summopere humida est luna, hu-
mo-

moreque suo in corpora dominatur, non minus ac sol calore. Hæc autem omnia sine partium fluidarum cum solidis commercio vix explicari posse videntur. Denique lunæ non deest, quam dixi atmosphæra, quamvis eam in dubium vocent Acta Acad. Paris. ad annum 1706. & 1720. Aura enim reliquo æthere cœlesti crassior eam ambit, cujus rei testis est imprimis limbus lucidus, lunæ peripheriæ parallelus, & prope illam densior, qui se in solis eclipsibus (præsertim quas vocant *Totales*) prodit, & a Keplero ipsisque Astronomis Parisiensibus, Wolfio aliisque fuit observatus. Quare contingit, ut in eclipsibus, antequam luna solem subeat, aliquis in ea velut tremor deprehendatur: tum quia maculæ, quibus lunæ facies abundat, aliquo tempore lucidiores clarioresque apparent, quam alio, teste Hevelio; demum planetæ Jupiter & Saturnus stellæque fixæ, ut Cassinus notavit, priusquam a luna occultentur, figuram suam, qua gaudent *circulari*, mutant in *ovalem*, quæ profecto sunt satis luculenta circumfusæ atmosphære indicia. Nil igitur obstare videtur, quo minus lunæ, ut dixi, cœlestis terræ nomen imponatur. Figuram lunæ sphericam esse demonstrant ejusdem

dem phases menstruæ, quas instar Prothei diversas induit, soli tamen corpori spherico, ut Optica docet, proprias. Nunc plena est, quando nimirum a sole directe opposito dimidia pars illa, qua nos respicit, tota illuminatur, diciturque tunc esse plenilunium. Nunc gibbosa, quando hemisphærium lunæ a sole velut lateri ejus adstante illustratum potio-rem sui partem nobis obvertit, aliquam tamen simul partem lucidam a nobis avertit, quod quatuor ante ac post plenilunium diebus contingere solet, eo discrimine, ut ante plenilunium gibbus parte sinistra, post vero parte dextra emineat: modo dimidiata, quando hemisphærii mediam solum partem illuminatam nobis exhibet, ita ut quantum lucis indulget, tantum quoque abscondat: si post Novilunium hoc fiat, vocatur prima quadratura, si post plenilunium, ultima: modo falcata seu cornuta, si solis lucem ita excipiat, ut majorem faciei radiantis partem oculis nostris subducat; tum enim instar falcis apparet, & cornua gestare videtur, quod accidit secundâ, tertiâ & quarta post vel ante novilunium die: denique nova est, ubi conjungitur soli ea lege, ut superiore hemisphærio penitus illustrato inferius luce vacuum ac te-
ne-

nebris involutum nobis obvertat, adpellaturque novilunium. Hæ lucis & umbræ vicissitudines lunæ phasæ ac ætates nuncupantur, meruitque continua hac varietate sua inconstantia symbolum esse: *Nunquam eadem*. Distantia & magnitudo lunæ, utpote sideris terræ vicinioris, accuratius definiri potest, quam aliorum planetarum: media ut vocant distantia secundum ævi recentioris Astronomos duntaxat quinquaginta sex semidiametros terræ complectitur, ex quo patet lunarem globum fere quinquagesies quinquies globo terrestri minorem esse.

Cæterum lunæ, cujus naturam & dotes hucusque descripsi, facies maculis plenam se conspiciendam præbet, quas libero partim oculo, partim per telescopia deprehensas numerat Hevelius quingentas & quinquaginta, Grimaldus vero sexcentas. Hic Astronomorum celebrium nomina ipsis imposuit, ille urbium, marium, montium ac regionum, quæ præ reliquis in terræ globo celebrantur, meliore ausu, quam illi, qui veras urbes & homines novi Promethei in lunam & planetas invexere. Harum macularum phænomena sunt:

1. Colore non semper eodem pinguntur: in nonnullis omnino niger adparet, alibi glaucus & cinereus: quando plena luce gaudent tractus illi, quos Hevelius nominat *Sinum Hyperboreum*, *Mare Adriaticum*, & *Sinum Cercinites*, nil nisi nigredo sese oculis intuentium offert: contra dilutum colorem præferunt *Mare Caspium*, *lacus Corocondemetis*, & *Trisimenus*: quædam partium fluidarum, quemcunque versus solem situm obtineant, colore nigro tinctæ videntur, uti *lacus Niger* major, *palus Mæotis*, *mare mortuum*, *palus Amadoca*, & *paludes Arabia*.

2. Per majores hæc maculas transeunt longi velut tractus, sed angusti & albescentes, quorum longitudo sexies & ultra latitudinem superat. Horum alibi plures, alibi pauciores occurrunt, ut in *prato Euxino*, qua Boream spectat, in medio *maris Caspii*, &c. quin similes quoque ab *Ætna monte*, & ab *Insula Cercina* in mare mediterraneum excurrunt.

3. In meditullio macularum grandiorum aliæ non raro eminent lucidissimæ, minores tamen, quæ clarissimum lumen
spar-

gunt, immo nonnullæ nigricantes cum limbo caruleo reperiuntur, ut *lacus Herculeus* non procul ab *Ætna* dislitus. In majoribus etiam albicantibus nigerrimæ notantur, ut super *Hellepontum*, in insula *Besbico*, & lacu *nigro* minore.

4. Figuram plerumque eandem præferunt, nisi quod interdum plus dilatentur, interdum contrahantur. Ita mare *Mediterraneum* nonnunquam usque ad *Alpes* & *Apenninum* sese porrigit; alias vero non transit *Pyramidem*, & montem *Argentarium*.

5. Quædam macularum instar conchæ conspectui se sistunt, & ex una parte introrsum veluti cavatæ nigerrimum, ex altera cinereum colorem induunt, ita ut nigredo illa densior crescente luna parti conchæ orientali, decrescente vero occidentali adhæreat. Plenilunii tempore maculæ istæ prorsus disparent, vel saltem tenui colore tinctæ vix dignoscuntur. Quamvis autem luna tot maculis deformatam faciem nobis ostendat, festivo tamen nonnemo ex *Endymiorum* progenie cecinit:

Sit

Sit maculosa licet, tamen est formosa Diana.

LXVII.

Quam autem benignos aspectu influxuque suo mortalibus se indulgent gemini orbis oculi, sol & luna, tam pavore pannico implent inexpertes cœlestium rerum animos, si deficient, & eclipsin patiantur. Est autem eclipsium tempus statum, tum quo luna nova, tum quo plena est: priore solis, posteriore contingunt eclipses lunæ. Quum enim luna eo quo nova est tempore infra solem versetur, poterit eundem subducere oculis eorum terræ habitatorum, qui infra solem & lunam tunc degunt, ita quidem, ut quibusdam sol omnis, aliis duntaxat ex parte: aliis autem nulla sui parte tegatur; prout magis minusque ab umbra, vel ut vocant penumbra fuerint remoti: ubi vero plena est luna, nempe si soli stet opposita, potest hæc omnino in umbram a terra intermedia projectam incidere, qua ratione luna eclipsin patitur majorem vel minorem, prout illa magis aut minus terrestri umbræ immergitur. Potro quum luna eclipsis tempore re ipsa luminis sui jacturam faciat,

ciat, eclipsin ejusdem omnibus eam in-
tuentibus æqualem esse oportet. Videri
quidem hac ratione posset, necessum ef-
se, ut singuli menses duabus eclipsibus,
nimirum solari & lunari, sint subjecti,
quum intra mensem luna semel jungatur
soli, semel eidem opponatur: & ut ve-
rum fatear, evitari neutra posset, si sol
& luna in eodem eclipticæ plano volve-
rentur; quia tamen orbita lunæ, ut di-
xi, est ad eclipticam inclinata, ejusmodi
eclipses evenire haud possunt, nisi op-
positionem conjunctionemque solis & lu-
næ fieri contingat in *Nodis* vel prope
Nodos, hoc est, in duobus illis punctis,
in quibus orbita lunæ eclipticam secat.
Horum unus Borealis seu ascendens *ca-*
put draconis ab Arabibus dicitur, alter
Australis seu descendens *cauda draconis*
adpellatur, gaudentque motu peculiari.
Quamvis autem luna singulis mensibus
nodos percurrat, quia tamen sol illos
non attingit, nisi elapso quinque circiter
mensium spatio, eclipses intra annum
nonnisi hoc temporis intervallo redire
possunt. Itaque annus quilibet binas nu-
merat eclipses solis, nempe dum hic no-
dos Borealem & Australem occupat. Por-
ro *Totalis*, ut vocant, eclipsis sese pro-
dit, quando integrum solis ac lunæ he-

hemisphærium nobis obversum aut vere obscuratur, aut obscurari nobis videtur: estque illa vel cum mora, si per aliquod temporis spatium tenebris immersum jaceat, vel sine mora, quando simul ac hemisphærii pars ultima obscuratur, prior splendori pristino restituitur. Atque hæc sunt solis & lunæ eclipsibus communia: quæ vero sequuntur, singulis propria.

1. Nonnunquam toti hemisphærio nostro solis facies a luna eripitur, quin terra omni ex parte ad tenebras damnetur. Nam in illis solummodo regionibus observatur solis eclipsis, inter quas & solem luna intercedit; quum igitur luna sit corpus sole ac terra minus, patet quod directe inter solem & integrum terræ hemisphærium poni nequeat, quod tamen ad generalem solis eclipsin necessum foret. Plena igitur prodigio ea fuit, qua magnus ille mundi oculus cœli terræque Domino in cruce morienti parentavit. Tempus enim erat, qua luna dimidio a sole circulo distare solet, plenoque vultu exceptos illius radios in terras spargere: totus insuper terrarum orbis subita nocte oppressus gemuit, quum tamen luna sit longe minor terra, & ab hac maximo sejuncta intervallo, quæ si etiam in secunda aeris

re-

regione posita, & uno duntaxat milliari a globo terrestri remota foret, totum ejus hemisphærium nequaquam tenebris inundare posset.

Eandem solis eclipsin citius observant Occidentales terricolæ, quam Orientales. Prius enim, eclipsis afficit illas terræ regiones, inter quas & solem luna prius interponitur: hoc autem quum luna moveatur ab occasu versus ortum, citius accidit partibus terræ Occidentalibus quam Orientalibus.

3. In Eclipsi solis primo deficit pars solis occidenti proximior, eademque rursus prima fulgori pristino restituitur.

4. Si contingat solis eclipsis, quam *partialem* dicunt, luna solem tegens furvo colore pingitur, qui si totus sol obscuretur, penitus evanescit, lunæque globus instar nigræ nubeculæ conspiciendum se præbet. Hoc autem furvo colore lunæ faciem deturpant solis radii a terræ partibus adhuc illuminatis versus lunam reflexi.

5. Eclipsis solaris interdiu tantum, aut in confiniis diei noctisque conspicitur:

ejus duratio, quam vocant Astronomi, maxima est sole apogæo, & luna perigæa, horarum circiter trium in loco eodem, in diversis circiter quinque.

6. Eclipsis solaris eo minor est, quo magis directe luna soli supponitur, & quo vicinior terris eo tempore existit; aliquando eclipses sunt adeo insignes, ut ipsa meridies in noctem abire videatur, & stellas, quas eo tempore intueri alias crimen est, polus ultro spectandas nobis præbeat.

Verum cœcos nos Mortales! qui solem obscurari credimus, quando obscuramur ipsi, & phæbeam lampadem extinguimus, de nostris securi tenebris. Non ita est: terra patitur eclipsin, & noctem, quam soli metuemus, quasque in ejus facie tenebras frustra quærimus, in nostra invenimus. Accidit igitur solis eclipsis, quando illum inter & nos luna interponitur, impeditque opaci corporis sui objectu, ne benefici hujus sideris radii ad nos perveniant, qui alias lucemque diemque terrigenis advehunt. Atque hinc solis eclipsin, quæ in cœlo contingit, Astronomorum plures in terra contemplantur, & artificio sane mirabili regiones illas delineant, quas percur-

currit umbra lunæ, adsignando singulis tempus & modum, quo ab umbra lunæ involvuntur.

LXVIII.

Sole a tenebris suis absoluto ad lunæ eclipses pergo. Placet quidem sudo cœlo, & juvat aspectus tanti sideris: terret autem inferioris domus incolas non parum, quando tota paullo ante argentea & pleno corrusca vultu subito eclipsin patitur, & atro sanguineoque suffusa colore spissas inter tenebras horrendum emicat. Hoc eo tempore, quo plena est, evenire solet, quum terra lunam inter & solem media consistit, solisque radios illi destinatos objecto corpore suo intercipit. Tum enim oppositum telluris hemisphærium umbram spargit, quam vocant Conicam, eaque lunam vel totam, vel ex parte involvit. Eclipsis lunaris phænomena sunt, quæ sequuntur:

I. Aliæ ut adpellant, sunt *Totales* vel cum mora vel sine mora; aliæ *Partiales*. Quum enim semidiameter umbræ, quam terra projicit, triplo plerumque major sit semidiametro lunæ, oportet ut planum umbræ, per quod lunæ discus transit, novies hunc excedat. Quare ad tempus

aliquod luna tenebris omnino sepulta jacebit. Quoties vero latitudo lunæ præcise tanta fuerit, ut quamprimum ultima lunæ pars terrestri umbræ immergitur, altera rursus emergat, eclipsis lunæ sine mora continget.

2. Eo major est eclipsis ac diuturnior, quo tunc luna est terris vicinior, quia ampliori umbræ conicæ segmento mergitur: maxima eclipsis *duratio* (horarum circiter quatuor) est, sole ac luna apogæis ob tardio rem motum.

3. Initium ducunt eclipses lunares a parte Orientali, ac deficiunt in Occidentali; cujus rei ratio est, quod luna velocius moveatur quam sol ab occasu versus ortum. Itaque pars orienti propinquior citius umbræ terrestri immergitur, quam occidentalis, & hæc quoque postrema ex eadem egreditur.

4. Antequam pars lunæ orienti vicinior obscuratur, integra lunæ orbita pallorem induit, debilem tamen, qui originem ducit e terræ penumbra, in qua luna versatur, priusquam umbræ ipsi penitus immergatur.

5. Luna quum eclipsin patitur, non raro colore sanguineo tingitur, nonnunquam melleo, fusco, flavo, ac cinereo, quem afflant solis radii diversis modis ab atmosphæra nostra refracti.

6. Denique eclipsis lunæ noctu solum, aut in extremis noctis partibus videri observarique potest. Spectant autem hoc lunæ deliquium omnes simul, quibus luna conspicua est.

Superstitiosæ antiquitatis mos erat solemnis, lunæ laboranti succurrere. Hinc sartaginibus & cacabis strepitum immanem excitabant, vel ne luna exaudiret veneficorum carmina, quibus incantata ut credebant, e curru suo in terras delaberetur; vel ad terrorem draconi aut cani nescio cui incutiendum, ne lunam deficientem devorarent. Unde canit Poeta: (2)

*Cum frustra resonant æra auxiliaria
lunæ.*

Et Juvenalis scæminam loquacem ac impotentem sui exagitaturus:

(2) *Metamorph. Lib. 4.*

E e 5

*Una laboranti poterit succurrere lu-
na.*

Supereſt, ut de obſervatione eclipſium tum ſolis tum lunæ pauca proferam. Cognito vel ex calculo ſecundum tabularum Aſtronomicarum leges inſtituto, vel ex ephemeridibus futuræ eclipſis tempore, ſi ſolem deficientem obſervare placeat, ejuſdem diſcus ope tubi in planum muri vel chartæ albæ inter cubiculi tenebras transmittitur, eoque in duodecim partes æquales, quos vocant digitos, diviſo eclipſis initium, incrementum, medium, decrementum & finis, umbra murum vel chartam interea perambulante, non minus accurate quam amœne ſpectari notarique poteſt, ac horologio prius ad ſolis nutum compoſito tempus quodlibet designari. In lunam vero eclipſis tempore ſubductis antea rationibus dirigitur tubus, ejuſque vitro, quod vocant *objectivum*, lunæ diſcus excipitur, filo tenuiſſimo circumducto aut præfixo lapide ſpeculari in partes pariter duodecim dividendus. Quot igitur ejuſmodi partibus ſol aut luna obſcuratur, tot digitorum eclipſis eſſe dicitur.

LXIX.

Quinque alii planetæ sunt, qui sidereo in choro eminent, nobisque viciniore, quam sint stellæ fixæ, variaque scitu dignissima exhibent phænomena, ab Astronomis telescopiorum ope, mira que sagacitate deprehensa. Hi circa solem & cum sole circa terram moventur: non tamen solem omnino pro suorum orbium centro agnoscunt, quum in elipsi aut circulo, quem vocant *excentricum*, proprio motu circumferantur, ita ut non solum suo gaudeant apogæo respectu terræ, verum etiam respectu solis aphelio perhelioque. Ordine quo a tellure versus firmamentum suas tenent stationes, singulos persequi liceat; & quidem nunc inferiores.

Mercurius proximus ac individuus solis comes corpus opacum, & si Kirchero aliisque Astronomis credimus, montibus asperum, ac menstruis, quibus luna, phasibus subjectum est nactus. Præter alios Ricciolus testatur, observatum a se Mercurium, quando sub solem se dimisit, cornutum; dum vero altius eluctabatur, gibbo insignem, tandem rotundum, quin media quoque luna velut coronatum. Felices Astronomi se credunt, quibus suam
quan-

quandoque faciem indulget hoc sidus. Nam maximo anni tempore phœbo vicinus degit, & sub ejusdem radiis quasi absconditus latet. De illius, uti & reliquorum planetarum a terra distantia & magnitudine, quamvis multi certum iis terminum statuunt, nolim ego divinare. Illud certum videtur omnium suffragio, ejus distantiam a tellure majorem subinde, subinde minorem esse quam solis, ejusque globum a terrestri magnitudine superari. Quando conspicuus est, lucis splendore se distinguit: nonnunquam vero sub sole instar maculæ nigræ adparet, ut eum Gassendus, Cassinus, & in Sinarum regno P. de Fontenay S. J. observarunt.

Venus modo supra, modo infra solem emicat: quando mane sequentem præcedit, Phosphorus seu Lucifer, quum vespere præeuntem sequitur, Hesperus vocatur: de his Ovidius & Virgilius par nobile Poetarum:

*Et vigil Eois Lucifer exit aquis.
Ite domum satuvæ, venit Hesperus,
ite capella.*

Quare Veterum error usque ad Pythagoram patet, qui teste Plinio Luciferum & He-

Hesperum duo distincta crediderunt astra. Varias non minus Venus quam luna phases admittit, lucisque portiones solis, cui famulatur, arbitrio sortitur: jam gibbosa, jam vacua instar maculæ adparet. Falcatam induit faciem, quando sub primam auroram oritur solis nuncia: bifidam, ubi maxime distat a sole, rotundam quum ad eum propius accedit. Ex quibus etiam illud patet, Venerem scilicet & Mercurium non propria, sed a sole mutuata luce fulgere. Ejus a terra distantia, quando supra solem ascendit, superat illam, qua sol & Mercurius a tellure removetur: contra minor est, quando infra solem descendit. Astronomorum aliqui Venerem terra majorem esse contendunt, alii paullo minorem. Ad formam illius quod adinet, quis pulchram immo pulcherrimam neget esse Venerem? splendore vincit reliquos planetas omnes; non tamen caret maculis: varias in ejus disco notavit velut muscas pulchritudinis, ut vocamus, Cassinus; varias quoque partes reliquis lucidiores.

Ab inferioribus ad superiores planetas juvat ascendere. Mars quoque circa solem volvitur, sed in circulo tam amplo, ut ipsam comprehendat terram, non ta-
men

men solis orbitam complectitur: unde illo, quo eidem jungitur tempore, longe supra solem evehitur: quo autem opponitur, minus a terra distat quam sol. Quare ita vicinus terræ solito majorem corporis speciem præsefert. A reliquis eum planetis distinguit tum macula, quam media in fronte gerit, *Martis umbo* dictam & pro diversitate temporis diversam, tum color ruber, ardenti carboni non admodum ab- similis. Majorem aliqui credunt esse terra, minorem alii. De illius comitibus non est, quod dicam. Quamvis enim non defuerint teste Rheita (a) qui aliquos affingere Marti conabantur, nulli tamen unquam vel liberis vel armatis oculis fuerunt deprehensi.

Jupiter benignum fidus est; unde quosdam amœna indole, festivoque ingenio præditos *homines Joviales* adpellamus. Ternæ illius globum (secundum Cassinum non raro plures) zonæ seu fasciæ stringunt, reliquis partibus obscuriores, plerumque parallelæ, quas pro amplissimis alveis joviales aquas vehentibus nonnulli habendas censent. Neque desunt maculæ, quæ splendidi cæteroquin planetæ faciem

(a) *Lib. cui titulus: Oculus Enoch & Elia.*

ciem infestant. Terram magnitudine sua longe superat: soli tamen mole multum cedit. Eum velut Regem suum quatuor stellæ comitantur, tellure vix minores, quæ circa Jovem circumactæ, dum in umbram illius ea ex parte, quam a sole averfam monstrat, projectam incurrunt, frequentissime & quidem singulis fere annis plusquam mille ac trecentis vicibus patiuntur eclipsin, atque tantisper disparent: unde Jovem luce propria nequaquam fulgere vel ipsa luce clarius est. Proximus comitum horum circa Jovem volvitur spatio 1. diei, 18. hor. 29. Secundus 3. diei, 13. hor. 19. tertius circuitum suum absolxit 7. dieb. 4. hor. 0. quartus denique 16. dieb. 18. hor. 5. Quoties ejusmodi satelles Jovem inter & solem directum obtinet situm, umbram in Jovis discum projicit, ita ut in eo instar maculæ nigricantis adpareat. Umbra hæc clarissimum denuo est argumentum, Jovem esse corpus opacum, & aliena luce frui.

Saturnus omnium planetarum supremus per cælum majestate plenus incedit, quinque stellis minoribus tanquam satellitibus

tibus perpetuo ejus latus stipantibus. Horum unum anno superioris seculi supra quinquagesimum quinto detexit Christianus Hugenius, nomenque illi lunæ Saturninæ imposuit: reliquos quatuor Cassinus, adpellavitque in honorem Ludovici XIV. Galliarum Regis sidera Ludoviciana. Periodum suam Saturnus gressu tardo 30. fere annorum lapsu absolvit: pallida quidem ejus facies est ob lumen, quod a sole nimium remoto accipit jamjam languidum: lucidus tamen annulus modo plus modo minus explicatus medium planetæ corpus ambit. Ob varium hujus motum situmque Saturnus formam induit anflatam, modo rotundam, nunc ellipticam. Quodsi Saturnum annulo hoc instructum contempleris, Jove vix non major, ab eodem vero separatus minor erit. Satellites quinque, quos diximus, in orbitis sibi propriis, a centro Saturni velut descriptis, circa planetam hunc girantur. Proximus quidem spatio 1. diei 21. hor. 19. secundus 1. dieb. 17. hor. 41. tertius 4. dieb. 13. hor. 47. quartus 15. dieb. 22. hor. 41. ultimus demum 79. dieb. 7. hor. 54. Porro motus satellitum tum eorum qui

qui Jovi, tum illorum qui Saturno sunt a custodiis, rectam imitantur lineam, qua & accedere ad principes suos & ab illis recedere nobis videntur.

Jam vero ut planetarum tam a fixis stellis, quam a se ipsis discrimen pandam, differunt primo magnitudine: nam fixas apparente disci amplitudine superant. Secundo lumine, quod in planetis occurrit imbecillius ac rarius, item scintillationis notabilioris experts. Tertio motu, maxime situ mutuo varietati perpetuæ obnoxio. Inter se ipsos vero distinguuntur tum magnitudine: Venus enim in planetarum choro adparet omnium fulgidissima maximeque: post Venerem sequitur Jupiter: Mars & Saturnus æquales sunt; quandoque tamen ille in perigæo major conspicitur; Mercurius omnium minimus agmen claudit: tum luce; ita Venus mundissimum & velut argenteum lumen diffundit: Jupiter paululum flavescit: Mars rubet: Saturnus plurimum pallet: Mercurius licet exilis, satis claram tamen lucem & nonnihil scintillantem spargit.

LXX.

Stellarum fixarum naturam vestigare, cum quibus omne commercium immane

locorum intervallum nobis interdixit, res plena difficultatis est. Igneam esse ea, quam cum sole habent, analogia suadet. Nam stellæ fixæ sunt quasi totidem soles suo in cœlo splendentes, a quibus ne terra æquali cum illa, quam phœbus spargit, luce illustretur, de die prohibet vicinum solis jubar, de nocte ingens atmosphæræ cœlique a planetis occupati spatium interjectum. Hi soles pigmæi, ut nobis spectandos se præbent, non minus nativo lumine superbiunt, & focus illis domi proprius ardet, quam soli giganti, dum interea reliqui planetæ precaria luce contenti vivere debeant, eamque non aliam, nisi eam, quam a sole hauriunt, in terras effundant. Hoc satis prædunt phases seu statæ luminis vicissitudines, quas pro diverso solis aspectu in corpore suo sortiuntur planetæ: illud vero manifesta ratio evincit. Si enim sol omni mole sua ob eam, qua recedit a terra, distantiam nonnisi palmaris adparet, quam minor apparere debet, si e stellis fixis conspiceretur, a quibus secundum Riccioli calculum plus vigesies remotior est, quam a terra? Qua nunc ratione fieri poterit, ut a tantulo sole, etiam in opposito hemisphærio commorante, fortem adeo lucem tantus stellarum exercitus

tus mutuam obtinere possit? hinc perspicaciores oculi, magisque cœlestibus assueti facile fixas ab errantibus seu planetis distinguunt. Nam illæ vivam & vegetam, hi pallidiorem debilioremque; illæ scintillantem vibrant lucem, hi vero languentem. Hujus autem scintillationis causa ex ipso fonte peti debere videtur, scilicet ex natura illarum ignea, dum partes minimæ in his focis ardentibus continuo agitatae velut ebulliunt, radiis quos spargunt, tum harum partium motum sequentibus, tum ab atmosphæra terrestri pariter agitata interruptis. Nimirum si fas est dicere, stellæ fixæ agunt lucem, planetæ patiuntur: sol vero vicinior nobis focus radiis suis fulgurare potius censendus est, quam scintillare. Quod autem ad scintillationem multum conferat atmosphærae motus, declarari potest per analogiam cum lapide in fundo rivuli hærente, qui propter aquam perpetuo labentem decurrentemque undare & velut saltare videtur, eo quidem fortius, quo magis albicat. Quare scintillatio quoque major nocturno brumali tempore, quo aer frigore magis est condensatus, in sideribus fixis observatur; vix tamen aliqua, quando ad circulum meridianum pertingunt,

& verticibus nostris incumbunt. Porro capillitium stellarum, uti solis, seu radiorum latius vergentium parergæ non ipsis insunt sideribus, sed ex oculo varie disposito trahunt originem, quum nempe retina diverso modo, aut vehementius emissis radiis feritur. Ita nos docet quotidiana experientia, lumen candelæ aspicientes, ubi prout varie dispositi sunt oculi aut contorquentur, quaquaversum radios e candela protendi videmus.

Si numerum fixarum desideras, *numera stellas, si potes.* (b) Ptolemæus 1022. Kepplerus 1392. Pardies 1480. Hevelius 1888, inermi oculo distinxisse se perhibent: armatis vero oculis ope telescopiorum numerus ejusmodi stellarum sine numero deprehenditur, quas solus *numerat* Deus, & *omnibus eis nomina vocat.* (c) Solam viam, quam dicunt lacteam, quæque obliquo tractu Æquatorem inter & Tropicos intercedit, innumerabilium stellarum acervum esse Galilæus deprehendit, & in Asterismo Orionis, in qua Kepplerus stellas 62. collocat oculo nudo conspicuas, longiore telescopio in subsidium vocato plures quam

1000.

(b) *Genes.* 5.(c) *Psalms.* 146.

10000. deteguntur. Certe nisi maxima foret harum copia, & ad aliquot millia solum ascenderet, neutiquam adeo grande Numinis promissum illud fuisset, multiplicandi super terram Abrahami posteror *sicut stellas cæli* (d) cujus progenies quam late copioseque se diffuderit usque ad Messiaë adventum, nemo est, qui nesciat. Verum qua ratione ab errantibus sidera fixa discerni queant, cœlestium rerum non satis gnari desiderabunt. Horum voto ut satisfiat, præterquam quod discrimen aliquod non ita pridem assignaverim, triplicem heic ostendo viam: prima est scintillatio, quæ aere rite disposito solis competit fixis. Nam eo vaporibus repleto quandoque etiam planetæ scintillant, quando oriuntur & occidunt, hoc tamen discrimine, quod scintillato ista diu non duret, quum fixarum sit perpetua, multoque vivacior. Altera est, quam offert distantia, quæ a fixis eadem inter se semper inviolabili lege observatur, dum errantes continuo illam variare deprehenduntur. Tertia demum, quod ab ipsa quoque tellure æquali semper intervallo remotæ degant, quum planetæ ad eam modo propius accedant,

mo-

(d) *Genes.* 51.

do longius recedant ab ea, cujus rei manifestum indicium præbet inæqualis, qua nobis adparent, quantitas & moles.

Distantiam fixarum a terra, magnitudinemque certo definire non licet, quantumvis decumano in ea eruenda labore Astronomorum non pauci, etiam principes desudarint. Quum enim terra firmamento comparata non nisi sit punctum, nulla intercedit proportio, nulla deprehenditur fixarum parallaxis, atque ideo nulla quoque certa ad manus esse potest distantiam hanc determinandi ulna. Illud hac in re dubia extra dubium est positum, tantum esse fixas inter & terram intervallum, quod omnem vulgi captum superet. Antiquiores Astronomi huic adjudicarunt 440000 semidiametros terræ: Recentiores Tyronicis sub signis 20, 000, 000, Copernici castra sequentes 350, 515, 464. Secundum Hugenii calculum in suo Cosmotheo globus e tormento bellico excussus, si eadem semper velocitate versus solem eluctaretur, 25. omnino annos itineri suo impendere cogeretur, donec præfixam sibi metam attingeret, 250. donec perveniret ad Saturnum, & usque ad stellas fixas 500. Par est ambiguitas circa magnitudinem
fixa.

fixarum : Copernicani ex principiis opti-
cis ostendere conantur, solem, si a terra
eandem cum fixis distantiam nactus es-
set, stella majorem visum non iri. Qua-
re fixarum maxima saltem pars hoc in
systemate soli magnitudine sua non ce-
dit : in Tychonico autem secundum di-
stantiam primum explicatam stellæ om-
nes essent sole minores. An autem aliæ
sint aliis minores majoresve, plane igno-
ramus. Quamvis enim quædam nobis
majores appareant, latet nos tamen, an
non minor a tellure distantia sit appa-
rentis hujus magnitudinis causa : aliquas
enim earum aliis remotiores esse multa
produunt indicia, præsertim observata eo-
dem in sidere magnitudinis varietas. Cer-
te stella, quæ in collo Ceti sedem fixit,
dum maximum emittit splendorem (quod
nonnunquam ultra quinque dies contin-
git) stellam secundæ magnitudinis re-
fert : sed ubi splendor temporis successione
minuitur, tandem oculos insidiantium
omnino subterfugit, latetque per ducen-
tos quadraginta dies : pristino demum
fulgori post trecentos triginta tres resti-
tuitur, nunquam tamen ultra centum &
triginta conspicuam se præbet. Interea
lustrant quotidie, ac terram beneficien-
do circumeunt cœlestes hæ faces, in com-

moda nostra vigiles. Ab ortu in occasum alieno velut motu giganteis passibus feruntur, proprio autem ab occasu in ortum tam lento ac testudineo gressu incedunt, ut unica periodo conficienda 36. annorum millia secundum Ptolemæum, secundum alios 49. secundum Recentiores 25412 annorum spatium insulant. Unde merito hic siderum circuitus *Magnus Annus* a Platone fuit adpellatus. Verum præter hæc in theatro cœlesti aliquando se conspectui nostro sistunt sidera temporaria, ante hæc nunquam visa, quæ post tempus aliquod oculis se nostris subducunt. Ejusmodi stellam in Cassiopeæ asterismo observavit Tycho an. 1572. in Cygno quoque an. 1601. Aliam similem in eodem loco, eodemque anno deprehendit David Fabricius: rursus aliam in serpentario ut vocant an. 1604. aliam in Andromeda an. 1612: aliam in Hydra an. 1706. apparuisse memorant *Annales Astronomici*, pluresque recenset Ricciolus. (e) Horum siderum subito emergentium quum nulla unquam parallaxis observata fuerit, ultra lunam, solem, reliquosque planetas situm obtinere oportet; quumque eandem integro, quo adparent tempore, a fixis distan-

(e) In *Almagesto novo* Tom. 2.

stantiam teneant, stellarum fixarum numero merito adscribuntur. Eorum corpora & indoles reliquis fixis simillima, si motum excipias, quo per lineas rectas nunc descendunt, nunc in altum tolluntur ad immensa spatia, donec aciem oculorum nostrorum denique penitus effugiant.

LXXI.

Præcipuam & veluti principem personam in hoc cœlesti theatro agunt Cometæ, qui quo rarius spectantur, eo magis hominum oculos & animos in sui admirationem rapiunt. Quæ sit corporum horum cœlestium natura, adhuc sub iudice lis est: certiora præmittam, nempe dotes eorum: tum naturam quoque investigare licebit securius. Duodecim Cometarum species distinguunt Astronomi pro diversitate figuræ, quam referunt, diversas, quas iisdem, quibus eas rerum periti adpellant, nominibus insignitas hec sisto: 1. *Criniti* vocantur, qui radios suos in orbem spargunt instar capillitii seu comarum, unde etiam Cometæ nominis sui originem trahunt. 2. *Barbati* seu *Caudati*, qui jubam suam aut barbam rectam vel inflexam, a sole averfam porrigunt. 3. Quidam figuram *jacusi* præ-

ferunt. 4. *Ensiiformes*, qui plerumque pallore se distinguunt, & radiis sunt destituti. 5. *Disciiformes* seu instar disci, qui electrico colore præditi claros in margine radios diffundunt. 6. *Doliavares*, qui media sui parte obscuri sunt. 7. *Cornuti*, quorum flamma quam evomunt, incurvatur in modum cornu vel potius acinacis Persici. 8. Nonnulli *faculam* aut lampadem imitantur fulgore suo. 9. *Equini*, qui jubam equi præferunt. 10. *Argenticorni*, seu Candidi. 11. *Hirci*, quia radiis velut hirci villis circumdantur. 12. *Hastiformes*. Verum recensitæ hucusque duodecim species commode ad duas revocari possunt, scilicet ad Crinitos, & ut vocant Caudatos, barbatosque. Dicimus autem *caudatos* quum capillitium cometam sequitur; quum vero antecedit, *barbatos* nuncupamus. Duæ præ reliquis partes in Cometarum corpore notatu dignæ occurrunt, nempe caput, quod nucleus vocatur, & cauda. Hanc tanquam appendicem suam in aversam a sole partem protendunt, ita ut si cometa oriatur ante solem & supra horizontem emergat, illam occidentem versus; si post solem, versus orientem exporrigat. Atque hæc cauda primis ut plurimum, postquam adparuit, diebus crescere solet:

mi-

minui vero antequam dispareat: qui re-
cta via soli sunt oppositi, cauda desti-
tuuntur, sed lucidior eos nebula instar
comæ seu crinium ambire viderur. Ali-
quando cometa in Zenith existens ad ter-
ram usque seu horizontem horrifico sane
spectaculo syrma hoc suum demittere
conspicitur. Certe quartam cœli par-
tem occupare cauda sua visus est Co-
metes ille, qui Patrum nostrorum me-
moria sub finem anni 1680 ac sequentis
initium spectandum se præbuit. Caput
quoque seu nucleus non eadem gaudet
magnitudine: aliqui sole non multum
minores, ut de illo, qui ante bellum
Achaicum fulsit, Seneca testatur; aliqui
luna, alii triplo majores Venere ac Jo-
ve visi sunt: vix aliquis, qui non major
stellis primæ magnitudinis hucusque fue-
rit. Talis erat, quem Oeniponti anno
1742. die 7. Martii mane med. 5. ob-
servavi, quique Lyram inter, Cygnum,
& Aquilam tenuit stationem, caudamque
lucidam pyramidis instar versus occasum
protendit. Nucleus oculo inermi luce
pallida cinctus, per telescopium autem
veluti crinibus involutus sine appendice
apparuit. Color albicans tanquam dilu-
tus, ut exiguæ quædam stellæ per cau-
dam lumen suum, quasi per vitrum tra-
jece.

jecerint. Iter suum ad Boream profectus est, cujus ulteriorem indaginem cœlum continuo nubibus obductum prohibuit.

Color quoque diversus est illis; aliqui igneum, alii flavum, nonnulli argenteum, fuscum & nigrum pauci præferunt. Neque æquali temporis intervallo accenduntur extinguunturque faces istæ: ille de quo Josephus Judæus (f) meminit, integro ante Solymæ excidium anno feralis Vates comparuit, urbique imminuit. Verum hic illis adnumerandus est, qui præter ordinem a Deo, velut a Patre irato ferulæ in fenestris, ex alto suspenduntur, suamque in primo cœlo genesisin nactus fuisse videtur, uti stella dux Magorum ad Christi præsepe: cæterorum nullus ultra sex menses perstitit. Tempore Mithridatis Cometes per septuaginta dies ita luxit, ut cœlum omne conflagrare videretur: plerumque duobus aut tribus mensibus se spectandos exhibent; minimum illis tempus septem vel octo dierum definit Plinius, & Annales suffragantur. Initio sui ortus minores, dein conspiciuntur majores, donec rursus imminuti omnino evanescant.

Por-

(f) *Lib. 2. de bel. Judaic. C. 13.*

Porro duplici cometæ motu circumferuntur: unus est primi mobilis seu diurnus ab Oriente in Occidentem, atque cum reliquo grege illis communis: alter secundi mobilis seu motus proprius, quo jam versus ortum, jam versus alterutrum mundi polum progrediuntur, itinere satis dubio, motuque obliquo planetas hac in re imitantur, ita ut modo recta incedere via, modo retrocedentes, nunc velociores nunc tardiores, nunc omnino stare videantur.

Expositis Cometarum dotibus ad naturam eorum investigandam gradum facio: Antiquiores Philosophi quidam Cometarum natales e telluris exhalationibus accensis petebant, persuadentes sibi, eos esse veluti meteora in aere nostro adparentia, sed perperam; quum e regulis parallaxeos satis constet, longe supra lunam, immo & solem domicilium illos fixisse, quousque exhalationes terræ neutiquam eluctari possunt. Quare ævi recentioris Astronomi aliam eamque duplicem inivere viam, qua Cometarum genesis detegerent. Qui primam tenent, nempe Tycho, Hevelius, Sturmius, Kircherus, Dechales, Bion, &c. cometam esse contendunt halitum quemdam cœ-

le.

lestem e planetarum effluvio prognatum, & solis lumine collustratum. Caput seu nucleum materies halitus densioris componit, solis ardore velut excocta, lumenque ab eo acceptum versus terram reflectens. Massam hanc circumdat atmosphaera tenuior, quaë originem trahit e crebris nuclei exhalationibus, unde splendor seu coma circa cometæ caput adparet. Caudæ vero natales ita explicant: Radii solis memoratas propellunt exhalationes post tergum cometæ, ubi ab iisdem radiis solaribus partim per medium nucleum transmissis, partim in atmosphaera refractis illuminatæ splendorem caudæ pariunt, oculis nocturno tempore solis luce non occupatis omnino sensibilem. Hæc itaque si e terra sub majore angulo observatur, major, si sub minore, minor videtur. Quando autem cometa respectu telluris soli e diametro est oppositus, caudam suam tegit, unde accidit, ut rarior duntaxat splendor atmosphaeræ circa illum, seu coma solum conspiciatur.

Aliam ineunt viam Dominicus Cassini, Jacobus Bernullius, Newton, Whiston cum multis Recentioribus, qui diversis utuntur ambagibus, communi tamen

men studio cometas docent esse astra mundo coæva, nobisque ob maximum, quo distant a terra, intervallum non conspicua, nisi quando in parte circuli sui inferiore versantur. Bernullii systema, quod referunt Acta Lipsiensia, (g) hujusmodi est: 1. Circa solem in maxima ultra Saturnum distantia movetur planeta, qui tum ob corporis exiguitatem, tum ob nimiam distantiam conspectui nostro neutiquam se indulget: motum vero suum intra quatuor annorum, & centum ac quinquaginta septem dierum spatium absolvit. 2. Circa hunc invisibilem planetam ceu principem moventur planetæ comites, qui interdum propius ad terram accedunt, & in conspectum nostrum prodeunt, atque hi cometæ dicuntur. Ex his v.g. illum, qui anno 1681. comparuit, motum absolvere contendit annis octo supra triginta, diebus centum & quadraginta septem, ita ut anno 1719. completa periodo sua nostris se oculis rursus sistere debuisset. 3. Hæ cometarum orbitæ non sunt in eodem cum ecliptica plano, nec æquâ lance omnes ad illam inclinantur. Hinc quoque motus cometarum exlex est, nec certas observat regulas. 4. Sol circum-

(g) Ad annum 1682.

fusos planetas Venerem, Mercurium, Martem, &c. perpetuo velut excoquit igne suo; unde nunquam non maxima exhalationum copia e planetis & sole ipso egreditur, quæ motu vorticis solaris ad ejusdem peripheriam propellitur. Verum exhalationes istæ renitentibus superioribus fixarum vorticibus ultra progredi prohibitæ affluente subin nova materia paullatim condensantur; unde accidentibus solis radiis terram versus reflexis cauda cometæ generatur. 5. Non omnes radii solares in illum incidentes ad terram reflectuntur, sed ii solum, qui in partem soli oppositam impingunt; reliqui aliorsum disperguntur. Quare cauda cometæ semper in parte cœli a sole averfa conspiciendam se præbet. Verum systema hoc ut ut ingeniosum duo patitur obstacula: primo quidem, quod si planeta hic cum comitibus suis supra Saturnum positus motus sui periodum intra quatuor annos conficeret, non raro & ille & comites ejus fixas interjecto corpore suo occultare nobis deberent, cujus tamen rei vestigium non habemus: tum quod Auctorem ipsum calculus fefellerit in cometa, de quo prius memini, quemque anno 1719 mense Maio in libra visum iri prædixerat, eventu

vaticinio neutiquam respondente. Hinc priori adhærendum systemati videtur, quod cometarum genesin ex halitibus corporum cœlestium derivat, omniaque satis commode phænomena explicat, superius recensita. Confirmat me in hac sententia plurimum Cometa, de quo dixi anno 1742 observatus, quem feliciter prædixisse visus est auctor non ignobilis in libro, quem de Astronomia pridem antea scripsit, ubi inter alia memorat, eo quo Saturnus ac Jupiter in signis, ut vocant, igneis (quale Leonis est) conjunguntur, tempore cometas oriri ob crebriora & vehementiora tunc temporis planetarum horum effluvia, idque annorum retro lapsorum exemplis stabilivit: anno autem 1742. memorato hoc plane contigit, ubi Jove in quinto, & Saturno in decimo septimo Leonini signi gradu versantibus cometa ille nostris sese oculis indulsit. Eadem ratione Medicus quidam ac Matheos cultor insignis in Saxonia jam anno 1652. prædixit Cometam orituram anno 1664. mense Decembri, eo quod illo mense planetæ omnes in Capricorni signo conventum celebraturi essent. Et vero respondit eventus, cujus aliam causam antea prævidere non potuit, nisi concursum planeta-

rum certo tempore futurum, e quorum conjunctis effluviis materia quædam coagulari potuit, apta generando Cometa. Ex eodem fonte Marcus Freundius (h) præſagium hauſit de Cometa, qui eodem anno inſignis adparuit. Accedit, quod circa illud, quo cometa comparent, tempus pauca vel nulla in ſole deprehendantur maculae, earum ſcilicet materia in generationem & corpus cometarum abſumta. Ita referunt Annales, accenſo cometa illo, qui menſe Martio anni 1677. ante bellum Turcicum terræ imminuit, longiore illius ortum præcedente tempore ſolare corpus maculis infeſtatum fuiſſe, quæ poſt diſſolutum cometam rurfus frequentes fuerunt obſervatae, medio tempore iis vacuo: non minus integro anno 1618. quo tres cometae in cælo aſſere, nullas omnino maculas in ſole fuiſſe notatas. Neque opus eſt, ut foris teſtimonia conquiram, dum domi luculentum habeam. Nam indaganda huic rei ſedulo intentus obſervavi ſolem integro, poſtquam cometa ille anno 1742. viſus eſt, anni ſpatio vix non omni (grandiore ſaltem) macula deſtitutum, quum prius ac poſtea inſignes multasque ſæpius deprehenderim.

Jam

(h) *In Practic. Calend. ad an. 1677.*

Jam vero ut de prognosi Cometa-
rum, cui plurimum tribuit vulgus sem-
per in sua damna superstitiosum, credit-
que cum poeta :

*Nunquam terris spectatum impune Co-
metam.*

Ut inquam certiora in medium adferam,
cometæ qui uni loco incumbunt, uni urbi
aut regioni imminent, uti contigit an-
te excidium Hierosolymitanum & Con-
stantinopolitanum, modiceque a tellure
distant, tum spectando naturæ ordinem
per varios influxus sunt infesti, tum vim
illam supra naturæ ordinem, tanquam
feciales iratæ Nemesis divinæ funesti ali-
quid plerumque portendunt : superiores
vero indicant quidem cœlestium corpo-
rum corruptionem ac intemperiem quan-
dam ætheris, sed simul etiam venturam
brevis temperiem illius nunciare possunt.
Nam ut Kepplerus ait, Cometa in hunc
finem nasci videtur, ut crassa pinguedine
quasi quodam excremento in unum apo-
stema coacto purgetur aer superior seu
æther cœlestibus globis circumfusus; non
aliter ac in corpore humano apostemata,
quæ subito prorumpunt, magnæ in eo

latentis intemperiei indicium sunt, rupta tamen feliciter in corporis sanitatem cedunt. Interea tamen communis vulgi persuasio est, & Astrologorum commentum: famem pestem, bellum, clades, inundationes, subversiones urbium, mortes Principum a Cometis prænunciari. Ita teste Hevelio (i) seculo XVI. quo arserunt quadraginta Cometæ, fati succubuere septendecim Summi Pontifices, quatuor Imperatores, tres Hispaniæ, inter quos Carolus V. quatuor Galliarum Reges, quinque Turcarum, ut vocant, Magni Sultani. Verum his moveri prudens vir rerumque gnarus haud potest, ut tam sinistre de his cœli phœnomenis sentiat. Possunt quidem Cometæ aliqui mala ejusmodi noxia quadam, ut dixi, virtute sua influente mundo inferre. Ex hoc tamen neutiquam ferre sententiam oportet, quod hæc mala, præsertim quæ pendent ex libero Dei vel hominum arbitrio, uti bella, clades, &c. ex iis directe ac veluti potestate dictatoria præsagire liceat. Accedit, quod Pontifices ac Principes absque cometis senii, aliorumque morborum vitio vita fungi potuissent, aut exardescere bella, vel pestes

(i) *In fin. lib. de Cosmographia.*

fles oriri. Forte totidem Principum & Regum filii eo ipso seculo nati sunt, totidem pacis fœdera constituta, totidem victoriæ relatæ in diversis orbis partibus; atque ita æquali jure dici posset, cometas esse omen mundo faustissimum. Nam extra dubium est, in toto terrarum orbe, quem cum reliquis astris circum-eunt Cometæ eodem tempore, quo alibi grassantur summæ calamitates, alibi esse lætissima quævis auspicia, eunte velut in orbem fortunæ vicissitudine. Est & aliud commentum eorum, qui volunt cometam illi regioni portendere sinistrum omen, cui caudam obvertit: sed ex opticæ principiis patet vanitas hujus præfagii, quum semper caudam a sole averſam post se trahat. Illud longe certius ex Annalibus eruitur, ultra quadringentos ab orbe condito hucusque Cometæ adparuisse.

§. IV.

Doctrina Chronologica.

LXXII.

Tempus Astronomicum.

Emenso utriusque doctrinæ sphaericæ ac theoricæ studio ad tertiam brevi ut aiunt manu expediendam progredior, scilicet doctrinam Chronologicam, quæ temporis a cæli notitia, siderumque motu, tam communi quam proprio, dependentis rationem explicat. Profecto omnes inter mensuras, quæ temporis metiendo inserviunt, nulla exactior, nulla expeditior, quam quæ a supremo rerum conditore Deo in hunc finem instituta fuit, nempe cælorum ac siderum motus, præsertim solis astrorum principis, utpote omnium notissimus, totiusque orbis conspectui palam expositus. Sol enim motu suo proprio annum conficit, & diurno seu communi diem, quem in viginti quatuor horas dividere solemus, horam in sexaginta minuta prima (horæ minutias rectius dixeris) hæc rursus
in

in totidem secunda, atque ita ulterius. Non minus in temporis mensuram adsumere licet Lunæ aliorumque siderum motus; & quamvis astrorum istorum cursus nonnunquam extra orbitam saltare, certisque definiri legibus haud posse videatur, norunt tamen probe Astronomi per motum primi mobilis illum, si quid forte in regulas motus communis inæqualitate sua peccet, corrigere ac in orbitam reducere. Atque hic cœlorum motus universalis, continuus, & æquabilis est norma omnis cujuscunque temporum mensuræ, quæ horologiis sive scia-thericis, sive rotatis, hydraulicis, clepsydricis, &c. capitur. Porro Chronologia, quam heic explanandam suscipio, Astronomica est (quæ tempus e cœlestium corporum, præcipue solis & lunæ, motibus derivatum considerat, ejusque varietatem explicat, ac suas in partes apte dispescit) non Historica, quæ temporum mensuram ab Astronomis rite in ordinem redactam rebus in orbe gestis accommodat. Est autem tempus mensura durationis cujusque rei, quod ut cum Philosophis loquar, tanquam genus late patens in tres potissimum species, Astronomicum scilicet, Politicum, & Ecclesiasti-

sticum dividitur. Ab Astronomico initium duco.

1. Diem vocamus intervallum temporis, primo & communi sideris cujusdam, maxime solis, circa terram circumacti motu definitum. In Naturalem dividi solet ab Astronomis & Artificialem. Prior est, quem sol reditu suo e puncto Meridiani fixo ad idem punctum fixum conficit: posterior vero est spatium temporis, quo sol supra horizontem ab ortu scilicet suo ad occasum usque commoratur. Ex quo simul patet, quid sit nox artificialis, nempe mora solis infra horizontem. Utriusque alternis vicibus sunt intervalla majora minorave in omnibus terræ locis, si Æquatori omnino subjecta excipias, ubi per totius anni spatium dies nocti artificiali æquatur: reliquis quoque orbis partibus diei noctisque artificialis æqua obtingit portio, quando sol in Zodiaco punctum arietis & libræ occupat. Quare diem inter naturalem artificialemque discrimen hoc intercedit, quod prior ubique ac semper iisdem temporum momentis definiatur, non item posterior.

2. Diem,

2. Diem, de quo dixi, naturalem Astronomi ulterius distribuunt in viginti quatuor partes æquales, quas horas adpellamus. Has ut plurimum a Meridiano seu diurno seu nocturno, pauci ab Horizonte ortivo aut occiduo auspicantur. Hinc quoque varii generis horæ: *Babylonicæ*, quæ ab ortu solis diei initium faciunt; *Italicæ*, quæ ab occasu; *Astronomicæ*, quæ a Meridie; *Civiles* demum, quæ a media nocte incipiunt. Horæ ejusdem diei naturalis (saltem quantum sensibus deprehendere licet) sunt inter se æquales, respondetque una hora in terris quindecim gradibus *Æquatoris* in cælo; artificiales vero inæquales. Nam quum diei ac noctis artificialis spatia nunc majora sint, nunc minor, duodecimæ quoque partes seu horæ dierum diversas sortiuntur magnitudines.

3. Mensis alius est solaris, alius lunaris. Prior spatium temporis completitur, quo sol signum unum *Zodiaci* percurrit motu suo proprio ab occasu in ortum, & singulis diebus 59. circiter minutis promovetur. Unde duodecim signis, quæ sol annuo cursu emetitur,

duodecim quoque menses respondent : posterior est intervallum, quod lunæ circuitu describitur. Dividitur autem in Periodicum, quo luna sub ecliptica ab uno ad idem punctum revertitur diebus 27. 43. 5. & Synodicum, quo luna a sole digressa completis omnibus suis passibus ad eundem revertitur diebus 29. horis 12. 44. 3.

4. Annus solaris Astronomicus est spatium temporis, quo sol motu proprio ab occidente in orientem ab uno cæli puncto ad idem revertitur post menses duodecim, hebdomadas quinquaginta duas cum uno die, id est, diebus 365, & ferme 6. horis, scilicet 5. 48. 45. Tropicus quoque adpellatur, qui exordium ducit ab uno e Tropicis, seu punctis ut ajunt *Cardinalibus*, ita ut sol ab uno ex æquinoctiis aut solstitiis digressus, confecto Zodiaci itinere revertatur ad idem punctum. Hujus anni limites fat certi nequeunt poni. Quippe quum terra cum solis cursu commune centrum non habeat, sed hic modo minus modo magis supra illam assurgat, fit, ut conversio solis ab uno cardine nunc major, nunc minor

nor evadat. Hinc consilium sane prudentissimum iniere Astronomi, concordique suffragio medium quemdam solis cursum, ex velocissimo & tardissimo compositum temperatumque constituerunt, dierum nempe 365. 5. horarum 49. 16. Annus lunaris Astronomicus est spatium temporis, quo sol & luna duodecim vicibus conjunguntur, continetque dies 354. horas 8. 49. ex quo patet, annum lunarem solari minorem esse fere undecim diebus. Atque hunc annum quoque lunarem communem adpellant: Embolissimum vero, qui tredecim mensibus absolvitur, quod anno quovis tertio contingit, cujus ultima ut vocant lunatio finitur vigesima septima decembris, ut ita defectus priorum dierum suppleatur, donec luna cum sole omnino conveniat.

LXXIII.

Tempus Politicum.

Dicitur illud, quod variæ gentes ex populari motuum cœlestium observatione ad usum vitæ civilis sibi met ipsis constituere.

1. Dies politicus alius naturalis est, alius artificialis, prior lucem & tenebras complectitur, numeratque horas 24. posterior solam lucem, cui nox succedit, quam tenebræ constituunt, ita ut Æquinoctii tempore luci duodecim, totidemque tenebris horæ cedant.

2. Quamvis autem dies politicus, uti & Astronomicus apud omnes gentes 24. horis circumscribatur, nihilominus diversi populi diversa quoque ratione diei noctisque initia ducunt, & in alias atque alias horas distribuunt. Quippe Chaldæi sive Babylonii diem ab ortu solis auspicantur. Hebræi ab occasu solis, quos Athenienses, Itali, & paucae in Germania nationes imitantur: Ægyptii & Arabes a Meridie: a media vero nocte olim Romani, & hodie tota fere Europa diei exordium ducit. Porro Judæi tum diem tum noctem non modo in horas, sed alias quoque partes quatuor æquales diviserunt, quarum diurnas dicebant stationes, tribus temporariis horis ab invicem distinctas: *prima, tertia, sexta, & nona statio.* Nocturnas vero eodem temporis
spa

tio definitas, *vigilias* adpellabant. *Prima* noctis vigilia incipiebat a solis occa-
 fu, *secunda* desinebat cum media no-
 cte, & ab eadem initium ducebat *tertia*,
quarta denique ad solis ortum determi-
 nabatur.

3. Hebdomas Politica est septem die-
 rum periodus, a Deo ipso instituta, qui
 dum mundo fabricando sex dies impen-
 dit, septimam quieti dedit, sanctamque
 populo electo haberi præcepit, nempe Sab-
 batum, cui diem Dominicum substituere
 Christiani. Nuncupatio autem horum se-
 ptem dierum apud Romanos usurpata, &
 postliminio ubique fere gentium recepta est,
 ut totidem planetis dicarentur, nempe dies
 Hebdomadæ prima Soli, secunda Lunæ,
 tertia Marti, quarta Mercurio, Jovi quin-
 ta, sexta Veneri, septima Saturno, cujus
 ordinis ratio ab Astrologia videtur tra-
 xisse originem. Nam si descriptis hac
 serie septem planetis ☉. ♀. ☿. ♃. ♄.
 ♀. ♂. primæ diei, seu Solis, hora pri-
 ma tribuatur, secunda Veneri, tertia
 Mercurio, quarta Lunæ, atque ita por-
 ro numerentur diei horæ tam diurnæ
 quam nocturnæ, donec omnes viginti
 quatuor absolvantur, prima sequentis diei
 secun-

secundæ in lunam incidet, quæ tota proin dies Lunæ dicitur: prima diei tertiæ in Martem, & eodem rursus ordine procedendo prima diei quartæ in Mercurium, quintæ in Jovem, &c. incurret. Ejusmodi hebdomadas annus integer numerat quinquaginta duas, prætereaque diem unum vel alterum. Unde solares anni non ab eodem semper septimanæ die, sed communes uno, bissextilis binis diebus post fortiuntur initium.

4. Mensis politicus spatio temporis inter æquale ac inæquale medio, communi hominum usui accommodato circumscribitur, quia certum illi tempus præfigere prohibet inæqualis phœbi motus, utpote quem per spiras, non per circulos suis numeris absolutos conficit. Competentem singulis mensibus numerum produnt versiculi sequentes:

Ter denos september habet, totidemque November,
Junius, Aprilis: reliquis superadditur unus.

*Ast in communi vicanos Februus
octo*

*Continet ; hunc uno in bissexto sem-
per adauge.*

Manus quoque ministerio numerus hic deprehendi facile potest. Nam si compresso indice ac annulari reliquos digitos porrexeris, atque ita per illos, initium ducendo a Martio, menses numeraveris, omnes illi menses, qui protensis digitis respondent, sunt dierum 31. reliqui dierum 30. excepto solo Februario. Etsi vero mensium dies communi omnium suffragio numerare soleamus eo, quem natura tribuit ordine, Romani tamen & subinde Ecclesia suo in Calendario in tres classes divisere, Calendas nempe, Nonas, & Idus. Primus cujusque mensis dies vocatur *Calendæ* a græca voce Καλειν̄ seu vocando. Nam singulis Calendis a Pontifice convocari solebat populus Romanus, ut intelligeret, quot dies a Calendis superessent ad Nonas : confluit autem rursus Nonarum tempore populus in Urbem, ut disceret, quid ad cultum præcipue Diis exhibendum eo mense fieri oporteret. Hinc
No.

Nonæ originem traxere, quod ab ea die usque ad Idus novem dies intercederent. Sed mense Martio, Majo, Julio, & Octobris Nonæ incidunt in diem septimum: Idus vero (ita dicti ab antiquo verbo *iducare* quod est dividere) in decimum quintum: reliquis mensibus Nonæ incurrunt in diem quintum: Idus vero in decimum tertium. Hæc omnia in memoriæ subsidium sequentes versus exprimunt:

*Prima dies mensis cujusque est dicta
Calendæ,*

*Sex Majus Nonas, October, Julius
& Mars,*

*Quatuor & reliqui: dabit Idus qui-
libet octo.*

*Inde dies reliquos omnes dic esse Ca-
lendas,*

*Quas retro numerans dices a mense
sequenti:*

Nam die, quæ præcedit Calendas (eg. ultima Januarii) dicitur *pridie Calendas Februarii*; dies vero trigessimus seu penultimus Januarii vocatur *tertius Calendas*

das (seu ante Calendas *Februarii*) atque idem esto iudicium de aliis ordine retrogrado usque ad diem, qui sequitur Idus. Eadem ratio habetur in Nonis & Idibus, ut inspicienti Calendarium Romanum palam fiet.

5. Annus politicus est certus dierum numerus populari cujusvis gentis instituto receptus. In duas dividitur classes, Solarem & Lunarem. Solaris anni diversæ apud diversos populos recensentur species, quas inter eminent *Ægyptius*, *Julianus*, & *Gregorianus*. *Ægyptius* diu apud Chaldaeos & Romanos viguit; successit postmodum *Julianus*: huic denique *Gregorianus*. Annus *Ægypticus*, si fides historicis, initio nonnisi unius mensis spatium complectebatur. Quare veteres *Ægyptios* nonnullos plus quam mille ac ducentos annos vixisse produnt Annales. Sed breve in trimestre, quadrimestre ac semestre demum excrevit. Verus tamen annus *Ægyptius* seu *Chaldaicus*, cujus *Nabonassar* initium fecisse fertur, diebus 360, tot nempe, quot partes sive gradus numerat *Zodiacus*, fuit circumscriptus. Errori huic magno ansam dedit non minor, quo

Ægyptii

Ægyptii credebant, unum duntaxat gradum, nec plus nec minus quotidie a sole motu proprio absolvi. Hinc Sacerdotes Ægyptiaci, penes quos sacrorum & temporum ordinandorum cura fuit, quum animadverterent dierum aliquot atque horarum in anno suo defectum, ingenioso illum symbolo adumbrarunt, pingentes serpentem in orbem circumductum, caudam vero inferentem ori, ac si reliquias illas, dierum scilicet quinque ac sex horarum devoraret. Solis igitur motu penitus cognito quinque dies reliquo anni spatio adjiciebant, ita ut duodecim mensibus eos subnecterent, quod Appendices Ægyptii, Græci vero Epagomenos seu adjectitios adpellabant. Ægyptiorum vero anno ita correcto jam olim & adhuc hodie utuntur Persæ, Macedones, Æthiopes, Abyssini, Coptici, Armeni, Syri & Syro-Græci. Annus Julianus continet spatium tecentorum sexaginta quinque dierum cum sex horis. Etymologiam suam debet Julio Cæsari, Romano Dictatori ac temporum Emendatori. Romulus enim, ut Fasti testantur, de quibus canit Ovidius :

Signantes tempora Fasti.

Romulus inquam, annum in dies non plus quam trecentos quatuor, hosque in menses decem distinxit. Quum vero is dierum numerus nec solis cursui, nec lunæ rationibus conveniret, quinquaginta sex aliorum dierum suppetias annus accepit, ita ut trecentis sexaginta diebus terminaretur, mensibus tamen sine ordine, sine lege pro Imperatoris arbitrio, ut ait Plutarchus, confectis. Numa vero Pompilius, a Græcis melius sapere doctus, quinquaginta dies & menses duos novos veteri anno Romuleo adjecit; unde dies trecenti quinquaginta quatuor, ipsumque annum lunarem obtinuit. Ut autem solis quoque cursui eum aptaret, intercalarem cum Græcis adhibuit, & secundo quovis anno viginti duarum, quarto autem viginti trium dierum mensem embolimæum, quem Merckedonium vocabant, inseruit. Verum quum neglectis Pompilianis legibus confusio in dies incrementa caperet, Julius Cæsar devicto Pompejo in Consulem quarta vice electus, quin & ad Principatus ac Sacerdotis Maximi dignitatem evectus, quum vidisset a Mystis, quibus cura hæc demandata fuit, rationem temporis vel neglectam, vel favore aut odio erga

Consules studiose turbatam, ope Sosigenis Astronomi peritissimi anno Urbis DCCVIII. ante Christum natum quadragésimo quinto Romanum annum novam in formam redegit, reduxitque ad dies, uti dictum est, trecentos sexaginta quinque cum sex horis, quæ sex horæ quum quadriennii spatio diem conficiant, quarto quovis anno diem intercalari jussit: nempe mense februario post vigesimam tertiam diem. Dies autem hic adjectus, id est, cum vigesima quarta Februar. nomen sortitus est, & bissextus ante Cal. Mart. vocatus. Unde ipsi anno 366. dierum nomen *bissextilis* impositum fuit.

Hac emendatione temporum facta Julio is honos est habitus, ut in perpetuam rei memoriam Quintilis mensis, cujus IV. Id. orbi natus est, *Julius* appellaretur, legem ferente Antonio, Marci filio, Consule. Sed quæ rerum humanarum vicissitudo est, sublato e vivis Julio Cæsare Sacerdotum incuria ratio Festorum seu Calendarii rursus pessumdanda fuit. Quum enim Cæsaris jussu quarto quovis anno completo, antequam quintus inciperet, intercalarem immiscere diem oporteret, illi quarto necdum comple-

pleto præpostera festinatione intercalabant; qui error per triginta sex annos commissus fuit non sine grandi periculo in futura tempora redituro. Sed errorem hunc deprehensum emendavit Augustus, tresque dies absque necessitate urgente insertos iterum exulare iussit, transactis sine intercalari duodecim annis. Meruit hoc factò, ut in ejus honorem sextilis mensis *Augustus* deinceps constituto Senatus Consulto fuerit nuncupatus. Atque hujus anni Juliani ordinem religiose observavit Europa omnis usque ad tempora Gregorii Papæ XIII. Denique annus Gregorianus est ipse annus Julianus, sed a summo Pontifice memorato correctus. Rei hujus occasio fuit discrimen, quod annum inter Astronomicum numeris suis absolutum & Julianum intercedit. Quippe quum Astronomicus Juliano minor sit undecim circiter minutis, horumque minorum neglectus centum triginta trium annorum spatio integrum, & ultra, diem conficeret, factum est, ut intra temporis hujus intervallum uno die tardius Æquinoctium vernum inciperet in anno Astronomico, quam in Juliano. Unde porro contigit, ut ævo Gregorii XIII. ver-

num æquinoctium, quod tempore Nicæ-
 næ Synodi regnante Constantino M.
 Imp. Patrum suffragio adsignatum fuit
 duodecimo Calendas Aprilis, seu vi-
 gesima prima Martii sub tempus no-
 cturnum, anno 1582. elapsis mille &
 trecentis annis observaretur cœpisse me-
 dia nocte inter decimam & undecimam
 Martii, citius nimirum diebus decem.
 Quare eodem, de quo dixi anno (qui
Correctionis annus adpellatur) post quar-
 tam Octobris diem S. Francisco Sera-
 phico sacram jussu Gregorii dies decem
 expuncti fuerint, ita ut quintam Octo-
 bris exciperet decima quinta ejusdem
 mensis. Hoc negotium qua ratione con-
 fectum fuerit, statim docebimus. Jam
 vero exposita solaris anni historia super-
 est annus lunaris Politicus, qui spatium
 temporis complectitur, quod ex mensi-
 bus alternis viginti novem, aut triginta
 dierum nulla habita ratione scrupulorum
 seu minorum componitur. Dividitur
 in Communem sive simplicem, & in
 Embolismicum sive compositum: prior
 duodecim *lunationibus* ut vocant, cir-
 cumscriptus plerumque dies numerat tre-
 centos quinquaginta quatuor, aliquando
 trecentos quinquaginta tres; tot enim
 die-

dierum lapsu luna duodecies soli conjungitur : posterior e *lunationibus* tredecim conflatur , censetque dies vel trecentos octoginta quatuor , si plenus sit ; vel si deficiens aut cavus uti adpellant , trecentos octoginta tres. Porro una *lunatio* politica alterna dies modo triginta , modo viginti novem complectitur , ut nimirum hac ratione duodecim illæ horæ minutaque quadraginta quatuor , quibus *lunatio* media Astronomica gaudet , compensetur.

LXXIV.

Tempus Ecclesiasticum.

Denique tempus Ecclesiasticum , per quod intelligitur ordo dierum , hebdomadarum , & mensium anni totius , ab Ecclesia Dei statutus pro publico divini cultus exercitio , hebdomadam ita partitur , ut primum ejus diem memoriæ Christi Resurgentis sacrum , Dominicum adpellet , secundum vero Feriam secundam , tertiam & ita deinceps , ultimo duntaxat excepto , qui Sabbati nomen retinuit. Præterea festos quosdam dies toti populo Dei electo com-

munes statis anni temporibus designavit. Alia autem festa sunt *Immobilia* seu certis mensium diebus affixa, quamvis in alios atque alios hebdomadæ dies incidant, uti *Festum Nativitatis, Circumcisionis Christi, &c.* Alia *Mobilia*, quæ licet iisdem semper hebdomadæ, modo tamen his modo aliis mensium diebus celebrantur, uti sunt *Festa Paschatis, Ascensionis, Pentecostes, &c.* Quare ut hæc festa in ordinem redigerentur ab Ecclesia, in Synodo Nicæna annum elegit Julianum tum solarem tum lunarem: priorem scilicet ob festa mobilia, posteriorem ob immobilia. Atque ita uterque annus in unum velut conflatus anni Ecclesiastici nomen obtinuit. Hæc ut recte intelligantur, quædam Fastorum Ecclesiasticorum, quos *Calendarium* nuncupant, prærogativæ sunt præmittendæ.

1. *Cyclus* est quævis annorum periodus velut in circulum rediens. Solaris viginti octo annos complectitur, quibus absolutis ad eundem diem *Littera Dominicalis* revertitur, eadem serie feriarum, quibus septem primæ alphabeti litteræ ordine retrogrado imponuntur. Lunaris vero est intervallum novendecim annorum,

rum, quod Græci Enneadecaeteridem appellant, cujus inventor esse fertur Methon Atheniensis anno ante Æram Christi vulgarem circiter quadringentesimo trigesimo primo, dum annis totidem, nempe novendecim, *Novilunia* ad pristinas fere sedes, & ad eundem anni solaris diem reverti animadvertit. Hac computatione persuasa Ecclesia Catholica anno 285. Cycli lunaris numerum fastis suis adscripsit, quem quia auro notabatur, numerum aureum nuncupavit.

2. *Cyclus Epactarum* aureo respondet numero, illumque non satis perfectum corrigit. Sunt autem Epactæ numerus dierum, quibus annus solaris communis dies trecentos sexaginta quinque complectens annum communem lunarem dierum trecentorum quinquaginta quatuor excedit, ita ut Epactæ primi anni sint dies undecim, atque adeo sequente anno nova luna contingat undecim diebus citius, quam proximo: Epactæ vero anni secundi viginti duo, tertii triginta tres; a quo numero quum rejici debeant triginta dies, qui *lunationem embolismalem* conficiunt, relinquuntur tres, & ita deinceps. Progrediuntur autem Epactæ

per continuum augmentum undecim dierum, abjectis triginta, quando rejici possunt. Solum tunc, quando perventum fuerit ad ultimam Epactam, aureo numero decimo nono respondentem, quæ est vigesima nona, adduntur duodecim eo fine, ut abjectis triginta ex composito numero quadragesimo primo habeatur rursus Epacta, ut in principio.

3. *Cyclus Indictionum* est intervallum annorum quindecim. Nominis sui etymon debet quindecim annorum circulo, quo evoluta indicta Romani Imperii ditionibus vectigalia pendebantur, militum stipendiis potissimum destinata. Sunt, qui indictionum originem Augusto Cæsari adscribunt, tributi solvendi tempus primum indicenti, adeo ut primo quinquennio pendi debuerit aurum ad ostendendam populi Romani majestatem, altero argentum pro militum stipendiis, tertio æs & ferrum pro instaurando armorum & pecuniarum ex ære tum temporis cudi solitarum adparatu. Alii tamen melioribus innixi argumentis Indictiones in acceptis referunt Constantino M. utpote quas abrogatis olympiadibus & lustris substituit ipsis Januarii Calendis.

Hinc quum indictiones istæ initium traxerint a primordiis Christianæ libertatis eo tempore vindicatæ, quo Constantinus Maxentio devicto cuilibet potestatem fecit Christianam fidem palam profitendi, etiam Ecclesia Catholica Petavio teste anno Christi 312. Cyclum Indictionis adhibere cœpit, quo etiamnum hodie in suis Diplomatum Romani Pontifices utuntur. Cyclus tamen hic nullam cum cœlo contrahit affinitatem, sed unice fuit pro hominum arbitrio quindecim annorum spatio definitus, & ad tributorum exactionem institutus. Maximum autem expositi tres cycli Solis, Lunæ, atque Indictionum Chronologiæ adferunt emolumentum. Nam pro certissimis anni cujusvis characteribus habentur, ita si aliquid contigisse dicatur eo anno, quo Cyclus solis erat v. g. 5. lunæ. 7. Indict. 10. absque hæsitatione in notitiam anni ante vel post Christi æram veniri possit, cui illæ notæ conveniunt. Praxin vero memoratos investigandi supputandique cyclos subministrabit Lectori Tabella Fæstorum Mobilium temporaria, Horarum Canonicarum volumini præfixa.

His itaque præmissis pauca de anno Ecclesiastico ac Calendario Gregorii XIII. P. M. jussu emendato subjungere licebit. Ut rem ab origine repetam, annus numerat menses duodecim, hebdomadas duas & quinquaginta, diemque unum: universim vero trecentos sexaginta quinque, ac fere sex horas. Tanto enim temporis intervallo Zodiacum sol obeundo lustrat. Sex autem horæ quater in se ductæ singulis quaternis annis diem conficiunt. Hinc annus ille intercalaris Bisextilis dicitur. Jam vero quum memoratæ sex horæ non sint integræ, deficientibus aliquot minutis, horum neglectu factum est, ut minuta, quæ ultra debitam mensuram singulis annis tribuebantur, tractu temporis ad eum excreverint numerum, ut invicem juncta dies decem constituerint, verumque æquinoctium sedem suam mutaverit. Res hæc Concilii Nicæni Decretum de Paschatis die celebrando, quod totius orbis Catholici consensu hætenus receptum fuit, certum in discrimen conjicere visa est. Statuit enim Concilium istud Oecumenicum, ut Pascha Christianorum semper Dominica post *plenilunium* vernalis, seu Lunam decimam quartam proxime sequen-

quente celebraretur, ne Christiani cum Judæis tunc illud agentibus concurrerent. Hoc igitur malum ut averteret Gregorius Pont. peritissimos ex orbe toto Mathematicos ad Calendarium Julianum corrigendum circa annum 1579. maturo sane consilio convocavit, perque integrum triennium hoc in opere perficiendo tenuit occupatos. Atque horum opera non solum Æquinoctium vernum pristinae sedi restituit (a qua æquinoctium hoc jam a Concilio Nicæno ad XII. Calend. April. constitutum, decem circiter diebus anno Correctionis memorato recesserat) & XIV. Lunam Paschalem suo in loco reposuit, sed viam quoque monstravit rationemque, qua cavetur, ut futuris temporibus & Æquinoctium & decima quarta Luna Paschalis a propriis sedibus nunquam deinceps moverentur. Quippe ut Æquinoctium vernum ad XII. Calend. April. restitueretur, statuit, ut decem dies, quorum memini, e mense Octobri ipsius anni 1582. expungerentur, ita ut post quartam diem Octobris D. Francisco Seraphico sacram sequens non esset quinta, sed decima quinta illius mensis. Atque ita error, qui in tempus præteritum tot

an-

annorum lapsu irreperat, velut in momento sublatus fuit. Ut autem impostum ille error evitaretur, ne scilicet a XII. Calend. April. Æquinoctium verum denuo recederet, statuit Gregorius, Bisextum quarto quoque anno (ut moris erat) continuari debere, exceptis centesimis quibusque annis, qui quamvis bisextiles antea semper fuerint (qualem etiam esse voluit annum M DC, correctionis anno proximum) post eum tamen sancivit, ut qui deinceps occurrerent centesimi, non omnes bisextiles essent, sed in quadringentis quibusvis annis primi tres centesimi sine bisexto transigerentur: quartus vero centesimus esset bisextilis, ita ut annus 1800: 1900 bisextiles non sint, anno autem 2000 more consueto dies bisextus intercalaretur, Februario dies 29. numerante: idemque ordo intermittendi ac intercalandi bisextum diem in quadringentis quibusque annis perpetuo conservaretur.

Annus Ecclesiasticus & Calendarium Gregorianum tam felici successu emendatum totus propemodum orbis Christianus cum plausu excepit, ac civita-

vitate donavit, exceptis duntaxat in Im-
 perio Romano Lutheri Affectis, quos
 Protestantes adpellant. Hi tacito quo-
 dam invidiæ erga Sedem Apostolicam
 spiritu in transversum acti pro anno
 vetere Juliano veluti pro aris & focis
 pugnarunt. Hinc ortæ in Fastis voces:
Styli novi & veteris. Verum ubi an-
 1700. animadverterunt, quod totis un-
 decim diebus discrepare cogerentur, ni-
 si se Catholicis conformarent, & Ca-
 lendarium Gregorianum reciperent, tan-
 dem politicis rationibus, maxime mer-
 cimoniorum, plus quam veritate rei per-
 suasi illud admiserunt. Ne tamen om-
 nino Catholicorum partibus assentiri vi-
 derentur, rejectis Gregorianis Cyclis,
 quorum ope illi diem Paschatis, & quæ
 ab eo dependent festa, facili labore in-
 venire consueverunt, calculum Astrono-
 micum sunt secuti, quem tamen Patres
 Concilii Nicæni, inter quos teste S.
 Ambrosio (k) multi fuerunt artis in-
 eundi calculum peritissimi, merito re-
 pudiarunt tanquam præsentis negotio non
 satis aptum. Hoc male fausto duce,
 calculo inquam astronomico, a recto
 iterum tramite anno 1724. aberrarunt

Aca.

(k) *In Enarrat. de Pasch. Celebrat.*

Acatholici, utpote quo Pascha octiduo citius, & quidem eadem die naturali, qua Judæi, celebrarunt, qui error ad annum quoque 1744. se propagavit, & ad annos 1778, pluresque sequentes se propagabit, nisi maturo consilio (uti jam fecisse multis in locis videntur) mentem meliorem induerint, quam illis abunde suggessit insignis lucubratio a P. Josepho Falck S. J. eximio sane ac in paucis celebratissimo per Germaniam Mathematico in lucem ante annos complures edita, & communi doctorum suffragio adprobata.

Jam vero exposito triplicis generis tempore, Astronomico scilicet, Politico & Ecclesiastico, tempus est ut vela contraham, & emensio cœli Oceano portum ingrediar. Fateor, iliadem in nuce conclusisse videri possum, dum Mathesin qua universam, qua nobiliores ejus partes, quæ res integra sibi volumina merito vendicat, satis arctos intra limites complexus sum. Exiguum nimis hoc opus est, si cuncta scientiæ hujus profecto divinæ arcana pandere aut investigare animus foret: satis tamen prolixum, si fini, quem calamo meo præfixi, religiose inhaream. Nimirum hic alius non est, quam

quam ut nobilissimam hanc scientiam a primis incunabulis ad eam usque, quam nunc vivit, provectam ætatem, suisque numeris absolutam, utile dulci miscendo persequerer, ac omissis rerum abstrusarum ambagibus facili amœnaque methodo ea exponerem, quæ lectorem nec nimia mole obruerent, nec tamen eruditionis ac scientiæ avidum optato destituerent fructu.

NB. Pag. 403. Lin. 24. & 29. Item Pag. 404. Lin. 4. *loco tres & trium lege tredecim.*

INDEX

I N D E X
R E R U M E T V E R B O R U M
L I B R I I X .

L. Indicat Librum. N. Numerum
Libri.

A.

*Abdallam Almanus eximius cultor Ma-
theseos, celebris ob dimensionem Meri-
diani.* L. 9. N. 6.

*Abraham Matbesin docuit Chaldaeos, postea
Ægyptios.* L. 9. N. 3.

Academice & Collegia Mathematica.
L. 9. N. 1.

Adam matbesin primus docuit posteros suos.
L. 9. N. 3.

Adami

Index Rer. & Verb. Lib. IX.

- Adam ubi habitavit paradiso ejectus.* L. 9. N. 20.
- Adami familia per vicinas Damasco regiones sese extendit.* L. 9. N. 20.
- Aerometria est scientia metiendi aerem: ejus proprietates: instrumenta, quibus utitur.* L. 9. N. 13.
- Ædificia primorum hominum.* L. 9. N. 32.
- Ædificia publica & privata quanam.* L. 9. N. 41.
- Ædificii tres partes: fundamentum, structura, tectum.* L. 9. N. 41.
- Ægyptii ingentes struxerunt moles: Mausolea, Pyramides, Obeliscos, &c.* L. 9. N. 38.
- Africa Veteris limites: ejus longitudo & latitudo: divisio in novem regiones: harum descriptio.* L. 9. N. 26.
- Africa hodiernæ divisio in tredecim regiones: harum brevis descriptio.* L. 9. N. 30.
- Africa tribuuntur centum milliones incolarum.* L. 9. N. 30.
- B. Albertus M. inclytus ob Mathematica opera.* L. 9. N. 9.

XI Index Rerum

- Alpetragius Tychoni facem prætulit circa motum spiralem Planetarum.* L. 9. N. 6.
- Alphonſus Rex Caſtiliæ, inſignis Mathematicus: ejus tabula Alphonſiana.* L. 9. N. 9.
- Algebra eſt ſcientia, quæ ex quantitate nota dataque eruit incogitam ope æqualitatis: ejus diviſio in numerosam & ſpecioſam: vocatur Divina.* L. 9. N. 14.
- Algebram numerosam inveniffe fertur Dioſcoridus: ſpecioſam Franc. Vieta.* L. 9. N. 14.
- America inventa a Columbo: magis detecta ab Americo Veſputio: an priſcis fuerit incognita.* L. 9. N. 31.
- Ejus longitudo: diviſio in partem Borealem & Auſtralem: regna & regiones utriuſque partis, earumque deſcriptio.* L. 9. N. 31.
- America tribuuntur trecenti milliones incolarum.* L. 9. N. 31.
- Analogia ſphæra armillaris, & gladi artificialis.* L. 9. N. 18.
- Annus magnus Platonicus.* L. 9. N. 70.
- Annus ſolaris aſtronomicus.* L. 9. N. 72.
- Luna.

Et Verborum Libri IX.

- Lunaris astronomicus.* L. 9. N. 72.
Annus Politicus: Ægypticus, Julianus, Gregorianus. L. 9. N. 72.
Anni divisio facta a Romulo: dein a Julio Cesare: tum ab Augusto. L. 9. N. 72.
Annus correctionis factæ a Gregorio XIII. L. 9. N. 72.
Arca Noemica fuit idea profanarum ædium: ejus structura interior, & forma exterior. L. 9. N. 35.
Archimedes Geometra summus: invenit sphaeram & cylindrum: struxit specula parabolica. L. 9. N. 4.
Sphaeræ Archimedis descriptio ex Lucano. L. 9. N. 4.
Architectonicae immus. L. 9. N. 1.
Architectonica duplex est, Civilis & Militaris: prior docet fabricam ædificiorum, altera munimentorum. L. 9. N. 13.
Delineat quinque ordines columnarum. L. 9. N. 13.
Architectonica nascente mundo nata est. L. 9. N. 32.
Architectoni insignes recensentur. L. 9. N. 38.
Architecturæ propagatio. L. 9. N. 38.

Index Rerum

- Architecturæ præclara opera Veterum.* L. 9. N. 39.
Sub Carolo M. multum profecit hæc scientia. L. 8. N. 39.
Seculo XIV. sub Pontificum in Urbem reditum cæpit reflorescere. L. 9. N. 40.
Architectonica præclara Opera Roma. L. 9. N. 40.
Architectonica civilis est scientia, quæ docet ædificia firma, commoda, & ornata construere. L. 9. N. 41.
Quinque Ordines Architectonici: eorum characteres. L. 9. N. 44.
Architectonica Polemica est scientia muniendi locum, ac defendendi cum paucis contra multos. L. 9. N. 47.
Triplex classis Architectonicæ militaris: Ichnographica, Orthographica & Scenographica. L. 9. N. 47.
Architecti munitioinum insignes. L. 9. N. 51.
Arcuum in ædificiis variæ species L. 9. N. 42.
Aries veteris obsidionis instrumentum. L. 9. N. 45.
Arithmetica munus. L. 9. N. 1.

Arith.

Et Verborum Libri IX.

Arithmetica est scientia numerorum: gemina ejus officia: declarare naturam & proprietates numerorum, & inire eorum rationem ac proportionem ad se mutuo.
L. 9. N. 13.

Statuit certas regulas: auream, societatis & falsi.
L. 9. N. 13.

Aristoteles varia scripsit de rebus mathematicis.
L. 9. N. 4.

Armillæ constructa in Ægypto magnis impensis.
L. 9. N. 3.

Asia vetus, ejusque divisio in Majorem & Minorem, harumque regiones.
L. 9.
N. 25.

Asiæ hodiernæ descriptio & divisio: huic tribuuntur quingenti milliones incolarum.
L. 9. N. 29.

Astronomiæ munus.
L. 9. N. 1.

Astronomiam quinam e recentioribus præcipue excoluerint.
L. 9. N. 10.

Astronomia est siderum scientia: dividitur in sphericam, theoreticam, & chronologicam: singularum descriptio.
L. 9.
N. 14.

Primatum obtinet inter alias scientias profanas: Recensentur publicæ ædes (Observatoria dicunt) in gratiam Astro-

Index Rerum

nomia variis in regionibus erecta. L. 9.

N. 57.

Præclara inventa Astronomica. L. 9.

N. 58.

Ejus doctrina sphaerica, theoria, & chronologica expauitur. L. 9. N. 59.

Asterismi seu Constellationes, earumque numerus. L. 9. N. 61.

Astrologiam Veterum reprehendunt SS. Patres. L. 9. N. 5.

Augustus Casar Romam lateritiam invenit reliquit marmoream. L. 9. N. 29.

B.

Bertius (Petrus) thesaurum veteris geographiae in lucem dedit. L. 9. N. 17.

Boetius (Severinus) humanitatem tuam amantem, tuae singularium composuit.

L. 9. N. 5.

A. S. Bosco (Joannes) inchoatus Mathematicus, ejusdem sphaera. L. 9. N. 9.

Britannia, ejusque insulae nationes. L. 9.

N. 24.

C.

Et Verborum Libri IX.

C.

- Cain primus erat, qui urbem ædificavit
Henochiam nomine.* L. 9. N. 33.
- Cadmus Thebis lapicidinas primus invenisse
tradiitur.* L. 9. N. 33.
- Cæli natura, color, figura, moles & men-
sura.* L. 9. N. 60.
- Cælorum numerus & incolæ, seu planetæ ac
stellæ fixæ.* L. 9. N. 60.
- Calendarii correcti historia: frustra huic
se opposuerunt Acatbolici.* L. 9. N. 9.
- Cam post divisionem gentium insedit Afri-
cam.* L. 9. N. 20.
- Cami filii quas regiones inhabitant.* L. 9.
N. 22.
- Carolus M. Matbeseos studium in Europa
promovit.* L. 9. N. 9.
- Cecrops primus urbem Cecropiam ædificasse
fertur.* L. 9. N. 33.
- Circuli globi cælestis, eorumque officium.*
L. 9. N. 60.
- Cinyras in Cypro tegulas, quibus ædes te-
guntur, invenisse scribitur.* L. 9.
N. 33.
- Chronologiæ munus.* L. 9. N. 1.

Index Rerum

- Chronologia determinat tempus e mensura
cursus siderum.* L. 9. N. 14.
- Comitum Jovis detectio vel a Mario, vel a
Galileo.* L. 9. N. 58.
- Cometarum systemata a variis excogitata.*
L. 9. N. 58.
- Eorum genesis: nucleus & cauda: color:
tempus durationis.* L. 9. N. 71.
- Cometarum species duodecim: eorum pro-
gnosis.* L. 9. N. 71.
- Commoditas structura adium: quid ad eas
pertineat.* L. 9. N. 43.
- Corona urbem cingere quid sit: ejus descri-
ptio.* L. 9. N. 54.
- Cyclus Epactarum, ac Indictionum: horum
origo.* L. 9. N. 74.

D.

- Daciae veteres incolae.* L. 9. N. 24.
- Defensorum variae artes in obsequium.* L. 9.
N. 54.
- Deus mundum condidit ad leges Arithmeti-
ca, Geometriae ac Staticae.* L. 9. N. 3.
- Deum in mundo fabricando geometrizasse
ait Plato.* L. 9. N. 4.
- Deus*

Et Verborum Libri IX.

*Deus ipse docuit Architeclonicam in Arca
Noe, in Tabernaculo Mosis, & templo
Salomonis.* L. 9. N. 33.

*Deus condendo sidera, & motum iis præ-
scribendo auctor est temporis & mensu-
ræ* L. 9. N. 72.

Dies alius naturalis, alius artificialis.
L. 9. N. 72.

*Domos lateritias primi struxisse feruntur
Euryalus & Hyperbius.* L. 9. N. 33.

*Luteas primus struxisse traditur Doxius
Gelli filius.* L. 9. N. 33.

Dominium Romani Pontificis. L. 9.
N. 28.

E.

*Eclipses solis & lunæ quomodo & quando
fiunt.* L. 9. N. 67.

Phænomena eclipsi solari propria. L. 9.
N. 67.

Eclipsis prodigiosa Christo moriente. L. 9.
N. 67.

Eclipsis lunaris, ejusque phænomena. L. 9.
N. 68.

Superstitiones Veterum in eclipsi lunari.
L. 9. N. 68.

Ecli.

Index Rerum

- Eclipsium observatio.* L. 9. N. 68.
Ephemerides cælestium motuum quinam edidit in lucem. L. 9. N. 58.
Epimenides Cretensis primus fana & delubra struxisse fertur. L. 9. N. 33.
Euclides elementa Geometriæ tradidit, aliosque libros scripsit. L. 9. N. 4.
Eudoxi inmane votum de videndo cominus sole. L. 9. N. 65.
Europa: ejusdem termini, longitudo & latitudo: divisio veteris Europæ in regiones & insulas. L. 9. N. 24.
Europæ divisio recentiore ævo in regna & Respublicas. L. 9. N. 27. & 28.
Europæ tribuuntur centum milliones incolarum. L. 9. N. 28.

F.

- Fabricæ mensura & proportio desumpta ex humani corporis structura.* L. 9. N. 34.
Triplex contignatio in homine. L. 9. N. 34.
Feriæ: Hebdomas Ecclesiastica in ferias distributa. L. 9. N. 74.
Festa mobilia & immobilia. L. 9. N. 74.
Filii

Et Verborum Libri IX.

Filii Seth duas columnas erexisse feruntur, quibus cælestium rerum notitiam inscripserunt. L. 9. N. 3.

Firmitas structuræ: quænam ad illam requirantur. L. 9. N. 42.

*Fridericus II. Imp. impensè coluit mathe-
sin.* L. 9. N. 9.

Frontispicia struendi ratio. L. 9.
N. 44.

*Fundamentum structuræ quomodo jacien-
dum: quomodo faciendum tectum.* L. 9.
N. 42.

G.

Galliæ veteris incolæ. L. 9. N. 24.

Geographiæ munus. L. 9. N. 1.

*Geographia est scientia dimetiendi & de-
scribendi globum terraqueum: agit quo-
que de mappis geographicis.* L. 9.
N. 14.

*Geographicas descriptiones primus e S. Scri-
ptoribus reliquit Moses: e profanis Ho-
merus.* L. 9. N. 17.

*Geographiæ divisio in mathematicam, na-
turalem, & politicam: singularum ex-
plicatio.* L. 9. N. 18.

Alia

Index Rerum

- Alia divisio in Veterem a mundi exordio ad Monarchiam Romanam: in Mediam usque ad Carolum M.: in Novam usque ad nostra tempora.* L. 9. N. 18.
- Geometriae munus.* L. 9. N. 1.
- Geometria est telluris dimensio: extendit se ad lineas, superficies, & corpora: dividitur in Longimetriam, Planimetriam & Stereometriam.* L. 9. N. 13.
- Germania veteris populi.* L. 9. N. 24.
- Globi terraquei peripheria, superficies, soliditas, diameter terra.* L. 9. N. 18.
- Globus artificialis pro terra exhibenda.* L. 9. N. 18.
- Globus celestis, ejusque circuli mobiles & immobiles.* L. 9. N. 61.
- Grammatica munus.* L. 9. N. 1.
- Grammatica est scientia adinvenendi hominibus tam futuris quam futuris: docet methodum inscribendi signa & litteras diversas.* L. 9. N. 14.
- Græci doctores mathematicos nominaverunt.* L. 9. N. 4.
- Græculus S. J. Luna faciem detexit.* L. 9. N. 58.

Et Verborum Libri IX.

H.

- Habascb astronomicas tabulas composuit.*
L. 9. N. 6.
- Habitationum primarum formæ apud varias gentes.*
L. 9. N. 32.
- Haly Aben-Rodoan thema Cometæ condidit.*
L. 9. N. 6.
- Hebdomas politica.*
L. 9. N. 73.
- Dies hebdomadæ, quare vocentur solis, lunæ, martis, &c.*
L. 9. N. 73.
- Hebdomas Ecclesiastica distributa in ferias.*
L. 9. N. 73.
- Henricus Joannis Lusitaniæ Regis filius primus mappas hydrographicas invenit.*
L. 9. N. 19.
- B. Hermannus Contractus, cultor mathe-
seos.*
L. 9. N. 9.
- Hippocrates primus tentavit quadraturam
circuli & duplicationem cubi.*
L. 9. N. 4.
- Hispaniæ veteris populi.*
L. 9. N. 24.
- Hiram Tyrius Architectus templi Salomoni-
nici.*
L. 9. N. 38.
- Ho - Cbig - tien Imp. Sinarum insignem
quan-*

Index Rerum

- quandam machinam seu globum confici jussit.* L. 9. N. 8.
- Hologu Imp. Persicus speculam mathematicam exstruxit an. 1259.* L. 9. N. 7.
- Hondæus (Jodocus) recentis Geographiæ Atlantem edidit.* L. 9. N. 17.
- Homines Joviales.* L. 9. N. 69.
- Horas quomodo numerent Chaldaei sive Babilonii, Itali, Ægyptii, Germani.* L. 9. N. 73.
- Horographia est scientia delineandi horologia tam solaria quam sidera: docet methodum inscribendi signa & horas diversas.* L. 9. N. 14.
- Horologium astronomicum Dasipodii Argentine.* L. 9. N. 57.
- Hydrostatica seu Hydraulica versatur circa fluidorum pondera tum inter se, tum cum solidis comparanda, & circa aquarum ascensum.* L. 9. N. 13.

I.

- Jabel primus tentoria seu agrestes casas struxit.* L. 9. N. 33.
- Jansonius orbis antiqui Atlantem in lucem dedit.* L. 9. N. 17.

Japhet

Et Verborum Libri LX.

- Japhet post divisionem gentium infedit Europam. L. 9. N. 20.
Japheti filii quas regiones inhabitaverint. L. 9. N. 23.
Ichnographia fabricæ cum illis, quæ ad eam pertinent. L. 9. N. 41.
Ichnographia munimenti. L. 9. N. 48.
Illyricum cum priscis incolis. L. 9. N. 24.
Imperatores, qui Matbesin coluerunt. L. 9. N. 5.
Imperatores, qui Romam ædificiis & operibus publicis exornarunt. L. 9. N. 39.
Imperia tria in Europa. L. 9. N. 28.
Inventiones horologiorum, telescopiorum, &c. L. 9. N. 58.
Jupiter conqueritur contra Archimidem ob fabricatam spheram cælestem. L. 9. N. 57.
Jovis indoles, fasciæ, comites & apparentia. L. 9. N. 69.
Italiae veteres incolæ. L. 9. N. 24.

L.

- Lunæ natura: constat montibus, vallibus & aquis. L. 9. N. 66.
Ejus atmosphaera, phases, distantia a terra, & magnitudo. L. 9. N. 66.

Caret

Index Rerum

Caret propria luce, quam accipit a sole.
L. 9. N. 66.

Lunæ maculæ, earumque phænomena.
L. 9. N. 66.

Lucani testimonium de Julii Caesaris studio astronomico & architectonico.
L. 9. N. 5.

M.

Macedoniæ ac Mæsiæ veteres incolæ.
L. 9. N. 24.

Machinarum bellicarum usus vetustissimus jam a tempore Mosis.
L. 9. N. 53.

Earum inventio & initium a quo?
L. 9. N. 53.

Machinarum bellicarum apud priscos quatuor classès: ad eluctandum in muros, ad infestandos defensores, ad cuniculos agendos, ad muros subvertendos.
L. 9. N. 53.

Mappas geographicas recentiores quinam confecerint.
L. 9. N. 17.

Mapparum veterum variæ formæ: earundem auctores.
L. 9. N. 19.

Mapparum triplex genus: Generales, Chorographicæ, & Topographicæ.
L. 9. N. 19.

Martis

Et Verborum Libri IX.

Martis indoles, ejus umbo, Et apparentia.

L. 9. N. 69.

Matheſeos dignitas, neceſſitas, Et utilitas.

L. 9. N. 1.

Extendit ſe ad omnia. quæ in cælo Et in terra continentur.

L. 9. N. 1.

Ejus Encomium e Seneca.

L. 9. N. 1.

Matheſis plurimum prodeſt Theologis ad intelligendam S. Scripturam: Jurisconſultis ad lites dirimendas: Medicis ad ſanandos ægrotos: Philoſophis ad Phyſicam: aliis quoque Artificibus Et Opificibus.

L. 9. N. 1.

Matheſis eſt ſcientia quantitatis meſurabilis tam diſcretæ quam continuæ.

L. 9. N. 2.

Ejuſdem ſpecies duæ ſimplices, nempe Arithmetica, Et Geometria, e quibus reliquæ ſunt tortæ.

L. 9. N. 2.

Mathematici celebres in regno Sinarum e Societate Jeſu.

L. 9. N. 11.

Mathematici celebres in Europa e Societate Jeſu.

L. 9. N. 11.

Matheſin integram quinam libris ſuis complexi ſunt: quinam compendia ſcripſerint.

L. 9. N. 12.

Index Rerum

- Materia ad fabricam qualis requiratur.* L. 9. N. 42.
- Mechanica munus.* L. 9. N. 1.
- Mechanica versatur circa machinas tum
simplices tum compositas: tria genera
vectis.* L. 9. N. 13.
- Mensura: digitus, palma, pes, cubitus, ex
humano corpore sunt desumpta.* L. 9. N. 34.
- Mensis solaris & lunaris.* L. 9. N. 72.
- Mensis Politicus: Calenda, Idus, Nona.* L. 9. N. 73.
- Mensis Julius & Augustus unde dicantur.* L. 9. N. 73.
- Mercurii indoles: ejus apparentia varia:
difficilis videri.* L. 9. N. 69.
- Mercator (Gerhardus) recentioris geo-
graphicae Atlantem edidit.* L. 9. N. 17.
- Moses Arithmetica, Geometria, Archite-
ctonica civilis & militaris, ac Astrono-
mica peritum se ostendit in sacris, quos
scripsit, libris.* L. 9. N. 3.
- Motus siderum communis: ejus arcana pan-
duntur.* L. 9. N. 62.
- Motus siderum omnium & singulorum pro-
prius super axem Zodiaci secundum se-
riem signorum.* L. 9. N. 64.
- Motus proprius planetarum peculiaris.* L. 8. N. 64.

¶ Verborum Libri IX.

- Motus primi & secundi harmonia mirabilis.* L. 9. N. 64.
- Motuum cælestium arcana.* L. 9. N. 64.
- Muchamedes Albategnius universæ Astronomiæ volumen edidit.* L. 9. N. 6.
- Muri Pyrei, Athenarum, Tyri, Carthaginiis describuntur.* L. 9. N. 46.
- Munitionis veteris origo, progressus & terminus.* L. 9. N. 45.
- Munitionum & obsidionum vestigia exstant in S. Scriptura.* L. 9. N. 45.
- Item vetustissimis temporibus apud Græcos & Romanos.* L. 9. N. 45.
- Munitiones factæ sunt primo senticetis & palis: tum muro simplici: postea vallis & fossis: demum turribus quadratis & rotundis.* L. 9. N. 45.
- Munimentum hodie dividitur in opera interiora, ut sunt propugnacula & cortinae: ac in exteriora, ut sunt fossæ, parmulæ, forcipes, opera cornuta & coronata.* L. 9. N. 47.
- Munimenta alia sunt regularia, alia irregularia.* L. 9. N. 47. & 51.
- Munitionis duplex methodus, in charta & in campo.* L. 9. N. 51.
- Muniendi methodus, præcipue Belgica & Gallica.* L. 9. N. 51.
- Munitionis analogia in corde humano cum munitione urbis.* L. 9. N. 51.

Index Rerum

In Munitione attendendum maxime ad situm loci: ubi de arcibus & castellis.

L. 9. N. 52.

N.

Navis prima fuit Arca Noemica.

L. 6. N. 16.

Navigatio: primum tentata circa litora: tum stellis ducibus: denique inventa pixide nautica, & rosa ventorum.

L. 9. N. 16.

Navigations variorum per totum globum terraqueum instituta recensentur.

L. 9. N. 16.

Neperi Joannis canon Logarithmorum.

L. 9. N. 58.

O.

Observationes a Blanchino factæ Hesperii & Phosphori.

L. 9. N. 58.

Observationes caelestium commodissimæ in Arabia.

L. 9. N. 6.

Obsidendi ac defendendi urbem modus prisca usitatus.

L. 9. N. 54.

Obsidionis veteris tria genera: tumultuarium: per bellicas machinas: per ignes varios.

L. 9. N. 54.

Obsidionis hodiernæ bellicus apparatus triplex: 1. dum urbi obsidentes appropinquant.

Et Verborum Libri IX.

- quant. 2. dum oppugnant. 3. dum expugnant. L. 9. N. 55.
- Describuntur fossæ, suggestus, & instrumenta bellica. L. 9. N. 55.
- Obsidionis totius series: initium, medium, & finis, item defensionis methodus. L. 9. N. 56.
- Opera interiora & exteriora munimenti, & singula, quæ ad ea pertinent, describuntur. L. 9. N. 74.
- Optica est scientia pertinens ad sensum visus: dividitur in Opticam, Catoptricam, & Dioptricam: agit de radiis directis, reflexis. & refractis. L. 9. N. 14.
- Orbis terraquæ notitia literatis hominibus necessaria. L. 9. N. 15.
- Hæc ad nos pervenit tum per peregrinationes primorum hominum, tum per expeditiones bellicas, tum per Pracones Verbi divini. L. 9. N. 15.
- Ejusdem notitia circa insulas & maria per navigationes. L. 9. N. 16.
- Orbis terrarum Caroli M. tempore aliam faciem induit, maxime Europa, ejusque regna. L. 9. N. 27.
- Ordo triplex discentium Matthesin. L. 9. N. 4.
- Ordines quinque Architectonici: Tuscanus, Doricus, Jonicus, Corinthius, Romanus, qui

Index Rerum

- quibus accessit sextus Teutonicus: horum
characteres. L. 9. N. 44.
*Ortelius (Abrahamus) thesaurum geogra-
phicum in lucem dedit.* L. 9. N. 17.
Orthographia fabricæ. L. 9. N. 41.
Orthographia munimenti. L. 9. N. 47. & 50.

P.

- Paulus V. Pont. Max. absolvit Vaticanam
Basilicam.* L. 9. N. 40.
Pannoniæ veteris incolæ. L. 9. N. 24.
Paradisi locus. L. 9. N. 20.
*Peirbachius in Germania instauravit Astro-
nomiam.* L. 9. N. 10.
Periodus matheos prima & secunda.
L. 9. N. 3.
Tertia & quarta. L. 9. N. 4. & 5.
*Quinta, & florentissima atas Mathe-
seos.* L. 9. N. 10.
Periodus prima & secunda orbis habitati.
L. 9. N. 20. & 24.
Ejusdem tertia. L. 9. N. 27.
*Persæ anni in ordinem redigendi, & Ca-
lendarii reformandi exemplum dederunt.*
L. 9. N. 7.
Perspectica pertinens ad Opticam.
L. 9. N. 14.
*Picturæ megalographica, topiaria, sceno-
graphica.* L. 9. N. 44.
Pixis

Et Verborum Libri IX.

- Pixis nautica : inventa a Joanne Goia.*
L. 9. N. 16. & 19.
- Philippus II. Rex Hispaniæ struxit Escu-
riale.*
L. 9. N. 40.
- Phoronæus Rex primam in Græcia Urbem
Argos struxisse fertur.*
L. 9. N. 33.
- Planetarum machina Parisiis fabricata ab
Olao Ræmero.*
L. 9. N. 58.
- Plato sectiones conicas & cylindricas in-
venit : Planetas & stellas in ordinem
redegit.*
L. 9. N. 4.
- Plauti elegans dictum de munitionibus ur-
bium.*
L. 9. N. 33.
- Polygonum in munimentis internum & ex-
ternum, cum lateribus, centro & radio.*
L. 9. N. 47.
- Porticus : ejus structura.*
L. 9. N. 44.
- Propugnacula in munimentis successerunt
turribus Veterum.*
L. 9. N. 46.
- Ptolemæus Philadelphus, Rex Ægypti, Mu-
seum seu Gymnasium excitavit, e quo
præstantes Mathematici prodierunt.*
L. 9. N. 4.
- Ptolemæus Pelusiensis primus integrum
Astronomiæ systema digessit.*
L. 9. N. 5.
- Pulvis Pyrius.*
L. 9. N. 45.
- Pythagoras scholam mathematicam primus
aperuit.*
L. 9. N. 4.
- Pyrotechnica explicat machinarum bellica-
rum usum.*
L. 9. N. 13.

Index Rerum

R.

- Ramus (Petrus) Professor Pavisiensis
Academiae publice depraedicae necessita-
tem Matheseos.* L. 9. N. 1.
- Regna quatuordecim Europae* L. 9. N. 28.
- Regulae Veterum circa muros tite struen-
dos.* L. 3. N. 42.
- Respublicae in Europa majores quatuor.*
L. 9. N. 28.
- Rhaetiae Veteris incolae.* L. 9. N. 24.
- Ricciolus (Joan. Bapt.) S. J. Geogra-
phicae ac Hydrographicae reformator.*
L. 9. N. 17.
- Romae primi floruerunt in Mathefi C. Sul-
pitius, & J. Caesar.* L. 9. N. 5.
- Romulus sulco primam Romam designavit.*
L. 9. N. 33.
- Romanorum superba aedificia, templa,
porticus, thermae, circi, &c.*
L. 9. N. 38.
- Romae eruta e terra veterum monumenta.*
L. 9. N. 40.
- Romanos in Architectura amulati sunt
Galli, Hispani, Angli, Belgae, & Ger-
mani.* L. 9. N. 39.
- Rosa ventorum.* L. 9. N. 19.

S.

Et Verborum Libri IX.

S.

- Salomon primus Templum vero Deo dicatum erexit.* L. 9. N. 33.
Sarmatiæ veteres incolæ. L. 9. N. 24.
Saturni, ejusque comitum observationes ab Hugenio factæ. L. 9. N. 58.
A Cassino in systema redactæ. L. 9. N. 58.
Saturni indoles; ejus ansæ, satellites, & apparentia. L. 9. N. 69.
Scenographia fabricæ, ac munimenti. L. 9. N. 41. & 48.
Scbeinerus (Christophorus) S. J. maculas solares Ingolstadii detexit. L. 9. N. 58.
Sem post divisionem gentium cum suis insedit Asiam. L. 9. N. 20.
Sem filii quas regiones inhabitavit. L. 9. N. 21.
Semiramis prima fertur Babylonem cinxisse muris. L. 9. N. 45.
Siderum nomina & figuræ, cum eorum numero. L. 9. N. 61.
Siderum, maxime planetarum ordo secundum altitudinem & distantiam a terra. L. 9. N. 63.

Index Rerum

- Sinensium Imperatores & Magistratus ab antiquissimis temporibus matheſin coluerunt.* L. 9. N. 8.
- Sinensium matheſis reformata a Patribus Soc. JEsu.* L. 9. N. 8.
- Celebres in ſinis Mathematici e Patribus Soc. JEsu.* L. 9. N. 11.
- Sixtus IV. alter Romulus pontem Tiberinum ſtruxit, aliaque.* L. 9. N. 40.
- Sixtus V. plurima opera publica ſtruxit Romæ.* L. 9. N. 40.
- Societates Regiæ, uti Pariſienſis, Anglicana, Berolinenſis, Petropolitana: item Inſtituta Bononienſis & Lipſienſis plurimum promovenerunt matheſin.* L. 9. N. 10.
- Solis natura ignea eſſe oſtenditur: ejus partes tum ſolidæ, tum fluidæ.* L. 9. N. 65.
- Solis figura, diſtancia & magnitudo, ac maculæ.* L. 9. N. 65.
- Ejus tripudium Paſcbale.* L. 9. N. 65.
- Macularum & Facularum ſolarium geneſis, & phænomena.* L. 9. N. 65.
- Sphæram armillarem pro cælo Aſtronomi, Geographi globum artificialem pro terra exhibenda excogitarunt.* L. 9. N. 18.

Statuæ

Et Verborum Libri IX.

- Statuæ Architectonicæ, ut sunt Colossi,
Pariles, Telamones, Cariatides, Simæ.*
L. 9. N. 44.
- Stationes diurnæ quid sint: prima, tertia,
sexta, Et nona.*
L. 9. N. 73.
- Stellæ fixæ propria gaudent luce: earundem
scintillatio.*
L. 9. N. 70.
- Stellarum fixarum numerus: distantia Et
magnitudo motus.*
L. 9. N. 70.
- Stellæ crinitæ observatio a Cysato S. J.
facta Ingolstadii.*
L. 9. N. 58.
- Stellæ nebulosæ.*
L. 9. N. 61.
- Sylvester II. Pont. Max. ob matheos
scientiam Et mira opera celebratissimus
fuit.*
L. 9. N. 9.
- Systema cæli quid sit.*
L. 9. N. 63.
- Systema Ptolemaicum, Copernicanum, Et
Tyconicum, horum explanatio.*
L. 9. N. 73.

T.

- Tabernaculum Mosis, Et Templum Salo-
monicum idea sacrarum ædium Et tem-
plorum fuit.*
L. 9. N. 36.
- Tabernaculi descriptio cum ejusdem parti-
bus.*
L. 9. N. 36.
- Tecti fabrica in ædificio.*
L. 9. N. 42.

Tele-

Index Rerum

- Telescopii inventio.* L. 9. N. 58.
Novum Newtoni telescopium. L. 9. N. 58.
- Templi Salomonici descriptio cum ejusdem partibus, & sacra suppellectile.* L. 9. N. 37.
- Tempus aliud est Astronomicum, aliud Ecclesiasticum, aliud Politicum.* L. 9. N. 14. & 72.
- Tales de temporum ratione, de ventis, de siderum cursu, de triangulo & circulo præclare scripsit.* L. 9. N. 4.
- Tiberius Claudius Imp. eclipfis tempus prædixit.* L. 9. N. 5.
- Tribunalia tria Mathematica in regno Sinarum: earundem descriptio.* L. 9. N. 11.
- Trigonometria est resolutio triangulorum planorum, & sphaericorum: modus resolvendi.* L. 9. N. 13.
- Tsin - Cbiboang Imper. Sinarum tribunal mathematicum erexit an. 206. ante Christum natum.* L. 9. N. 8.
- Turrium descriptio ex Vitruvio & Vegetio: turrium Jerosolymæ e Josepho.* L. 9. N. 46.
- Tyræ struere palatia & templa ceperunt post templum Salomonicum.* L. 9. N. 38.
- Tyrrhe-

& Verborum Libri IX.

Tyrrheni domibus porticus addiderunt primi. L. 9. N. 33.

V.

Vallum munimenti cum ejus partibus. L. 9. N. 49.

Vaticani Templi descriptio : insignes Architecti hujus fabricæ, Pictores & ornamenta. L. 9. N. 40.

Veneti Basilicam D. Marci condunt. L. 9. N. 40.

Venustas fabricæ interior & exterior : quæ ad eam pertineant. L. 9. N. 44.

Veneris indoles : ejus pbases : maculæ. L. 9. N. 69.

Venevis solem transeuntis observatio Horocccii. L. 9. N. 58.

Vestam Saturni filiam primam architectandi artem invenisse Poetæ fabulantur. L. 9. N. 33.

Via lactea in cælo. L. 9. N. 61.

Vigiliæ nocturnæ quid sint : prima, tertia, sexta & nona. L. 9. N. 73.

Vindeliæ Veteris incolæ. L. 9. N. 24.

Virgilius matbeseos cultor. L. 9. N. 5.

Vitru-

Index Rer. & Verb. Lib. IX.

Vitruvius Pollio insignis Architectus.

L. 9. N. 5. & 38.

*Vitruvii descriptio Architectonicae pro-
gradientis.*

L. 9. N. 32.

LIB. X.

LIBER X.
DE
MEDICINA.

THE
METHUEN

EPITOME
LIBRI X.
DE
MEDICINA.

CAPUT I.

PRÆSTANTIA ET GE-
NEALOGIA MEDI-
CINÆ.

§. I.

Encomium.

I.

*Medici & custodes & vindices sa-
nitatis sunt constituti. Compa-
rantur Ethicis, Regibus, & ipsi quo-
dam*

Epitome Libri X.

dammodo Deo. Testimonium S. Scripturæ de Medicinæ ortu, & Medicis honorandis.

II.

Functiones propriæ hujus artis sunt, scilicet investigatio 1. humani corporis partium, totiusque fabricæ. 2. causarum conservantium & destruentium sanitatem. 3. remediorum & pharmacorum. Etiam melioris hominum partis, nempe animi, curam gerit.

§. II.

Historia Medicinæ.

III.

Origo Medicinæ a Deo. De ligno vitæ in paradiso: post diluvium reliquæ hujus artis in Noëmo & posteris relicte, & a Salomone fuerunt propagatæ.

IV.

Primus inventor celebratur Apollo: post hunc Æsculapius, Podalirius, & Ma-

Epitome Libri X.

Machaon eam excoluerunt. Diu illius notitia & professio in familia Asclepiadarum permansit, e qua originem duxit Hippocrates. Hic primus eam in artem redegit. Ejus encomium.

§. III.

Propagatio Medicinæ.

V.

Præcipuæ sectæ Medicæ: Empirica, Methodica, & Rationalis: harum Auctores & systemata exponuntur.

VI.

Medici a Romanis expulsi: causæ exilii. Post sexcentos fere annos Hippocraticam sectam reduxit Galenus: hujus elogium. Post multos annos Avicenna & Averroes Medici famosi in Hispania prodierunt.

VII.

Scholæ Medica Salernitana celebratur: ejus ortus & incrementum. Liber

Epitome Libri X.

*ber celebris scholæ hujus nomine editus
de conservanda valetudine.*

VIII.

*Seculo XVI. & XVII. rem Me-
dicam multum promoverunt Theophra-
stes Paracelsus, & Joan. Bapt. Hel-
montius. Utriusque ingenium, mores,
& doctrina. Recensentur alii, qui
Hippocraticam professi sunt.*

§. IV.

Incrementum artis Medicæ.

IX.

*Medicina Eclectica, cujus Auctor
Daniel Sennertus, Germanus. Inven-
ta nova & præclara in omni medicæ
artis genere enarrantur, & recensentur
celebriores illorum auctores, ac scri-
ptores. Medica disciplina ultimis tem-
poribus magnopere crevit adhibito chy-
micæ, pharmaceuticæ, mechanicæ, &
anatomicæ studio.*

Epitome Libri X.

CAPUT II.

OECONOMIA MEDICINÆ.

§. I.

Ejusdem finitio & indoles.

X.

Discrimen inter Physicam & Medicinam. Quid proprie sit Medicina, ostenditur. Est ars simul & scientia. Officium Medici. Quid sentiendum de medicinis universalibus.

§. II.

Medicinæ partitio.

XI.

1. In Præservantem, & Reparantem. 2. In Hygiasticam & Therapeuticam. 3. In Diæticam, Pharmaceuticam, & Chirurgicam. 4. In Physiologiam, Hygieien, Pathologiam, Therapeuticam. 5. In Physiologiam, Symiothi-

Epitome Libri X.

cam, & Therapeuticam. Singulæ hæ partes explicantur.

XII.

Varia sectæ Medicorum: Alii sunt Empirici, alii Methodici, alii Dogmatici seu Reales. Alii Galenici, Hermetici, Paracelsistæ, Spagirici. Alii Anatomici, alii Chymici.

CAPUT III.

RATIO VITÆ ET
SANITATIS.

§. I.

Indoles vitæ.

XIII.

*M*achina corporis humani quot ossibus, nervis, arteriis & venis, ac musculis constet. Vita consistit in totius machinæ, præcipue cordis, motu & pulsu. Pendet a motione ac circulatione sanguinis.

XIV.

Epitome Libri X.

XIV.

Hallucinantur vehementer illi, qui vitam corporis humani in solo mechanismo ponunt absque interno aliquo principio. Demonstratur animam esse primum fontem & causam principalem motus & vitæ corporis: instrumentalem vero esse spiritus. Quomodo solidæ & liquidæ partes debeant esse constitutæ ad vitam conservandam, ad quam etiam maxime juvat Diceta.

§. II.

Sanitatis Ratio.

XV.

Thesaurus hominis est sanitas, qui non æstimatur, quamdiu possidetur. In quo Veteres & Recentiores Medici sanitatem constituent, expenditur. Qua ratione temperies partium fluidarum & solidarum obtineatur.

Epitome Libri X.

CAPUT IV.

*FABRICA CORPORIS
HUMANI.*

§. I.

S c e l e t o n.

XVI.

*D*ividitur præcipue in Caput, Truncum, & Artus. Caput completitur cranium & faciem: Truncum componunt spina, costæ, os anonyum, os sternum, & claviculæ: Artus duo sunt, manus & pedes. Ossium & ossiculorum numerus.

§. II.

Animalis regio.

XVII.

*C*orpus humanum in tres veluti regiones dividitur a Medicis: in Animalem, Vitalem, & Naturalem. Animalis completitur cerebrum, oculos,
au-

Epitome Libri X.

aures, linguam, nares, & nervos quinque sensibus proprios. Describuntur singula hæc membra. Quanam in parte visio & auditio fiat, examinatur: item, quid rei spiritus sint.

§. III.

Regio vitalis.

XVIII.

Continet hæc regio Cor, Pulmones cum venis & arteriis. Motus Systoles & Diastoles explicatur. Agitur de circulatione sanguinis.

§. IV.

Regio naturalis.

XIX.

Constat hæc regio hepate, ventriculo, liene, renibus, & intestinis cum mesenterio. Exponitur, qua ratione cibus in chylum, chylus in sanguinem, & sanguis in carnem transeat.

Epitome Libri X.

CAPUT V.

TEMPERAMENTUM.

§. I.

*Temperamenti indoles &
indicia.*

XX.

*Systema Veterum de quatuor tempera-
mentis, ad quatuor elementorum
proportionem ordinatis. Systema Re-
centiorum, qui temperamenti rationem
in corporibus organicis constituunt in
motione partium fluidarum, & relaxa-
tione ac contractione solidarum.*

XXI.

*Consideratio temperamenti Sanguini-
nei, Cholericum, Phlegmaticum, Melan-
cholicum: Singulorum dotes, effectus,
indicia, & prognostica ex Schola Sa-
ternitana.*

§. II.

Epitome Libri X.

§. II.

*Vis & virtus temperamenti in
functiones corporis & animi.*

XXII.

*A temperamento plurimi morbi pro-
veniunt. Morbi familiares Cholericor-
um, Melancholicorum, Sanguineorum,
Phlegmaticorum enumerantur.*

XXIII.

*Anima in quo sensu dependeat a
temperamento. Duce vice ad animam
in suis potentiis dirigendam & incli-
nandam : prima per sensiles imagines
& ideas : altera per organa & par-
tium fluidarum motiones. Ex tempe-
ramento oritur diversaabilitas ad ar-
tes & scientias : item ad officia Rei-
publicæ : ad vitia quoque & virtu-
tes multum confert temperamenti di-
versitas.*

XXIV.

Epitome Libri X.

XXIV.

Temperamentum multis mutationibus obnoxium est. 1. ratione ætatis. 2. ratione climatis. Illustratur res exemplis e Vitruvio. 3. ratione alimenti. 4. ratione ordinationis vitæ.

CAPUT VI.

MEDICUS SUI IPSIUS,
SEU DIÆTA.

§. I.

Diætæ commendatio & vis.

XXV.

Diætæ est medicina universalis, quam frustra Alchymistæ inquisierunt. Ingluvis fecit crescere morbos, & decrescere annos vitæ humanæ. Una est morborum omnium origo. Exempla longæ vitæ per diætam obtentæ in Socrate, Democrito, Hippocrate, Platone, Heroidico, Galeno, Ludovico Corna-

Epitome Libri X.

naro, Leonardo Lessio, & quibusdam sanctis Eremitis cultoribus.

XXVI.

Argumenta, quibus Diæta impugnatur, proponuntur, & enervantur. Vana fiducia in robore corporis absque diæta.

§. II.

Diæta ratio.

XXVII.

Diæta versatur circa cibum potumque moderandum. Duo fontes, unde morbi oriuntur neglecta diæta. Differitur de cibis. Medicorum censura in varia ciborum genera: mitigatur hæc censura. De simplicitate victus.

XXVIII.

Differitur de potu. Argumenta pro aqua contra vinum, & pro vino contra aquam. Componitur lis, & utra-

Epitome Libri X.

*utraque pars conciliatur. Judicium de
variis potibus.*

§. III.

Diætæ servandæ methodus.

XXIX.

*Veterum Medicorum methodus cir-
ca diætam. Non omnibus æqualis
præscribi potest. Unde cognosci possit
debita cibi potusve quantitas ac men-
sura.*

XXX.

*Regulæ circa mensuram victus. An
expediat unica vice corpus reficere?
quomodo sint juvandi, qui diætam ser-
vare nequeunt.*

§. IV.

Diætæ studiis deditorum.

XXXI.

*Reipublicæ interest, ut Literati sa-
nitatis curam magnam habeant. His
ne-*

Epitome Libri X.

necessaria est diæta, tum ne lædant corporis vires studiorum assiduitate, tum ut inter studia mentem serenam seruent.

XXXII.

Regulæ de valetudine conservanda pro literatis.

XXXIII.

Alie pro iisdem regulæ. De somno, cibo, & motu ad hunc finem necessario.

§. V.

Dieta mentis.

XXXIV.

Animi ægritudines sunt periculosiores & graviores morbis corporis: his curandis diæta plurimum confert. Oriuntur animi ægritudines a pravis adfectionibus, vulgo Passionibus.

XXXV.

Epitome Libri X.

XXXV.

Indoles pravarum adfectionum. Describuntur Ira, Tristitia, Metus, & Hilaritas: pessimi earum effectus. Quomodo sanari debeant.

CAPUT VII.

ADJUMENTA AD SANITATEM CONSERVANDAM.

§. I.

Phlebotomia.

XXXVI.

Diversæ classes ægrotantium. Phlebotomicæ indoles & ratio. Argumenta contra phlebotomicæ usum: argumenta pro illius usu.

XXXVII.

Statuitur temperamentum, & ostenditur, quando sit salutaris, quando nociva phlebotomia.

§. II.

Epitome Libri X.

§. II.

Usus medicamentorum.

XXXVIII.

Plerique cum tempore indigent medicamentis ad sanitatem conservandam: hujus rei causse. Quodlibet medicamentum simul aliquid detrimenti secum adfert. Pharmaca fortiora plurimum nocent ac destruunt sanitatem.

§. III.

Somnus & Aer.

XXXIX.

Unum ex præcipuis adjumentis est somnus. De tempore ac spatio somni. An somnus post meridiem sit salubris, nec ne.

XL.

Aeris ratio habenda illi, cui sanitas curæ est. Differitur de aeris, ven-

Epitome Libri X.

torum, & plagarum conditione. Industriæ quædam defendendi se contra aeris injurias.

CAPUT VIII.

*VARIA MORBORUM
GENERA.*

§. I.

Morbi Capitis, Quinque sensuum, Pectoris, Pulmonum, Cordis, Ventriculi, Intestinorum.

XLI.

Morborum notitia ad quid profit. Recensentur morbi afficientes caput, & membra illius. Panduntur horum causæ & effecta.

LXII.

Recensentur morbi afficientes sensus exteriores cum suis causis & effectis.

XLIII.

Epitome Libri X.

XLIII.

Similiter recensentur morbi afficientes sensus interiores cum enarratione causarum & effectuum.

§. II.

Morbi Hepatis, Lienis, Mesenterii, Renum & Vesicæ: item Febres.

XLIV.

Enumerantur morbi, qui partes corporis interiores infestant. Causæ ac effectus illorum.

XLV.

Enumerantur morbi, quibus exteriores partes subjacent, & produntur causæ ac effectus. Morbi qui medelam respiciunt.

Epitome Libri X.

CAPUT IX.

METHODUS ME-
DENDI.

§. I.

Cognitio Morbi.

XLVI.

Natura & ars in medendo sociantur: Medicus naturæ adjutor esse debet arte sua. Ante omnia ægroti naturam & vires exploratas habeat. Ejus officium est, ut cito, tuto, & jucunde medeatur.

XLVII.

Debet explorare Medicus omnes vias, ut in mali latentis cognitionem veniat. Qua racione morbos aggredi oporteat, si sint simplices, disparati, complicati, aut connexi. Mensura pharmacorum tenenda est.

§. II.

Epitome Libri X.

§. III.

*Medicamentorum indoles &
virtus.*

XLVIII.

Quadruplex consideratio circa quantitatem & qualitatem medicinae. Duplex genus medicamentorum: evacuantia & immutantia. Triplex modus evacuandi corpus: per sudorem, per incisionem venae, per cauteria & emplastra.

CAPUT X.

CRITICE MEDICA.

§. I.

Facienda Medico.

XLIX.

Maximi momenti negotium est Medicinae vacare. Non sunt admittendi Medici, nisi post rigorosum examen. De agyrtis, & medicamentis domesticis.

Epitome Libri X.

L.

Requiritur in Medico industria & studium indefessum. Non debet se occupare aliis negotiis gravioribus. De Philosophia Medicorum.

§. II.

Vitanda Medico.

LI.

Medicus ne sit avarus in expetenda mercede : nec liberalis in danda & præscribenda medicina.

LII.

Cavenda Medico nimia festinatio : vana jactantia scientiæ : obstinatio proprii judicii, & dissimulatio periculi.

LIBER X.

DE

MEDICINA.

CAPUT I.

PRÆSTANTIA ET GE-
NEALOGIA MEDI-
CINÆ.

§. I.

Encomium.

I.

Medicam artem pro merito suo lau-
dare æstimareque vix possumus,
quamdiu sanum integrumque cor-
pus circumferimus, nullo morborum aut
ægritudinis assultu tentatum. Nam quem-
admodum orare ac Numinis auxilium
implorare discimus in vitæ periculis con-

stituti (*qui nescit orare, vadat ad mare*)
 ita in vota vocare Medicum, & ad
 illius opem confugere nos vel maxime
 docent imminetia morborum & mortis
 discrimina. Hinc recte Ovidius cecinit :

(a)

*Si valeant homines, ars tua Phæbe
 jacet.*

Neque hoc mirum cuiquam videri de-
 bet, quum pauci sint, qui sanitatem, gran-
 de illud naturæ depositum, immo incom-
 parabilem humanæ vitæ thesaurum digne
 norunt suspicere, quamdiu illum possi-
 dent, ita ut etiam in eo dissipando non
 raro prodigi sint. Hujus autem thesauri
 pretiosissimi & custodes, ut conseruent,
 & vindices, ut perditum aut imminutum
 restaurent, cœli munere constituti sunt
 Medici. Profecto si dare vitam propriam
 Dei munus est, datam tueri aut læsam
 reparare, vel jam pene fugientem sistere
 ac retinere, quod Medicorum est, mi-
 nisterium Deo proximum esse fateamur
 oportet, ita ut si in quoquam, certe in
 Medico locum habere videatur Græcum
 illud Ἄνδρῶτος ἀνδρῶτι δαίμονιον,
Homo homini Deus. Sunt, qui artis hu-
 jus Antistites Ethicis, Regibus & Deo ipsi
 com-

comparare non dubitant: *Ethicis* quidem, quoniam teste Aristotele, qui Nicomachi Medici filius erat, quemadmodum Ethicus animum a perturbationibus, ita Medicus corpus a morbis sanat. (b) *Regibus*; nam Medici, ait Galenus, (c) ægris imperant, sicut Duces militibus & Reges subditis: enimvero soli Medico subest, qui omnibus præest, & cui reliqui parent, ipse paret Monarcha Archiatro etiam molesta imperanti. Demum *Deo ipsi*. Hic enim licet gloriæ ab omnibus mille titulis sibi debitæ exactor perpetuus, non suum duntaxat, sed & Medici honorem disertissimis verbis præcipit: (d) *Honora Medicum propter necessitatem; etenim illum creavit Altissimus; a Deo est enim omnis medela, & a Rege accipiet donationem. Disciplina Medici exaltabit caput illius, & in conspectu Magnatorum collaudabitur. Altissimus creavit de terra medicamenta, & vir prudens non abhorrebit illa.* Sane quid in laudem Medicinæ ac Medicorum magnificentius dici queat, non video: honorari vult Numen medicum, nec in *necessitate* solummodo seu

tem-

(b) *Lib. 1. Ethic. Cap. 13.*

(c) *Lib. Method. Medic.*

(d) *Ecl. 38.*

tempore necessitatis per morbum imminentis, sed omni tempore *propter necessitatem*, utpote cui omnes serius aut citius subjecti sunt. Præterea singulari quadam prærogativa Medicum potentiæ suæ velut primæ notæ Administrum esse declarat, dum a se utpote omnis medelæ fonte creatum, & ad munus tam sublimè adsumtum esse palam pronunciat. Dein disciplinam hanc, & illos qui eam profitentur, non solum honore, sed etiam donis Regum & Magnatum laudibus colendos esse docet. Denique virorum prudentum nomine insignit eos, qui medicamenta, dum scilicet sanitatis servandæ ratio suadet, a manu Medici petere ac recipere non detrectant.

II.

Sed ut clarius ac manifestius artis Medicæ præstantia omnium oculis pateat, ad ipsas disciplinæ huic proprias functiones propius accedamus, quibus in totum & microcosmum seu parvum, & megacosmum seu magnum Mundum, ejusque partes etiam arcanissimas latissime dominatur. Primo enim admirabilem illam humani corporis fabricam multa indagine perlustratam explicat, ossa nimirum omnia, cartilagines, musculos, liga-

ligamina, partes item nutriendo corpori famulantes ac propagandæ speciei infervientes. Præterea in cordis structuram & organa illius officio ministrantia, hepatis, lienis, pulmonum, ventriculi, mesenterii recessus intimos penetrat; cerebrum denique & destinatas singulis sensibus officinas, verbo minutissimas quasque partes, harumque omnium usus exploratos in lucem profert. Neque istis solum contenta, qua ratione cuncta hæc e primis elementis composita, qualeque ex his certa diversaque lege inter se commistis temperamentum cujusvis naturæ accommodatum nacta fuerint, ostendit. Post hæc ad causas, quæ fabricam hanc nobilissimam conservant, quæque eandem destruunt ac demoliuntur, indagandas inveniendasque progreditur. Tandem præsidia, quibus ea, quæ elementorum rempublicam in humano corpore, concordiamque turbant, & variis morborum generibus viam pandunt, præsidia inquam, quibus ea vel coerceantur, vel propellantur, larga manu subministrat. Quamobrem singularum radicum, herbarum, lapidum, gemmarum, & quæ patefactis terræ faucibus eruuntur, metallorum, ipsorum quoque animalium, & alimenterum naturam, dotes, vires, virtu-

tesque ad remedia paranda solícite explorat, aeris & aquarum indolem indagat, ignis ope corpora dissolvit, & latentes in imis visceribus liquores subtilissimos extrahit, ipsa quoque sidera eorumque cursum cognoscere studet, & quam, si vel jungantur vel sibi opponantur, agendi vim in hæc inferiora, præsertim in corpus humanum exerçant, sedulo contemplatur. Et quo demum tantus tam multiplicium rerum adparatus spectat, nisi ad benefaciendum hominibus, & quidem in pretiosissima illorum parte, scilicet vita & sanitate? Quapropter Faustinus Poeta merito sacram hanc artem adpellavit, dum cecinit:

*Artem aliam Deus & rerum natura
repertrix*

*Instituere sacram, qua languida cor-
pora morbo*

*Eriperent quovis, propriæ reditura
saluti.*

Neque solum corporis, quæ vilior pars hominis est, verum etiam animi curam gerit Medicina. Hic enim, quamdiu in hoc corporis tugurio inclusus degit, non raro labem & quasdam veluti sordes a commercio isthoc lutoso contrahit. Quippe

pe licet rebelles humores & maligni habitus terrenæ compagis animi imperium evertere nequeant, sæpe tamen contingit, ut rationis rempublicam turbent, ad iracundiam, tristitiam, libidinem, aliasque noxias perversasque affectiones animam impellant, atque ita mentis serenum obnubilent, miserisque curis & occultis tormentis eam exagitent, qui morbus eo gravior esse solet, quo tenacior velut ipsi ossium medullis inhæret. Sed & huic malo medicam ars hæc manum affert, nocivos humores velut pabulum subtrahendo, ut restituta corpori temperie sua quoque animo malacia redeat, parsque hominis superior inferioris tempestate sedata, clara luce fruatur, & vinculis hisce soluta ad originis suæ sedem libero volatu contendat. Utrumque hoc, quod & corpori & animæ præstat ars Medica, beneficium dum probe agnoscerent Veteres, maximis Medicos præmiis, quin & divinis honoribus cumularunt. Ita Julium Cæsarem legimus, (e) Medicos Romæ degentes civitate donasse: ita si Æliano credimus, hanc artem exercere apud Indos & Ægyptios non licuit, nisi Deorum & Heroum filiis: ita Romæ in insula Tiberi-

(e) *Apud Suetonium.*

berina Æsculapio templum fuisse dedicatum prodit Plinius; & merito quidem, quippe nullum præmium cum vita, nullus honor cum salute in comparationem venire potest: & quum divinum munus sit vita, divinos quoque merentur honores illi, qui eam custodiunt, & dum prima deficit, velut secundam largiuntur.

§. II.

Historia Medicinæ.

III.

Medicinæ, quam ut præclare quidam dixit, necessitas invenit, solertia peperit, aluit ratio, promovit usus, longaque demum experientia perfecit, Medicinæ inquam originem scrutaturus necesse est, ut procul amandatis Veterum fabulis ad primum bonorum omnium fontem Deum se convertat, utpote qui herbas, stirpes, arbores frugiferas, itemque animantia & res alias universas condidit, quibus in hodiernam usque diem ad tuendam sanitatem, & propulsandos morbos utimur. *Vere a Deo est omnis medicina, & Altissimus creavit de terra medicamenta,* uti paullo ante ex Ecclesiastico intelleximus. Et quidem quasi primum
artis

artis hujus & scientiæ fundamentum posuit, quando *lignum vitæ in medio paradisi* produxit. (f) Erat autem lignum hoc vera, non symbolica quædam arbor (ut Eugubinus & Origenes credebant) continens in se virtutem a natura ejusque Auctore inditam, qua fructus suo ope vitam hominis bene valentem & robustam, atque a morbo & senio immunem reddidisset. Quamvis enim D. Bonaventura & Gabriel vim hanc atque virtutem naturæ vires transcendisse existimarint, melius tamen innatam fuisse S. Thomas, Hugo, Pererius apud Cornelium a Lapide docent, quemadmodum vis medendi aliis fructibus & arboribus inest cuique propria. Unde primam hanc in paradiso a Deo summo Archiatro homini præparatam fuisse medicinam, uti vocant Medici, *præservativam* dicere possumus, dum primigeniam illam elementorum atque humorum temperiem in humano corpore illibatam ad longissimum tempus conservasset, quamvis non reddidisset omnino immortalem. Ubi vero divinam violando legem homo innocentia statum excidit, simul & paradiso, etiam medicamenti hujus beneficio, seu

(f) Genes. i.

arbore vitæ illiusque fructu quamprimum spoliatus fuit. Unde de alio medicinæ genere, scilicet *reparativo* providum non minus ac misericors Numen mortalibus providit, sed nonnisi per mortales, quibus artis hujus atque scientiæ arcana, primaque velut semina commisit. Inter hos utique fuit ipse primus parens Adamus, qui ea familiæ suæ in dies crescenti postmodum concedidit, tanquam miseræ hujus vitæ, totque morbis & infirmitatibus obnoxia deponit. Sed & hoc hominibus in vitia & perniciem suam toto pondere proruentibus, & per diluvii aquas vix non penitus extirpatis periit, nisi quod reliquiæ aliqua in Noemi posteris permanerint, atque in populum electum fuerint propagatæ. Quin & Salomoni herbarum, plantarumque ac fructuum natura, vires qualitatesque intime fuerunt perspectæ, quem *super lignis a cedro, quæ est in Libano, usque ad byssopum, quæ egreditur de parriete*, id est, a maximis arboribus (nulla enim major cedro existat in Judæa & finitimis locis) usque ad minimos frutices disputasse produnt SS. Literæ. (g) Immo Eusebius (h) docet, multos Salomonis

(g) *Lib. 3. Reg. Cap. 18.*(h) *Apud Sanctium in lib. 4. Reg. C. 18.*

nis libros ab Ezechia Rege fuisse sublato (alii tradunt esse combustos) eam ob causam, quod plurimi iis, quæ illic consignata fuerunt, medicamentis ac pharmacis ad superstitiones, & immortalitatem quamdam corporibus suis conciliandam abuterentur.

IV.

Interea vero homines vivacibus illis, quas recens condita tellus primis habitatoribus subministrabat, alimentis tanquam vitæ in ævum trahendæ præsidis destituti, accedente sæpius aeris intemperie, & quod magis noxium est, ventris ingluvie, contra insurgentes morbos de medelis certa que medendi methodo circumspicere cœperunt. Primus fuisse fertur in Græcia Apollo nomine, postea in Deorum falsorum numerum a superstiosa gente relatus, qui diligentius herbarum vim & dotes scrutatus ex iis pharmaca parare cœpit, unde Medicinæ inventor passim celebrabatur, quem ita de se canentem Ovidius producit: (i)

Inventum medicina meum est, opifexque per orbem

Dicor,

(i) *Lib. I. Metamorph.*

*Dico, & barbarum subjecta potentia
nobis.*

Sed ut initia rerum semper rudia esse solent, paullo subtilius artem hanc excolere cœpit Æsculapius Apollinis filius, qui quum multa subinde invenerit, patriisque institutionibus addiderit, factum est, ut & ipse inter primos medicinæ inventores numeratus fuerit. Hic quum Hippolytum quemdam, & Androgeum Minois Regis filium, in ludis circensibus Atheniensium invidia lethali vulnere sauciatum, ambos jam deploratos, arte sua sanasset, a vulgo Poetarum fabulis decepto mortuos ad vitam revocasse credebatur, quin etiam ob eam causam Plutone apud Jovem conquerente, quod imperium suum mortalis Medicus exinani-
ret, ab eodem fulmine percussus inter-
iisse. Sed alium hujus nominis fuisse Æsculapium hoc fato interemptum docet Tullius. Certe is, de quo loquor, Romam accitus urbem ipsam gravi pestilentia oppressam liberavit. Unde ut dixi, Templum insigne in Tiberis insula eidem exstructum est, divinique honores sub figura serpentis, ut narrat Suetonius (k) habiti fuerunt, ejusque nomen Q. Serenus

(k) *In Claudio C. 26.*

renus Sammonicus ita invocat carmine suo :

*Tuque potens artis, reduces qui tra-
dere vitas,*

*Nosti, atque in cælum manes revocare
sepultos.*

Porro Æsculapius hic geminos post se filios reliquit, paternarum opum & artis hæredes, Podalirium & Machaonem, qui ad bellum Trojanum ducem Agamemnonem secuti non mediocrem Commilitonibus suis opem tulerunt, digni quos Homerus (1) his versibus e græco in latinum idioma translatis celebraret :

*Quos duo ducebant Fratres, phæbique
nepotes*

*Patre Coronide, præstantes arte me-
dendi,*

*Belligerique ambo, Podalirius atque
Machaon.*

Ab istis in filios quoque suos & posteros longa serie scientia hæc veluti transfusa est, ita ut divinis auspiciis cœpta successione quadam hæreditaria a parentibus in liberos propagata fuerit, qui proin com-
muni

(1) *Iliad.* 2.

muni omnibus nomine Æsculapiadæ, seu Aſclepiades vocabantur a primo ſtemmatis conditore Æſculapio. Quippe cautum erat in illa Aſclepiadum familia, ne quis artem & induſtriam medendi, poſſeſſionem ſane divinam a Deo ut ajebant, ſolis iſtis conſeſſam cuiquam communem faceret, qui ab eodem non eſſet genere exortus. Id quod fuiſſe in cauſa videtur, ut peritos artis illius τῶν ἰατρῶν παῖδας, hoc eſt, filios Medicorum Græci ſemper nuncuparint. Atque ex hac ipſa ſtirpe deſcendit magnus ille Medicorum parens Hippocrates, genitus in inſula Co, Olymp. 80. circa annum Mundi 3504. patre Heraclide e proſapia Æſculapii oriundo, & matre Praxithea ex Herculis progenie, præſagientibus iſtis cunis, quantus Medicus, quamque Vir fortis eſſet futurus Hippocrates, utpote qui Æſculapium & Herculem proavos nactus eſſet. Vir hic ingenio, morum honeſtate ac peritia aliarum etiam ſcientiarum clariffimus diſperſa hucusque medicinæ dogmata primus in artem collegit, & methodo quadam *rationali* ſcientiæ huius principia ad rem univerſam ſpectantia complexus eſt. Certe iſtius libri tanquam divino emanarint ore, ubique gentium celebrantur. Primus quem ſcripſit, continet Jus juran-

jurandum, alter Prognostica, tertius Aphorismos, quartus methodum admirabilem, qua sexaginta libris omnem scientiam medicam, omnesque hujus thesauros publicam in lucem producit. Nec solum in theoria, sed etiam in praxi enituit. Nam venientem ab Illyricis oris pestilentiam prædixit, atque discipulos suos tanquam copias auxiliatrices adversus eam in finitimas provincias distribuit, ut grassanti malo obviam irent. Qua re meruit, ut eosdem, quos Herculi monstrorum domitori detulit, honores fere divinos scilicet sacra Eleusinia decreverit tota Græcia. Vitam produxit ad usque centesimum quartum ætatis annum & aliorum & sui ipsius Medicus, cujus memoria etiamnum in patria sua, insula Coe existit, ubi casa quædam, quam inhabitasse fertur, rerum curiosis monstratur teste P. de Valle. (m) Breve illi sed dignum tanto Viro elogium Macrobius scripsit, dum ait: *Hippocrates qui tam fallere, quam falli nescit*, & Nicomedes dum cecinit:

*Lux hominum Hippocrates dum gen-
tibus ille medetur,
Copia per stygias rara petivit aquas.*

Cæte-

Cætera filios suscepit Theſſalum & Draco-
nem, habuitque generum Polybium, di-
ſcipulum præ reliquis eminentem Derip-
pum, omnes Medicinæ laude florentiſſi-
mos. Hæc prima dici poteſt Medicæ di-
ſciplinæ Epocha, nimirum ab Apolline &
Æſculapio ad Hippocratem uſque.

§. III.

Propagatio Medicinæ.

V.

Alteram periodum conſtituunt diverſæ,
in quas abiit, ſectæ, & per quas la-
tius quoque propagari cœpit hæc ſcien-
tia. Præcipuæ harum fuerunt *Empirica*,
Methodica, & *Rationalis*. Veteres accu-
rata corporis humani & rerum phyſica-
rum, quæ illud immutandi, ſeu ut phraſi
medica loquar, *alternandi* facultate pol-
lent, notitia deſtituti omnem artem ſuam
in experientia eorum, quæ in morbis pro-
ſuiſſe, aut nocuiſſe deprehenderunt, uni-
ce collocabant. Hinc non tam ratione
quam ſenſuum iudicio freti adverſus mor-
borum agmina in aciem progreſſi ſunt, ita
ut quæ forte fortuna alicui ſalutiſera fuiſ-
ſe cernerent, per epilogiſimum etiam reli-
quis, qui ſimili morbo laborare videban-
tur,

REGIO
OCULUS

CEREBRUM
cum cere
bellio

CRANI-
UM

APER-
TUM

AURIS

cum Cochlea

ANIMALIS

LINGUA

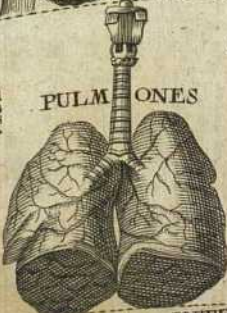
REGIO

VENA
PORTA

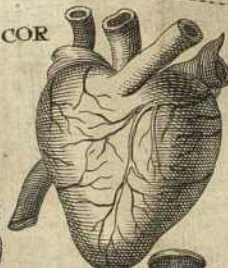

VENA
CAVA

PULM-
ONES

COR

VITALIS

AORTA

INTESTINA

REGIO
HEPAR

Vesicula fellea

RENES

Oesophagus

VENTRICULUS

IN NATURALIS

Mesenterium

LIEN

1
1
f
c
e
u
f
9

tur, accommodare solerent. Unde factum est, ut Assyrii ægrotos suos in plateis & viis publicis palam exponerent, a præter-euntibus exquirentes, an scirent aliquod morbi remedium; eratque teste Strabone (n) apud eos lege cautum, ut qui aliquando ægrotassent, alios afflicta valetudine prostratos circumirent, docerentque singulos, qua ipsi ope potissimum adjuti depulso hoc vel isto morbi genere incolumes evaserint. Atque ita frequentis experientiæ auxilio multa remedia vel in eorum, qui convaluerunt, aut in propinquorum & necessariorum memoria, vel etiam in templorum tholis ejus Dei, quî imploratus salutem attulisse credebatur, tabulis incisa atque suspensa paullatim fuerunt collecta, & ab Hippocrate, ut tradit Aristoteles, ad posteros transmissa. Hoc igitur Medicorum genus, qui artem medendi in sola collocabant experientia, de origine ac fontibus morborum parum solliciti (quamvis evidentes eorum causas, uti frigus, calorem, famem, sitim, intemperantiam, animique affectiones, non repudiarent) *Empirici* dicebantur, non ab Inventoribus, sed ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας, id est, ab experientia. Atque hujus sectæ

(n) *Lib. 16.*

etæ auctor & princeps exstitit Philinus
 Cous, habuitque sequaces Creontem seu
 Acrontem, Serapionem, Glauciam, duos
 Apollonios, Menodotum, &c. Aliam
 prorsus viam inierunt *Methodici*, quorum
 principes fuerunt Themison Laodiceus
 & Thessalus Trallianus, qui rejectis ex-
 perimentis, quæ Empirici potissimum spe-
 ctabant, peculiare omnes corporis adfe-
 ctiones redegerunt ad generalia tria prin-
 cipia: *strictum* scilicet, *laxum* & ex ut-
 roque *mixtum*, atque ex his tribus fonti-
 bus omne morborum genus promanare
 contendebant. Hinc quoque triplicem
 duntaxat curationem adhibuerunt, ut
 nempe quæ laxiora essent in corpore hu-
 mano, fortius per medicamenta adstrin-
 gerent; quæ plus æquo adstricta, laxa-
 rent; & si ambo deficerent, utroque mo-
 do obviarent. Itaque ob hanc compen-
 diariam medendi viam, brevemque me-
 thodum dicti fuerunt *Methodici*. Inter
 hos referri meretur Celsus, qui imperan-
 te Cæsare Tiberio vixit, methodicæ Ascle-
 piadis sectæ cultor, quem aliqui Cicero-
 nem Medicorum adpellant, non tam cre-
 do ob artis præstantiam, quam ob elo-
 quentiam, qua illam prædicabat in libris
 suis, quemadmodum sensisse videtur Jo-
 annes Heurnius, Medicus doctissimus,
 dum

dum scripsit: *Pluvius latinitatem ejus* (Celsi) *quam medicinam fieri.* Verum utraque hæc secta longe a scopo aberrabat. Nam qui solis experimentis confidunt judicii & observationis inopes, ubique experimenta sua valere idem, ac eundem effectum præstare arbitrantur, quum tamen non conveniat idem seni ac puero, viro ac fœminæ, bili & pituitæ obnoxio, degenti in Italia & Germania, æstati & hyemi: mutantur enim corporis adfectiones ætate, sexu, temperamento, loco, tempore, quibus omnibus accommodari pharmaca oportet. Unde ubi dogmata & cognitio scholæ philosophicæ, excultumque ab ea judicium experimenta non regunt, casus & temeritas est medicina, non ars. Qui vero experimenta rejiciunt, omnemque medendi virtutem ad generales quasdam regulas, quibus remedia quasi in censum veniant, constringunt, naturæ variationi perpetuo obnoxie vim facere videntur, quum sanitas non pendeat ex legibus, sed in effectu posita sit. Hæc probe perspiciciens Hippocrates certam sectam condere cœpit, eamque *Rationalem* vocari voluit a ratione, cui innititur, quæque suum tribuit utrique, nimirum & experimentis & methodo, atque ex ambobus certam

medicæ artis veluti temperiem constituit. Hæc uti experimenta neutiquam respuit, sed potius in consortium invitat, quamvis ad certi quid statuendum sola non sufficiant, ita rationis ductu in causarum non modo evidentium, sed etiam abditissimarum notitiam penetrare fatagitur tum ex corporum anatomia, tum ex rerum naturalium indagatione, ut quam fieri potest efficacissima saluberrimaque remedia præscribere, & ægris corporibus adplicare queat. Et vero Hippocratem secuti sunt, *rationalemque* medicinam excoluerunt præstantissimi quique, Diocles Caryllius, Praxagoras, Chryssippus Sophista, Erasistratus ex Aristotelis filia genitus, alique complures non sine maximo morbis laborantium emolumento. Hinc Soranus Ephesius (o) breviter ac dilucide de Medica disciplina pronuncia- vit: *Apollo quidem invenit, Æsculapius amplificavit, Hippocrates perfecit.*

VI.

His ita constitutis floruit uno alterove seculo hæc medendi ratio: sed vel temporum iniquitate vel ipsorum Medicorum æmulatione, quoniam admodum quæstiosa hæc ars est, contigit, ut dum

suo

(o) *In præfat. suæ Isagoga.*

suo quisque genio illam tractaret, stabilita tot curis Hippocratica doctrina & methodus vix non penitus jaceret, Medicorum turba, velut locustarum agmine urbes & oppida exedente. Quæ causa fortassis erat, quod a Romanis Medici omnes publico Catonis edicto ejecti fuerint Urbe & finibus Imperii. Nonnulli scribunt id factum fuisse propterea, quod sub Medicorum legibus vivendo civitas magna populi parte destituta videretur, timerentque Romani, ne omnino pessum iret per hanc artem in hominum cædem excogitatam. Sed veriores causas in medium adducunt alii: primum quidem, non tam scientiam hanc damnasse Romanos, quam eos, qui profiterentur, quique in quamplurimas sectas divisi inconstantia nomen arti peperere, servantes, addentes, mutant, ut quisque sibi gloriam inventionis deberi crederet. *Mutatur, inquit Plinius (p) ars quotidie toties interpolis, Et ingeniorum Græciæ flatu impellimur.* Dein quia Medici venena venalia exposuerunt, quæ sibi comparantes nefarii quidam homines, qui testamentis inhiabant, aut adulteria patrarunt, non paucos e medio sustulerunt. Deni-

(p) *Lib. 29. C. 1.*

Denique quod arcana, quæ ipsis quasi domesticis concredebantur, prodiderint, suaque avaritia multorum loculos emunxerint, & inanibus restituendæ sanitatis promissis impleverint. Certius illud est, quod Plinius testatur, Romanos per annos sexcentos sine Medicis vixisse. Sed ut ad Hippocratem revertamur, communis fere veterum scriptorum perluasio fuit, *rationalem* medicinam & Hippocratis doctrinam vix non sepultam post sexcentos fere annos, velut ab inferis reductam fuisse a Claudio Galeno, Medico excellentissimo, e Pergamo Asiæ urbe oriundo, qui clarescere cœpit temporibus Trajani. Natus patre Architecto civitatis eruditissimo, quum ingenio plurimum valeret, in Dialecticis & Philosophiæ elementis probe institutus mox ad Medicinæ studium animum adjecit, præstantissimis ea ætate præceptoribus usus, Satyrone ac Pelope Medicis. Tum Alexandriam profectus, ubi maxima erat hominum doctorum frequentia, Romamque veniens reformandæ Medicinæ totum se impendit; quumque aliarum quoque scientiarum præfidiis ad hoc efficiendum, quantum quidem in unum hominem cadere potest, omnibus instructus esset, opus tam eximium & conari voluit, & per-

perficere potuit. Primum omnium, ut artem medicam in tot sectas divulsam laceramque suæ integritati ac nitore restitueret, duarum Empiricæ scilicet ac Methodicæ placita tanquam manifeste falsa & a veritate abhorrentia luculentissimis argumentis refellere ac explodere cœpit in libro de optima secta ad Thrasibulum: postmodum ultra progressus Hippocraticam seu *Rationalem* instaurandam sumpsit, plerisque pulchre inventis ab Hippocrate, sed remissius atque debilius traditis rationes validiores adjiciens, & multas rerum causas ab illo præteritas vel nondum forsan cognitæ assignans. Hinc effatum illud manavit: *in Galeno non minus Hippocratem vivere, quam in Hippocrate Galenum.* Quin & Aristotelis physica principia, nempe quatuor elementa & ex his productas temperies, quatuor qualitates, ac humores in Medicinæ disciplinam transtulit: denique non modo demonstrationes quæstionum singularum perfecit, sed ordinem quoque methodi præclare adjunxit. Gesnerus in ejus vita pronunciare non dubitavit: „Nisi Galenus fuisset, jaceret adhuc forte Medicina neglecta, & hujus beneficium est omnis, qui modo capitur fructus.” Hoc perfunctus labore in Asiam rediit

redit Galenus, paullo post literis Imp. Lucii Veri & Antonini in Italiam revocatus; sed hoc posteriore in bello cum Marcomannis extincto patriam repetiit, ibique consenuit, atque annos 70. natus obiit, post Christum 140. Auctor ducentorum voluminum, ut ex ejusdem operibus (q) patet, quæ tamen maximam partem in templi Pacis incendio flammis absumta sunt: cæteroquin & Judæorum & Christianorum hostis acerimus. Verum licet communis fere Veterum scriptorum hæc, ut dixi, persuasio fuerit, nihilominus ævi nostri celebris Medicus Cl. Boerhavius methodum Hippocratis & Galeni toto cœlo distare, nec illam Hippocratis a quoquam magis depressam ac veluti humatam fuisse multis demonstrare conatur, totus in eo, ut Hippocratem vindicet, eumque avitis in Medicorum republica juribus restituat. Post annos bene multos in Hispaniis medicinæ fama clarescere cœpit Conrado II & Henrico III Imp. Avicenna, natus in pago Balech A. C. 992. Vir eminentissimi ingenii, quem nonnulli ex Arabia oriundum putant, aliqui etiam Cordubæ Principem vocant. Postquam scriptis pluribus in lucem editis Medicinam in

methodum certam redegit, obiit anno 1050. In eadem urbe Corduba floruit circa annum 1149. Averroes Arabs Mahumetanæ addictus sectæ. Hic omnium bonarum artium encyclopædiam adeptus librum *Colliget* dictum posteritati reliquit, quo totam fere Medicinam complexus est, *Stimulus Medicorum* adpellatus: nam & Galeno in plurimis contradixit, & Avicennæ ejusque doctrinæ perquam infestus erat.

VII.

At novum vetus Medicina incrementum sumsit a notissima schola Salernitana. Medicæ scholæ tres olim celebratæ fuerunt, Cnidia, Rhodia, & Coa. Verum Salernitana & has & reliquas nominis sui fama facile superavit. Est autem Salernum Picentinarum civitas in sinu maris Tyrrhemi posita ad ostium fluminis Silari, quæ clarescere cœpit anno Chr. 974. quando a Bonifacio VII. Pontifice regionis totius metropolis constituta fuit. In illa medicæ artis prima rudimenta posuerunt Monachi Cassinenses a monte ac Monasterio Cassinensi urbi vicino sic dicti. Ex his Constantinus quidam Cœnobita Abbati Desiderio opera sua medica dedicavit circa annum Chr.

1060. Tum Rogerius primus Siciliae Rex & Salerni Princeps, quum circa annum 1100. nonnullas leges sanxisset, decimam octavam tulit *de probabili experientia Medicorum*, qua cautum erat, ne quis Medicinam exerceret, nisi prius a Magistratibus & Judicibus esset approbatus; qui fecisset secus, bonis omnibus spoliaretur, quam legem annis sequentibus, scilicet 1150. Fridericus Ænobarbus Romanorum Imperator occupato Regno Neapolitano amplificavit atque confirmavit, prohibuitque, ne quis ad Medicinam exercendam admitteretur, nisi a Medicis Salernitanis aut Neapolitanis, potestatem mendedi, quam *Licentiam* vocant, consecutus fuisset, statuta carceris annui pœna ac proscriptionis omnium fortunarum, uti tradit Zacharias Sylvius. (r) His igitur prærogativis atque honoribus gaudens schola Salernitana in Academiam tum demum erecta est ob studia præsertim Medicinæ, quæ in ea vigeabant plurimum. Quod autem maxime illam commendavit, ejusque famam transmisit ad posteros, est opus illud *de conservanda valetudine* dicatum Roberto Duci Nortmanniæ & Regni Anglicani Hæredi, licet ad illud Fratris natu minimi perfidia nunquam

(r) In Præfat. ad Schol. Salernit.

quam pervenerit. Hinc liber inscriptus fuit Angliæ Regi, scilicet legitimo ejus hæredi. Auctor libri erat Joannes de Mediolano, Salernitanus Medicus, quamvis totius Collegii Salernitani nomine in lucem editus fuerit anno 1100. Titulus vero *Medicina Salernitana seu de conservanda valetudine*. Cur autem carminibus rhythmicis consignatus fuerit, causa esse videtur, quod Robertus, cui dicatus erat, Nortmannus esset, apud quam gentem genus hoc carminis tritum, familiare atque jucundum erat, ita ut in republica literaria illius temporis nihil, quod non hoc carmine conscriptum fuisset, æterna memoria dignum crederent. Ita novimus primo Nortmannorum Duci Rol-
loni hoc epitaphium fuisse positum :

*Dux Nortmannorum, cunctorum nor-
ma bonorum,*

*Rollo ferus, fortis, quem gens Nort-
mannia mortis*

*Invocat articulo, hoc jacet in tu-
mulo.*

*Ipsi provideat tua sic Clementia Chri-
ste,*

Ut

*Ut semper videat cum cœtibus Angeli-
cis Te,*

Filius atque Dei propitiatur ei.

Ad hunc igitur modum opus suum at-
que præcepta orditur schola Salernita-
na :

*Anglorum Regi scribit schola tota Sa-
lerni :*

*Si vis incolumem, si vis te reddere
sanum,*

*Curas tolle graves, irasci crede pro-
fanum,*

*Parce mero, cœnato parum, non fit ti-
bi vanum*

*Surgere post epulas, somnum fuge Me-
ridianum.*

VIII.

Post scholam Salernitanam, cujus pla-
cita magni fiebant ubivis gentium, ad-
modum prospere ac tranquille res age-
bantur in regno Medico per plura secu-
la, usque dum decimo sexto & septimo
insurrexere Duumviri, qui valentes tam
ingenio quam audacia turbare illud cœ-
perunt, ac evertere conati sunt veterum
scho-

scholarum œconomiam, velut prælu-
dentes novæ sectæ paullo post secutura,
quæ Eclectica dicitur, & hodie domina-
tur. Primus erat in Germania Phil-
pus Aurelius Theophrastus Paracellus,
natus in pago Hochenheim vel Ein-
siedlen ditionis Tigurinæ. Hic peragrata
Gallia, Hispania, Germania non modico
eruditionis medicæ thesauro instructus,
ubi in Helvetiam rediit, Basileæ scien-
tiam hanc publice profiteri cœpit, ma-
gnisque ausibus Hippocratem & Gale-
num e scholis & cathedris deturbare co-
natus est, statuendo tria principia chy-
mica, *Sal, Sulphur, & Mercurium*: astro-
rum quoque imperium ac vires supersti-
tioso quodam cultu in Medicinam inve-
xit, & ut chymicæ arti perditæ deditus
erat, pharmaca etiam ope ignis e *mine,*
ralibus ut vocant, extracta prospero non-
nunquam successu, sed non minus peri-
culoso adhibuit, spreta communi meden-
di methodo. Qua re magnam apud
multos rerum novarum curiosos famam
sibi comparavit. Extremum diem obiit
Salisburgi anno 1541. natus annos non-
nisi 48. quum ipse chymicæ arti suæ
confusus aliis secula promisisset. Ejus ope-
ra *Medico Chymica* sive *Paradoxa* in un-
decim volumina distributa prodierunt,
qui-

quibus non paucos errores contra sanam Philosophiam, Theologiam, ac pietatem quoque Christianam immiscuit, de nulla scientia admodum bene meritus. Alter vero Duumvirorum erat, qui seculo decimo septimo in medium prodiit, Joannes Baptista Helmontius, Bruxellis in Brabantia oriundus. Posito Lovanii literarum tyrocinio totum se Medico studio impendit, Aristoteli ac Galeno semper infestus, Paracelso autem ex affe deditus. In homine ac animalibus intimum motus ac sensus vitalis principium constituit, quod *Archeum* vocabat, quemque tum vitæ tum morborum ac medicamentorum, omniumque actionum in homine causam ac fontem esse volebat, ita ut nullas alias nec remediis nec quibuscunque operationibus vires concederet, nisi tales, quarum occasione Archeus ille excitaretur, & vel inde expavesceret, aut sedaretur, vel aliis afficeretur modis. Ubi vero ejus medendi methodus atque libri ad altius tribunal delati fuerunt, in Hollandiam sese recepit, illorum more, qui liberiolem doctrinæ suæ suspectæ auram captare ibidem solent. Fatis concessit anno 1644. reliquitque varia ingenii monumenta: *Disputationem de magnetica corporum curatione: paradoxa de aquis Span.*

Spandanis: febrivum doctrinam inauditam: ortum Medicinæ, &c. Non defuerunt tamen hoc quoque ævo inter tam heteroclitica ingenia, qui Hippocratem ejusque placita secuti sunt, præstantissimi Medici: Montanus, Crato, Ballonius, Hollerius, Foësius, Duretus, Heurnius, Mercurialis, Jacotius, Joubertus, e quorum libris relictis multa saluberrima monita posteris ad Medicinam instaurandam hauserunt. Atque hæc, quæ a Galeno ad ista usque tempora fuerunt acta, ad tertiam Medicinæ Periodum referri poterunt.

§. IV.

Incrementum artis Medicæ.

IX.

Quartæ nunc periodo initium facit pro-
 vectior sæculi prioris ætas, qua ubi
 præstantissimi quique viri Chymicæ, Me-
 chanicæ, Anatomix, ac Botanicæ studium
 summa cum contentione, atque innume-
 ris experimentis promovere cœperunt,
 ingens incrementum sumsit Medicina his-
 ce præsiidiis munita, quo etiamnum ho-
 die lætatur, seque Eclecticam profitetur.
 Primus facile fuit Daniel Sennertus e
 Germania oriundus, qui e Græcis, Ara-
 bibus,

bibus, Italis & Gallis meliora dogmata
 & optima quæque artis præcepta selegit,
 fractoque variarum opinionum cortice
 nucleum extraxit, atque omnem Medici-
 næ doctrinam in unum quoddam univer-
 sum systema redegit, non sine magno
 Medici orbis adplausu, ita ut Eclecticæ
 Medicinæ Conditor merito haberi possit.
 Plurimum vero ad perficiendam hanc ar-
 tem contulerunt illi, qui ad diversas par-
 tes humani corporis singulares quam stu-
 diosissime examinandas, novisque inven-
 tis illustrandas animum adjecere: ita Her-
 væo passim tribuunt inventum illud, quod
circulationem sanguinis vocant, divinum
 sane, & ad veritates medicas asseren-
 das stabiliendasque aptissimum. Occul-
 tas Chyli ex intestinis ad sanguinis offici-
 nam per vasa lactea & ductum thoracis
 vias præcipue Pequetius, Bartholinus, &
 Hornius detexerunt. Glandularum fabri-
 ca & usus præeunte Warthono per Mal-
 pighium & Morgangum plenius innotue-
 re. His ipsis debetur accurata duodeni
 notitia, quod ventriculus secundus seu
 succenturiatus dici potest, in quo bini hu-
 mores biliosus & pancreaticus confluent;
 quæ res ad *digestionis, chylicationis, &*
sanguificationis (Medicorum phrasibus uti
 juvat) negotium, & morborum, qui in
 pri-

prima regione corporis existunt, generationem facilius explicandam mirum quantum prodest. Vasa, quæ lympham avehant, a Bartholino & Rudbechio fuerunt reperta, & a Nuckio atque Ruyschio amplius explorata. Solertissimus Malpighius viscerum, pulmonum, cerebri ac hepatis: Bellinus vero renum structuram curatius introspexerunt: idem hepar Glissonius, cerebrum quoque Willisius, Ridlejus, Leuwenhœckius & Bianchius: pancreas Grafius & Brunnerus: lienis miram ex innumeris vasculis ac cellulis compagem Casserius & Ruyschius, alii arteriarum venarumque, ejus præsertim, quæ vena Portæ dicitur, & vasorum hæmorrhoidalium ordinem ac situm investigarunt. A Vieussenio medullæ spinalis ortus, ejusque ramorum admiranda distributio; a Borello & Nicolao Stenone musculorum per totum corpus sese porigentium, illorum autem, qui cordi serviunt, fabrica a Lowero, Lancisio, atque Santorino detecta fuit. Neque sterilis erat hic labor, solumque intra nudæ contemplationis limites sese continuit. Ex inventis istis palam factæ sunt plurimorum morborum phthiseos, hydropis, nephritidis, februm, gangrænæ, hæmorrhoidum, hypochondriacæ spasmodicæque affectionis,

aliorumque in hisce visceribus nidulantium geneses, quæ quo occultiores, magisque a Veterum conspectu remotiores fuerunt, eo magis impune per corpus grassabantur, ac hominum insidiabantur vitæ. Tum vero maximi quique Viri omnem suam theoriam & praxin contulerunt ad inveniendam præparandaque contra hos morbos remedia, quæ Chymicæ ac Pharmaceuticæ studium præclarum, maxime a Glaubero & Becchero excultum, quam efficacissima saluberrimaque subministravit, ita ut singulis morbis sua curatio responderet. Maximum vero incrementum ultimis hisce temporibus cepit ars medica e mechanica tractandi methodo, ex Anatomicæ scientiæ visceribus hausta, quamque præcipui quique hujus ævi Medici in Italia Bellinus, Borellus, Malpighius, Michelotti, Santorini, Ramazzinus, Baglivus, Lancisius, Bianchi: in Belgio & Britannia Pitcarnius, Freundius, Keilius, Albinus, Boerhave; in Germania Bonius, Brunnerus, Camerarius, Scheuzerus, Bergerus, Valerus, Zwingerus, Nebellius, Paulli, Schaperus, Van-Suiten celebris Archiater in aula Viennensi, alique quanto studio & fervore, tanto emolumento ac gloria sunt amplexati.

Singularem inter hos memoriam mere-
 Fridericus Hoffmannus Regi Borussiae a
 Consiliis intimis, Archiattrorum & Pro-
 fessorum in Academia Regia Halensi Se-
 nior, qui natus anno 1660. plusquam
 octogenarius e vivis discessit anno 1742.
 relicta ingenti fama Medici numeris omni-
 bus absoluti. Hic postquam multas Europæ
 provincias peragravit, grandi scientiæ Me-
 dicæ adparatu instructus sex Tomos in
 lucem edidit, quibus artem hanc, ut
 ipse adpellat, *Mechanico-Physicam* maxi-
 ma cum eruditione illustravit, & uni-
 versam complexus est, sæpe a summis
 Principibus consultus, & ad medelam
 ægrotis ferendam expetitus.

CA-

C2

CAPUT II.
OECONOMIA MEDICINÆ.

§. I.

Ejusdem finitio & indoles.

X.

Nota est parcœmia, e Philosopho deprompta :

Ubi desinit Physicus, ibi incipit Medicus.

Nimirum postquam Physicus per universa Mundi hujus corpora ratione duce, experientia comite vagatus est, denique ad corpus humanum considerandum se accingit, contemplando inprimis nobilio-rem ejus partem seu animam, ejusdemque sentiendi ac ratiocinandi facultates, tum vero ad partes quoque, quæ ipsum corpus seu constituunt, seu integrum reddunt, deflectendo; quantum scilicet ad explicandum admirabile illud corporis

ris cum anima & animæ cum corpore commercium, atque etiam ad sensuum organa, in quibus anima operationes suas exercet, cognoscenda inspiciendaque deserviunt. At Medicus intactam relinquens animam, exteriorem corticem sibi lustrandum sumit, nempe corpus humanum, scrutando naviter totam illius œconomiam, partesque singulas, ut latentia sanitatis ac morborum principia detegat: verbo, Physicus ea considerat, quæ ad constituendum corpus humanum, Medicus vero illa, quæ ad illud conservandum sanandumque requiruntur. Atque ex hoc facile patet, quid rei sit, & qua ratione finiatur Medicina, quæ Græcis *ἰατρικὴ*, scilicet a medendo tanquam fine sibi præfixo dicitur. Equidem Hippocrates duabus eam vocibus explicat, appellando *adjectionem* & *subtractionem*, eo quod una parte adjiciat quædam, quæ deficient in corpore humano, ex altera subtrahat alia, quæ redundant. At clarior communiorque est finitio illa, quam tradit Leon. Fascius, (s) quod sit ars ad humani corporis sanitatem tuendam, profligandosque morbos comparata. Artem esse Medicinam nemo facile inficiabi-

(s) Lib. 3. C. 3. sect. 1. Inst. Med.

bitur, qui Hippocratem hac de re loquentem audit: (t) *Sunt inquit nihilominus ea, quæ damna fuerunt, quam ea quæ opem tulerunt, in testimonium arti, quod ars ipsa sit. Quæ autem profuerunt, ob rectum usum profuerunt; quæ vero nocuerunt, ob id quod non recte usurpata sunt, nocuerunt. Atqui ubi rectum & non rectum utrumque suum finem habet, quomodo quis hoc artem esse neget? Quod autem etiam scientia sit, ex eo constat, quod neutiquam sufficiat, ut Medicus ea omnia, quæ vel profunt, vel obsunt, longa serie recensere possit, sed oportet etiam rationes dare ac demonstrare, quantum & cur hæc in his vel illis rerum circumstantiis emolumentum afferant, aut detrimentum. Porro ars hæc & scientia inviolabili fœdere theoriam & praxin consociat, dum non solum scientiam eorum, quæ salubria sunt vel insalubria, verum etiam & vel maxime horum usum adplicationemque desiderat. Ad theoriam enim pertinet, nosse omnia illa, quæ ad corpus humanum sive sanum servandum, sive morbis obnoxium sanitati restituendum faciunt; ad praxin vero providere, ut recto ordine ac tempore, debitaque mensura, quam *dosim* vocant, pro*

(t) *In Lib. de arte §. 6.*

pro cujusvis corporis & morbi, ejusque caussarum conditione remedia subministrantur. Quare præcipuum Medici officium est, ut quæ profunt, ab illis, quæ nocent, tum ad servandam corpori humano integritatem, tum ad eam, si læsa sit, reparandam bene discernat, iisque recte utatur. Nam quemadmodum corporis vires nunquam *absolutæ* sunt, ut cum scholis loquar, sed *relativæ* semper, & intra certos quosdam limites continentur, ita etiam nulla reperire est seu alimenta seu medicamenta ex omni classe, quæ absoluta dici queant, seu quæ natura sua semper sint salutaria, aut semper noxia: unde perniciosissimum esse perspiciamus, ac sine fundamento illud Empiriæ medicæ principium; inesse *certain* medicamentis quibusdam vim & efficaciam ad morbum aliquem vincendum; qua in re non solum peccant gravissime Circumforanei seu Agyrtæ, qui male credulo vulgo persuadent, panaceas suas adversus omne morborum genus esse velut omnipotentes, verum etiam, ut queritur expertissimus Hoffmannus, de quo dixi, docti quoque cæteroquin Medici non infrequenter delinquent, qui semel vel iterum prospero effectu animati perpetua contra morbum quemdam, certifi-

simaque virtute medicinam suam pollere sibi persuadent, immemores non eandem esse omnium corporum indolem, eamque plurimum a sexus & ætatis conditione, ac locorum & temporum varietate pendere. Quapropter duabus alis, scientia ac experientia, ut ad artis hujus perfectionem eluctetur, opus est, uti Philosopho, ita & Medico, atque huic eo magis, quo pretiosior est thesaurus ejusdem curæ atque scientiæ concreditus, nimirum corporis sanitas.

§. II.

Medicinæ partitio.

XI.

Non omnibus eadem ratio est, quam in artis hujus partitione tenent. Quidam enim in duas, aliqui in tres, in quatuor alii, plures demum in quinque partes illam distribuunt. Primi duas statuunt, quarum una sanitatem per medicamenta ut vocant *præservativa* tueatur, altera morbos per *reparativa* profliget. Sed hæc partitio nimis late patet. Hinc alii dividunt in Hygiasticam seu Hygiænam, quæ valetudinem in morbos pronam erigit, & Therapeuticam, quæ lapsam restituit, ita ut his duabus tres aliæ famulen-

lentur scientiæ: primum quidem Physiologia, quæ notitiam elementorum & corporis, maxime humani complectitur, idque per Botanicam, Chymicam & Anatomem seu dissectionem animalium: dein Pathologia, quæ morborum nomenclaturas prodit, & eorum ideam, naturam, differentiam, aliaque pathemata declarat: denique Semiotica, quæ tum morborum signa & prodromos patefacit, tum illorum tristes eventus & prognostica docet. Therapeuticen iterum distribuunt in Diæticam, quæ vocata in auxilium diæta seu victus temperatione sanat, & Chirurgiam, quæ perita manu morbos in exterioribus corporis partibus sedem figentes depellit, atque Pharmaceuticam, quæ pharmacis seu medicamentis curationem perficit. Verum qui tres esse volunt Medicinæ partes, Hippocratis & Galeni auctoritate se tuentur, utpote qui ratione usuque valentes potissimam posteris viam in hac scientia complanarunt. Assignant itaque primam quæ victu, alteram quæ medicamentis, tertiam quæ manu corpora curat. Ideo illa Diætica, sequens Pharmaceutica, tertia Chirurgia Græcis vocata est. Differentias autem medicinæ sumunt vel a materia seu corpore humano, quæ Physiologia, vel a

forma, hoc est salubritate aut hujus vitio, quæ vocatur Pathologia, vel a causa efficiente nempe instrumentis ad sanitatem vel morbum conducentibus, quæ Ætiologia, vel demum a fine præfixo, qui partim in cognitione per signa, & ideo Semiothica, partim in operatione positus est, & hinc Therapeutica adpellatur. Quatuor partes qui recensent cum Hoffmanno, primo loco collocant Physiologiam, quæ scientia est corporis nostri, quatenus vivum & sanum est. Secundo Hygieien, quæ præcepta ad vitæ ac sanitatis tutelam necessaria tradit. Tertio Pathologiam, quæ scientia est corporis nostri, quatenus diversimode læditur, & obnoxium est morbis, qui ex certis signis & dignoscuntur & dijudicantur. Quarto Therapeuticem, quæ regulas, leges ac methodum tam interioribus quam exterioribus humani corporis vitiis medendi præscribit. Denique ad plurimorum Medicorum mentem Medicinam in quinque partes partiri licet. Prima est *Φυσιολογική*: hæc universam hominis naturam & œconomiam investigat, non solum tractando de elementis, humoribus, spiritibus, harumque rerum temperatione, verum etiam & vel maxime de indole, causis atque effectis motuum vitalium, qui

qui in hac corporis humani machina tum exteriores tum interiores ejus facultates actionesque moderantur. Altera est *ὕγιεινὴ*, cujus officium est sanitatem tueri. Pendet autem sanitatis custodia e quatuor potissimum generibus rerum, scilicet ut Medici loquuntur, admonendarum, educendarum, faciendarum, & a foris incidentium. Admonendorum nomine veniunt cibus, potus, & si quid medicamentorum sumitur, quin & aer haustus. Facienda complectuntur frictionem, ambulationem, unctionem, equitationem, omnemque aliam corporis exercitationem: sub hoc genere continentur etiam somnus, vigilia, animi affectiones & pathemata. Foris incidunt aer, qui nos circumdat, unguenta, lavacra. Ad educendorum classem pertinent, quæ in alvo, jecore, liene, venis & arteriis, reliquisque corporis partibus tanquam sentinis excrementa colliguntur. Tertia pars est *Παθολογικὴ*: ista eorum, quæ harmoniam solidarum & fluidarum corporis partium, motusque vitales turbant ac lædunt (unde morbi omnis generis pullulant) multiplices causas, affectiones ac symptomata sollicitè indagat atque scrutatur. Qua in re maxime posita est Medici

dici peritia, nimirum ut quem vocant morbi statum deprehendat, ne secus medicamentis suis a curationis scopo penitus aberret, & noceat magis quam pro-
 fit, atque vespillonis potius quam Medici partes agat. Quarta *Σημειωτική*, quæ in dignoscendis morbis, eorumque progressionem, atque eventu prædicendo tota occupatur, estque hariolationis genus quoddam, accuratis tamen observationibus eorum, quæ communiter fiunt, innixum. Nam indicia tradit, quæ vel integram vel læsam valetudinem demonstrant, atque adeo præteritorum cognitionem, præsentium animadversionem, prædictionemque futurorum continet. Cautum tamen hac in re Medicum esse, nec nisi diuturna praxi instructum huic medicinæ parti operam dare oportet. Quinta demum *Θεραπευτική*, cujus munus est, pharmacis ad artis leges & placita comparatis morbos aggredi, arcere mortem, sanitatem perditam restituere, restitutamque aptissimis munire præsidiiis. Pars hæc postrema, in qua propria medicandi ratio sita est, in tres alias inferiores tanquam superior distribui solet, nempe in *Διαιτητικήν*, *Φαρμακευτικήν*, & *Χειρουργικήν*. Prima seu Diætetica est victus ratio, qua
 tum

tum noxia tum superflua subtrahuntur alimenta, & tam potus quam cibus stomachi viribus adtemperantur. Altera seu Pharmaceutica, quæ medicamentis intra & extra corpus admotis, seu simplicia sint seu composita, medetur. Postrema seu Chirurgia, cujus cognitio necessaria est Medico, non ut exerceat, sed ut Chirurgorum, qui non raro pinguioris minervæ sunt, errores corrigere, eosque informare queat. Inde fit, ut in celebribus Academiis publicæ pro Chirurgis scholæ vel cathedræ sint constitutæ, in quibus a Professore Medico erudiantur. Quod si jam ea, quæ hucusque latius dicta sunt de partitione Medicinæ, in pugnum contrahere velimus, cuique palam erit, omnem artem medicam duobus cardinibus contineri, scilicet in sanitate tuenda, & in ea si læsa sit, reparanda. Ad primum Physiologia & Hygiæna, ad secundum Pathologia, Semiotica & Therapeutica cum appendicibus suis referuntur.

XII.

Verum non duntaxat inter medicinæ partes, ut vidimus, magna diversitas intercedit, sed etiam ipsos inter Medicos ob curationis methodum. Alii sunt *Empirici*, qui sola experimentorum observa-

tio-

tione nituntur: alii *Methodici*, respicientes ad morborum causas posthabita experientia. Aliqui *Dogmatici* seu *Rationales*, qui utrumque conjungunt, rationem & experientiam. Ex his rursus alii dicuntur *Galenici*, qui secundum Galeni præscriptum mederi solent adhibendo potiones medicatas, catapotia, emplastra, variaque medicamenta tum simplicia, quæ sine admistione rei alterius, tum composita, quæ ex simplicibus inter se commixtis parantur. Alii adpellantur *Chymici* sive *Hermetici*, sive *Paracelsistæ*, aut *Spagirici*. Chymici quidem a græca voce *χημία*, quæ est auri argenticque præparatio, vel a *Κυμός*, quod liquorem significat: Hermetici vero ab Hermete Trismegistro: Paracelsistæ a Paracello: Spagirici ἀπὸ τῆ σπάιν seu σπάω & ἀγείρειν, eo quod in extrahendo sive separando a crassioribus subtiliores partes, hasque congregando coagulandoque ars chymica occupetur. Hi caloris ope artificioque manuum medicamenta parant, mirabili subtilitate pura secernentes ab impuris, extrahendo intimas rerum vires (*quintam essentiam* vocant) quæ quum tenuiores sint, quam ut tundendo mace-

ran-

randoque separari queant, ignem adhibent, a quo per clibanum & ustrinam convertuntur vel in spiritum & oleum, quod fit *distillando*, vel in salem seu pulverem *calcinando*, defudantque in emollienda medicina *Catholica*, quam adversus omne morbi genus præsentaneum volunt esse remedium. Porro alii vocantur *Anatomici*, qui corpora mortuorum incidunt, viscera patefaciunt, & ferro rimantur, omniaque membratim & articulatim examinant. Denique *Clinici*, olim dicebantur quasi *Lectularii*, qui lectulis ægrotantium assidentes sedulo morbi mutationes seu crises observabant, tum diæta & pharmacis opportune adhibitis curationem instituerunt. Adeo multis nimirum indiget ministris vita & sanitas, tum ut servetur, tum ut læsa reparetur.

CAPUT III.
RATIO VITÆ ET
SANITATIS.

§. I.

Indoles Vitæ.

XIII.

Primum omnium, quod heic nosse oportet, est ratio vitæ ac sanitatis, quid utraque sit, unde proveniat, & a quibus instrumentis pendeat. Ad primam quod adinet, seu vitæ rationem, machinam corporis humani considerare juvat. Est hæc e diversis partibus miro sane artificio composita: ossibus plus quam ducentis veluti palis & columnis fulcitur, quorum articulos omnes totidem cartilagineas incrustant: nervorum plusquam triginta paria ceu funiculi corpus illigant: arteriæ plurimæ quasi tubi & aquæ ductus, qui sanguinem per omnes partes dispensant, nec pauciores venæ vasaque eundem cum lymphâ ad cordis thalamum

num revehunt : musculis fere quadringentis, carnibus diverſi generis tanquam tomentis viſcera omnia obteguntur, & per ligamenta innumera inter ſe neſtuntur membra corporis : verum omnes hæ partes, niſi debita ratione moveantur, & impellantur, inanimæ ac emortuæ ſunt. Ex quo facile patet, quod vita ipſa in machinæ hujus, earumque partium, præcipue cordis motu vitali pulſuque conſiſtat. Structura enim ſola corporis neſtquam ſufficit ad vitam, utpote quæ per vires naturales, magisque per eas, quæ ſupra naturam ſunt, etiam poſt mortem eadem eſſe, corpusque incorruptum ſervari poteſt. Vivere igitur dicitur, quando & quamdiu adeſt illa motio ordinata, quæ fit a partibus fluidis per arterias & venas ſeu parvas ſeu magnas; quasque motiones & fluxus continuo promovenſe fibræ atque fibrillæ, premendo conſtanter ac propellendo materiam fluidam, quemadmodum patet in ſyſtole ac diſtole ; ſiquidem experientia communis nos docet apud pleroſque, mortis cauſam haud aliam eſſe, quam motum ſanguinis interceptum, dum vel copioſus ſanguis aut aqueus humor e vaſis ſuis egreſſus in vacuam corporis partem ſeſe exonerat, vel nimium addenſatus mini-

nas partes inflammat, vel dum solidæ aut liquidæ partes putredinem contraxere, vel in vasis sanguineis carnea moles accrescit, quam polypum vocamus, & arterias obturat, ita ut sanguinis motus omnis subito sistatur. Sic contingere videmus in fontium aquis, quæ per canales meant, ac fluviis, quos litora coercent; quamdiu enim celeriter & expedite moventur, nullum iis corruptelæ periculum imminet: at ubi aer aut aliæ fœces sese insinuant, qui motum retardant hebetantque, facile corrumpuntur aquæ, ac veluti emoriuntur. Profecto bene ordinata sanguinis circuitio alienas noxiasque particulas, forte in corpus penetrantes, seque humoribus miscentes, quæ putredinis vitium adferre possent, secum avehit atque expellit. Quippe cum sanguis in gyrum eundo tot diversas glandulas & partes purificationi destinatas continuo permeare debeat, remanent innumeræ particule salinæ; sulphuræ ac pituitosæ, quæ turbata humorum republica multis morbis portam aperirent, si massæ sanguinæ diutius adhærescerent, nec celeri illo, de quo dixi, motu sanguinis abriperentur, & per corporis meatus foras ejicerentur. Porro sanguinis circuitio firmissimum illud vinculum, quod

cor-

corpus inter & animam intercedit, quodque *unionem* nuncupant, conservat. Nam videre licet, quamprimum sanguinis circuitus per cerebrum ejusquæ tenuissimas arterias hebetatur, vel omnino desinit, actum esse de animæ operationibus. Hæ namque tales esse solent, qualis illius per cerebrum motus: si celer hic est, etiam operationes animæ celeres erunt, seu cogitet, seu velit: contra si sanguis lente ac difficulter se circumagat, etiam pigrescunt animi motus, cogitationes, &c. Quare omnes corporis partes hac circuitione nutriuntur atque firmantur: quæ ratio est, cur ingruente morbo phlebotomia adhibeatur, aut per medicamenta a fœcibus purgetur sanguis, ut scilicet noxia foras mittatur materia, eidemque libere in omnem partem meandi copia fiat.

XIV.

Ex his facile patet, vitæ rationem in debita ordinataque partium corporis tum solidarum tum fluidarum, præcipue sanguinis motione consistere. Sed modo in hujus ipsius motionis causam & principium ulterius est indagandum, qua in re non pauci, etiam honoratissimi Medici, nescio quo Philosophiæ Mechanicæ spiri-

tu correpti & transversum acti non modice hallucinantur. Minime dubium esse potest, Deum artificem summum ita corpus humanum fabricasse, ut nihil eo perfectius spectando ordinem & symmetriam: maxime vero si habilitatem eam consideremus, qua omnes corporis partes ad motus diversos ordinatosque expeditissimas reddidit: verbo, corpus perfecte mechanicum elaboravit. Verum ut in aliis omnibus operibus mechanicis, ita etiam in hoc opus est causa quadam principali ac effectrice cunctarum motionum istarum, a quibus vel maxime ac unice vita pendet, immo in quibus consistit. At quænam ista? animam esse hominis nemo hominum est, qui neget aut negare possit. Sunt tamen, uti dicebam, non pauci Medicorum, etiam qui de hac scientia præclare scripserunt, qui animam humani corporis dominam venerantur quidem tanquam primam causam spirituales, eique virtutem tribuunt operandi certo quodam ordine, & secundum certas leges, quam virtutem in eo positam esse volunt, quod res objectas sensuum ministerio percipere, perceptionesque istas dijudicare, ac varias affectiones intelligendo, volendo, fugiendo, amplectendo, &c. prout lubet, excitare valeat;

leat; quin etiam ob intimam harmoniam & consensum cum corpore vi sua, qua pollet imaginandi ac desiderandi, ad motiones aliquas quasi extra ordinem positas illud determinare queat; at omnium motionum corporis naturalium causam & principium esse contendunt solum mechanismum; & quamvis corporis facultates ab anima pendere asserant, magis tamen animam in operationibus suis a corpore, ejusque motibus, præsertim notissima humorum temperie dependere docent. Verum si rem bene intelligo, isti præterquam quod secundum Cartesianæ scholæ placita ex brutis mera faciant automata, ad hominem quod adinet, delabuntur tacite in absurdam illam Helmontii opinionem, quam retuli Cap. I. §. III. num. IV. de Archeo seu principio illo omnium corporis motuum, causæque omnium morborum ac medicamentorum. Ut nihil heic dicam de brutorum anima ejusque functione, de qua in libro de Philosophia differui, illud solum quaero, quid per mechanismum intelligant, an solas machinæ hujus partes seu solidas seu fluidas, an aliquid hæc omnia certis legibus gubernans? si primum, ulterius quaero, si quis ad pulpitum sedens vidensque librum in forulis positum, quo

indiget, subito surgit & accedit ad eum depromendum, quis pedes prius quiescentes movet? num liber ipse aut aliquid, quod ex ipso affluit, & ad se trahit? nugæ. Num nervi & fibræ? sed a quo istæ tenduntur? an a fluida materie, ac spiritibus in musculos irrumpentibus? sed quis hanc aut illos excitat atque propellit? an sanguis advehit? num cor per motum systoles vel diastoles? sed quæ motus hujus causa? an imaginatio animæ? sed hæc ad mechanismum non pertinet, nec quid commune cum illo habet, atque de hac ipsa imaginatione quæstio procedit, quis eam excitet. Ecce! difficultatis punctum. Certe sedente homine omnes aderant machinæ partes solidæ ac fluidæ, meabant libere spiritus, ibat in gyrum sanguis, movebatur cor, verbo, totus aderat mechanismus, quin tamen homo ille surgeret, progrediereturve. Si secundum intelligant, scilicet aliquid præter hæc omnia & singula, alia non occurrit causa, quam anima volens surgere ac progredi ad librum depromendum, atque hunc in finem movens instrumenta sua seu organa, quibus constat corporis machina ad animæ servitium semper parata. Obvium adduxi exemplum; longe fortiora suppe-

di-

ditat Philosophia. Fateamur igitur cum Poeta, primum in humano corpore motus vitalis fontem ac causam esse animam :

*Spiritus intus alit, totamque infusa
per artus*

Mens agitat molem.

Quantumvis autem principalis, uti dictum est, causa sit anima, admitti tamen in consortium potest alia, quam *Instrumentalem* vulgo vocant, nimirum spiritus e sanguine in subtilissimam substantiam resoluta (*volatilifato* Chymici nuncupant) geniti, qui naturam sanguinis *salino-oleosam* participantis luminis seu radorum instar intima machinæ corporeæ penetralia subeunt, ac vitali calore, vique sua elastica, velut spira rotas in horologio, ita in corpore humano fibras & tendines excitant; unde horum motu suoque fluxu intercepto non sine periculo evanescunt, quemadmodum adparet in iis, qui syncopen patiuntur, in quibus velut in momento universum corpus ac si mortuum foret, languescit. Num autem vim virtutemque suam exerceat anima (quæ tota est in toto corpore, ac tota in qualibet ejus parte) residens in

cerebro, in quod veluti confluunt omnia sensuum organa, an vero in corde, quod præcipuum motus instrumentum est, vel in quavis parte, prout cujusque facultas & functio exigit, res est, de qua in utramque partem disputare, non autem certi quid statuere licet.

Jam vero, ut vitæ ratio ulterius clariusque patefcat, nosse oportet, qua ratione tam solidæ quam liquidæ partes debeant esse constitutæ, quarum ministerio vita conservatur. Primo considerandæ veniunt fibræ & filamenta, ex quibus partes solidæ componuntur, quæque plurimum ad promovendam partium fluidarum motionem contribuunt. Ejusmodi filamenta sunt optima, quæ licet densa sint, apta tamen sunt ad movendum, debitaque tatione extenduntur; quippe nimis densa vel inflata, aut nimis flaccida, aut plus æquo dura motui non profunt. Et vero ipsa senectus, viresque tunc decrepentes proveniunt ab istiusmodi filamentis nimium induratis, nec celeris sanguinis motus capacibus. Certe Verulamius notat, (u) longævæ vitæ signum esse, quorum cutis densa, fortia filamenta, & fibræ, arteriæ, ac venæ prominentes,

(u) *In hist. vit. ac mort.*

tes, dentes firmi, pectus latum, oculi magni, manus longæ, paucis intus lineis signatæ. Præterea magnum vitæ emolumentum præstant venæ ac arteriæ latæ, utpote ad motum velocem nec impeditum aptissimæ. Unde Hippocrates (x) pinguibus non ita longam promittit vitam, ac macilentis, quoniam apud illos solidæ partes carne oppletæ sanguinis fluxioni multum negotii faceffunt. De partibus fluidis illud universim pronunciare licet, quod sicut solidæ debita magnitudine ac capacitare, ita hæ conveniente fluore ac circuitione debeant esse instructæ. Propterea opus est quota sanguinis portione, quam certam quantitatem vocant. Nam si abundet, ejusdem motus circulatorius patitur, sensimque destruitur, particulæque retentæ massam illius inficiunt, & ipsas partes solidas aggrediuntur, quibus semel læsis plurimi diversis modis morbi propugnuntur. Quapropter qui vitæ suæ prodigi non sunt, diætam observant ipsi, suadentque aliis, utpote cujus ope in quadam æquabilitate & velut æquilibrio conservetur sanguis, vitæ minister fidissimus. Ita Sanctorius celeberrimus in Italia Medicus ait: *qui di-*

(x) *Aphorism. 44. Sect. 4.*

didicit, quantum singulis diebus nutrimenti conveniat sibi, vitam & sanitatem diu conservare potest. (y) Ita Ludovicus Cornarius, de quo Lessius, (z) & ipse Lessius, doctissimus societatis nostræ Theologus diuturnam afflicto licet corpore vitam vixerunt. Nimirum satis commune apud Latinos proverbium est: *Modicus cibi Medicus sibi.* Sed plura de diæta differendi alius sese locus offeret. Nunc de sanitatis ratione porro agendum est.

§. II.

Sanitatis ratio.

XV.

Thesaurus hic est, qui nullo satis pretio comparari æstimarique potest. Siquidem vere cecinit Horatius (a)

*Si ventri bene, si lateri est, pedibus-
que tuis, nil
Divitiæ poterunt regales addere ma-
jus.*

Democritus eam adpellare solebat *unicum turbulentæ hujus vitæ solatium, summum.*

(y) *Sect. 5. Aphorif. 34.*(z) *In Hygiasticon.*(a) *In Epist. 12.*

numque in terris post Divina bonum,
quod, ut ait, a Medicis petitur & ex-
torquetur, quum tamen vim ad eandem
homines in semetipsis nesciant, dum si-
ne ordine viventes propriæ valetudinis
sunt proditores. His scite consonat alius
Poeta :

*Nolumus & volumus produci tempo-
ra vitæ :*

*Nolumus a nobis, malumus a Me-
dicis.*

Profecto prudentis est, nobilissimam hanc
gazam cum cura aliqua custodire, potius
quam amissam magno cum labore & pericu-
lo acquirere, præstatque morbum non ad-
mittere, quam admissum curare, valet-
que heic illud Ovidii (b)

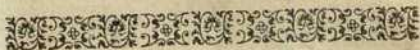
*Turpius ejicitur, quam non admitti-
tur hospes.*

Collocat autem Aristoteles sanitatem in
corporis perfectione : Galenus modo in
debita humorum crasi seu temperie, mo-
do in actionum ordinata exercitatione,
sæpius in recta partium conformatione.
Recentiores Medici distinguunt, & pro
fundamento sanitatis adsignant ea, quæ
in

(b) 5. *Trist.* 7.

in corpore existunt, scilicet partes corporeæ ac vitalis machinæ debito modo constitutas, & conveniente motu agitatae: pro forma vero dispositionem naturalem ex bona partium homogenearum temperie, aptaque ad functiones organorum symmetria resultantem. Porro temperiem haberi docent tum per primarum qualitatum proportionem, tum per sanguinis, ejusque particularum *sulphureo-salinarum* blandam *fermentationem*, ut vocant, quæ calorem & spiritus progignit, qui partim per singula membra corporis æqualiter distributi, partim sub generationis & nutritionis negotio solidis partibus intime sociati eam, quam dixi vitalem temperiem largiuntur: Organicarum vero partium symmetriam constituunt in earundem debito numero, decenti magnitudine, justa conformationem tum in figura & tono qua vasorum qua meatuum, tum in conveniente situ nexuque. Per tonum autem intelligunt debitum robur & firmitatem minimarum fibrarum vitalibus partibus ubique intertextarum, quæ si validæ, tensæ, ac invicem bene compactæ fuerint, accedente ordinata motione humores seu necessarii & salutes retinentur, seu superflui ac noxii

noxii expelluntur. Atque ex his modo allatis in medium tota sanitatis ratio & haberi & facile intelligi posse videtur.

CAPUT IV.

FABRICA CORPORIS HUMANI.

Ad perfectam sui notitiam, quantum ad corpus adinet, oportet nosse, qua ratione humani corporis fabrica sit constituta. Sane fieri nequit, ut absque hac notitia aut qui sano est corpore, adversus tot inimicorum insultus tueri illud possit, aut qui ægro, vel se ipsum juvare, vel Medico sinum pandere, ac morbi symptomata rite queat explicare, unde mirum quantum prospera curatio pendet. De hac re pauca delibavi in libro de Philosophia: pluribus eam persequi nunc juvat.

§. I.

S c e l e t o n.

XVI.

Primus & prævius labor est examinare Sceletum, quod est strues omnium ossium, quæ mirabili nexu in humano corpore consociantur; repræsentatque osseum hominem detracta cute, ablatisque partibus carnosis. Dividitur autem præcipue in *caput*, *truncum*, & *artus*.

Caput sceleti duas complectitur partes, cranium & faciem. *Cranio* tanquam lapideo muro cerebrum tegitur, estque in solo homine rotundum. Porro distribuitur in octo omnino ossa, scilicet in os frontis, os duplex verticis seu sincipitis, os occipitis, geminum os temporum, os, quod cunei, & alterum quod cribri formam imitatur. Os frontis exteriorem calvæ partem, & superiorem faciei, quam frontem adpellamus constituit. Ossa sincipitis connexa per suturam ut vocant *Sagittalem* contegunt verticem, & omnium ultima durefcunt; quumque sub ipsis præcipue jaceat cerebrum, vulnera sincipitis lethalia sunt.

Os occipitis totam fere posticam capitis partem occupat. Ossa temporum auri- bus adjacent, nomenque suum inde sortiuntur, quod ibi primo senecta per canos prodere se incipiat. Os *cuneiforme* situm est in media basi capitis & cerebro instar fundamenti substernitur. Os *cribriforme* instar spongiæ opplet cavum narium, & multis foraminibus hiat, quæ ad pituitam exonerandam inserviunt. *Facies* constat geminis ossibus præcipuis, nimirum maxilla superiore ac inferiore. Superior est immobilis: mobilis inferior, ut serviat tum ad manducandum tum ad loquendum. Utrique insiguntur dentes, quorum quatuor medii vocantur *Incisores*, quia veluti scindunt cibos; his duo utrinque succedunt, qui Canini propter acumen & duritiem nuncupantur; quod enim scindere nequeunt illi, confringunt isti. Reliqui Molares dicuntur a figura & officio, quia velut lapides molares grana frumenti, sic isti cibos conterunt & commolunt. Universim in humana facie rite constituta dentes triginta duo reperiuntur, quamvis sint aliqui, qui pauciores habent, rari qui plures.

Truncum alteram sceleti partem componunt ossa præcipue sex, nempe spina,
na,

na, costæ, os anonymum, os sternum, claviculæ, scapulæ. *Spina* est, quæ variis grandioribus articulatim connexis ossibus a cranio usque ad os anonymum excurrit, estque medullæ domicilium, non secus ac calvaria cerebri: præterea tota est coagmentata plurimis ac fortissimis ossibus, quæ vertebræ dicuntur, quoniam eorum opera corpus in omnem partem mire versatur: continet quoque sub se ossa cervicis, dorsi, lumborum, & os quod sacrum vocant, eo quod sit inter ossa spinæ maximum: maximum enim & sacrum antiquis fuere synonyma. *Costæ* quædam sunt veræ, quædam spuria: illæ sunt, quæ aliis validiores a spina ad os sterni circulum implent, suntque digestæ in septem paria: istæ sunt, quæ minus validæ brevioresque non implent circulum, sed hiatus relinquunt, quorum quinque paria sunt. *Os sterni* costis a parte anteriore adnectitur, desinitque in cartilagine: a parte vero superiore duo ossa protendit, quæ *Claviculæ* vocantur, quia clavis instar brachia cum sterno connectunt. A parte posteriore sunt *Scapulæ*, quæ veluti geminæ tabulæ compagem costarum continent. Demum *os Anonymum* est veluti basis totius trunci, quum eo immoto reliquum corpus moveatur, atque in

tres

partes dispescitur, scilicet in os Ilium, os Ischium seu coxam, & os Pubis.

Artus duo sunt, nimirum manus & pedes. *Manus* porro dividitur in brachium, cubitum, & extremam manum. *Brachium* unum os est, *cubiti* autem duo: *extrema manus* multis ex ossiculis componitur, præcipue ex carpo, metacarpo, & digitis. *Pes* continet femur, tibiã & summum pedem. Os femoris unicum est a coxendice ad genu usque protensum. *Tibiæ* sunt duo ossa. *Pes* extremus tarsum, metatarsum, & digitos complectitur. Præter hæc ossa soli homini inest os latum, rotundum & planum in anteriore genuum parte (*Patellam* dicunt) cui corpus incumbit, quum genua flectuntur, utpote ad quem verum Deum adorandi ritum solus homo reliqua inter animalia est destinatus. Cæterum ossa sensu carent: vestiuntur tamen membrana acerrimi sensus, quæ *periostium* vocatur, eum scilicet in finem addita, ut ossium injurias animal sentiat fugiatque.

Atque hæc sunt ossa, præcipua consideratione digna in sceleto, quamvis alia multo adhuc plura reperiantur. Gale- nus numerat plus quam ducenta; Ar-

changelus ducenta quadraginta novem : Riolanus plus quam trecenta, alii tot, quot sunt unius anni dies : Galtruchius in puerulis, in quibus ossa necdum coa- luerunt, computat ossa simul & ossicula sexcenta septuaginta sex. Communi au- tem Medicorum calculo in homine du- centa quadraginta sex recensentur, non veniente in numerum cartilagine, quæ media est inter os & carnem, hac du- rior, flexilis & sensus expers, neque ab osse differt, nisi ut res inchoata a perfe- cta, nam plerumque procedente ætate in os transire solet. Hinc Joannes Tagaul- tius prioris ævi Medicus excellens vere cecinit de homine :

*Adde quater denis bis centum, sena-
que, babebis
Quam sit multiplici conditus osse
semel.*

Schola vero Salernitana omnem ossium, dentium, & venarum calculum his ver- sibus complectitur :

*Ossibus ex denis, bis centenisque, no-
venis
Constat homo, denis bis dentibus &
duodenis,*

Et ter centenis decies sex quinqueque
venis.

§. II.

Animalis Regio.

XVII.

Præmissa Sceleti notitia ad ipsam corporis humani structuram pergamus. Celeberrima est apud Medicos divisio, qua interiorem illius œconomiam in tres regiones partiuntur, nempe in animale, vitalem ac naturalem. *Animalis* complectitur eas partes, quæ intra caput, *Vitalis*, quæ intra thóracem, *Naturalis* denique, quæ intra ventrem continentur. Animalis regio est illa, e qua motus sensusque animales in reliqua corporis humani membra derivantur, ubi anima in subjectas partes, non secus ac sidera de cœlo in terras, dominatur. Caput enim non solum humanæ mentis ac rationis Curia, sed facultatum quoque sentientium Regia est, in qua virtus sentiendi residet, quam interiorem vocamus, propriasque sibi functiones exercet, dum interim ea, quæ exterior dicitur, in organo cerebro affinibus, præcipue in nervis subtilissimis, ramorum instar e cerebro

velut trunco ad reliqua sensuum organa propagatis sedem figit, illisque moderatur, utpote ibidem collectis, si ex parte sensum tactus excipias; quamvis enim visus, gustus, auditus, odoratus, tactusque dicasteria cerebro tanquam Curia sint vicinissima, e qua omnis illorum vis agendi derivatur, tactus tamen per reliquum corpus una cum nervis late diffunditur, per quos animales spiritus in membra omnia dispensantur, qui ad sentientis animæ imperium semper intenti vicariam in eorundem actus & motus potestatem exercent, & corpus in omnem qua libet partem convertunt. Quare in hac animali regione seu in Capite lustrare oportet primo cerebrum, dein oculos, aures, linguam, nares, & nervos quinque sensibus proprios.

1. Cerebrum, quod spirituum empirium est, & a Platone divinum membrum, a Democrito mentis custos, ab Homero cœlum adpellatur, massa est exterius cineritia & corticosa, interius alba & medullaris, tantæque molis in homine, quantæ nec in maximis animalibus, ut bove aut equo; ampliorem scilicet Regiam nobilissimæ animæ præparante natura, quæ etsi continuum illud esse vo-

lue.

luerit, solers tamen scientia distinguit in partes, nempe *cerberum magnum, cerebellum, & spinam medullarem*. Totam vero cerebri massam tanquam pretiosum hominis cimelium duæ involvunt membranæ, quas Græci *Meninges*, Arabes *Matres* nuncupant (tertiam his duabus Recentiores Anatomici adjungunt *Arachnoidem*, ob similitudinem telæ aranearum sic dictam) Harum quæ propior cerebro, tenuior & mollior est, vocaturque *pia Mater*: altera vero densior & crassior *dura Mater*: dura ut defendat, pia ut foveat. Hæc dura Mater basi ipsius cranii fortissime adhæret, & supra tenuem meningem effusa totum cerebrum investit; in medio autem sinum aperit, quo in duo veluti hemisphæria, dextrum nempe & sinistrum, crassiore quadam substantia *Falcis* figuram referente tota cerebri moles dividitur. Contra vero pia Mater duræ subjecta cerebrum pariter ambit, atque adeo arcte complectitur, ut ægerrime, nec citra ejusdem læsionem divelli queat. Circumdat autem illud instar retis e vasorum, quæ sanguinem vehunt, labyrintho contexti & *Chorois* dicti. Pars interior majore in cerebro perfecte albicans est & medullaris, exterior vero cineritii coloris & in profundos anfractus se dif-

fundit, ac in duo quasi propugnacula dividitur. His substernitur *Fornix* seu corpus callosum, laquearis instar superiorem cerebri partem sustentans, duosque intra se *ventriculos* abscondit, in dextrum & sinistram *septo lucido* sive tenui membrana tanquam pariete distinctos, quos receptacula quidam esse credunt spiritibus animalibus, quidam vero cerebri expirationi destinata, plurimi Recentiorum ad feri humorem a sanguine ibi depositum excipiendum exonerandumque volunt esse a natura excavatos. His subjecti intumescunt duo *thalami nervorum optico-rum*, quos inter protuberant partes aliquæ, e quibus eminet exigua quædam *glandula Pinealis*. Atque hæc famosa illa glandula est, in qua animæ regiam sedem extruxit Cartesius negans ipsam per totum corpus diffundi, sed ex hoc velut folio in reliquas corporis partes dominari asserens. A majore cerebro ad minus pergitur, quod *cerebellum* quasi privatum cerebrum dicunt, in duo pariter hemisphæria divisum, estque ejusdem cum cerebro substantiæ, magis tamen corticatæ, & decuplo ferme majore minus: sedem habet in occipitis concavo, duabusque ejusdem fossis circumscribitur. Cerebellum hoc ex innumeris gyris, circellis, & la-

laminis contexitur, meliore quam in magno cerebro ordine dispositis; intus vero frondes ac ramos arborum non inamœno spectaculo referre videtur. *Spinalis* vero *medulla* oblonga medullatæ substantiæ portio est, quæ ab infima cerebelli parte usque ad *os sacrum* intra *vertebras* vel *spinam dorsi* excurrit. Ab hac intra cranii parietes conclusa *decem nervorum paria* oriuntur; *triginta paria* vero, quando extra cranium per *vertebras* se diffundit, quibus per totum corpus animales spiritus dispensantur.

2. Oculus, pars altera mundi animalis, præcipuum visus organum est, sol in in parvo hoc mundo diei arbiter, humani corporis specula in sublimi collocata. Ejus forma spherica est, si anteriorem tantisper protuberantem excipias. Quinque tunicis vestitur, vel ut alii malunt, tribus totidem humores sinu suo continentibus. Tunica seu membrana prima dicitur *Cornea*, quæ perspicuitate sua, duritie atque colore tenuem laminam corneam, quali sæpe laternas noctilucas armamus, imitatur. Altera est *Sclerotica* admodum crassa, quæ tamen eisdem cum cornea natales habet, & utraque duræ matris progenies est: distinguit tamen

eam a priore alba quædam membrana, quæ illi prætextitur & *adnata* vocatur, tum ut decorem oculo conciliet, tum ut ejusdem volubilitati serviat. Tertia est *Uvea* sic dicta a colore uvam referente, quamvis in homine diversi coloris sit, in aliquibus cæsi, &c. pellicula hæc in medio foramen habet, quod pupillam appellamus, circa quam emergit circulus *Iris* nuncupatus, ex fibris subtilissimis contextus, & *processu ciliari* terminatus, qui crystallinum humorem cingit, eumque velut libratum tenet. Quarta est *Chorois scleroticæ* contigua, cujus superficies concava est, polita tenuis & mollis, suavique oculum nigredine opacat, quæ per humorem crystallinum transparentem spectandam se præbet illis, qui pupillam intuentur. Utraque denuo, uvea & chorois, ab eadem matre nempe *pia* gignuntur: anteriore tamen parte uvea, posteriore chorois dicitur. Quinta denique est *Retina*, membrana omnium tennerrima, ex medullatæ substantiæ nervi optici per fundum oculi diffusionem producta. Hæc in oculi interioris conclavi instar subtilissimæ telæ expansa lumen ac species per pupillam immixtas excipit, & objectam imaginem in se depictam eo, quo in camera obscura fit, modo exhibet.

Tu-

Tunicæ istæ velut ripæ tres humores coercent: primus est *aqueus*, qui corneam inter & processum ciliarem eam, quæ protuberat, oculi partem inundat. Alter *crystallinus* sic dictus, quia figura inæqualiter convexa, soliditate aliqua, & pelluciditate maxima crystallum imitatur: hunc membrana tenuissima, quam *araneam* seu *arachnoidem* vocant, involutum tenet. Tertius est *vitreus*, humor, qui in ea, qua oculus in orbem abit, parte stagnat vitro fuso similis, admodum diaphanus, & pellicula subtili (*byaloidem* dicunt) vestitus. Machina hæc sane mirabilis, ut in omnem gyrari partem queat, sex musculis instructa est: *superbo*, qui oculum attollit, *humili* qui deprimit, *bibitorio*, qui oculum ad angulum naribus adsitum adducit, ut inter bibendum fieri solet: *indignatorio*, qui ad oppositum utrinque angulum eos abducit, maxime tunc, quum indignamur, *amatoriis* duobus, qui oculum in gyrum agunt, & blandimentis deserviunt. Jam exposita oculi fabrica quæstio exurgit magno quondam opinionum dissidentium strepitu agitata, quam in parte visio fiat. Post Scheinerum S. J. & Willisium communissima nunc est sententia, *tunicam retinae* proprium illius organum esse: imprimis enim

omnium ordinatissime clarissimeque per species rei objectæ intromissas in ea depingitur imago. Docet hoc analogia, quæ inter oculum & cameram obscuram intercedit, in qua vg. turris in campo stantis imago spectanda inspicientibus offertur. Quod enim ibi foramen, heic est pupilla, quod ibi vitrum convexum, heic humor crystallinus, quod ibi charta est, vel tela ad species objectæ rei excipiendas, heic retina ad imaginem repræsentandam. Dein per spiritus animales in retinæ nervulis residentes ejusmodi picturæ, rerumque per eam repræsentatarum fit perceptio. Patet hoc in iis, quibus nervus opticus humore aliquo obstruitur; nam sic impedita spirituum a cerebro in oculum propagatione, licet humor crystallinus integer persistat, & in retina pariter incolumi pingatur specierum operes objecta, neutiquam tamen ex defectu spirituum, per quos anima percipit, visio efficitur.

3. Oculum excipit auris tertia mundi animalis pars. In duas commode partes dividitur mirabilis hæc machina: in aurem exteriorem & interiorem. Exterior seu *Auricula* foras extra caput prominet instar ostii, quod vagantes in aere

so.

sonos excipiat, exceptosque per plures anfractus & ambages semper angustiores ad interius auris conclave admittat. tibi in *concham* desinit, interior auris incipit, cujus aditum pandit *meatus acusticus*: posticam hujus partem occupat *tympanum* seu circulus osseus subtilissima simul & firmissima membrana obductus, ita nuncupatus ob tympani bellici, quam refert, figuram. Provida natura illi quatuor quasi custodias addidit, totidem nempe ossicula, quorum primum *incus*, alterum *malleus*, *stapes* tertium, quartum stapedi adhærens *os orbiculare* adpellatur. Columbus dum auris structuram examinat, in fabri ferrarii officinam delapsus se credidisse videtur, quum incudem hanc a malleo tundi scribat, quoties nova vox aut sonus Steropis & Brontis vices agens eo perveniret: sed melior anatomeprehendit, ossicula hæc firmis inter se vinculis seu articulis cohærere. Willisius hoc eis munus adsignat, ut externo sono percussa tympani membranam modo tensiorem modo laxiorem efficiant, non secus ac oculi pupilla pro diverso lucis illapsu jam dilatatur, jam constringitur, cui opinioni experientia suffragatur in nonnullis surdastris, qui ob laxatam tympani membranam loquentium voces

ces non percipiunt, nisi inter strepitus campanarum, aut tympanorum tumultus, ubi nimirum officula vehementiore copiosioreque irruentis aeris motu sollicitata membranam ita tendunt, ut suo fungi officio queat. Illud sane mirandum, quod dum cætera corporis humani ossa crescunt, hæc in puero & sene eundem magnitudinis terminum habeant. A tympano via ducit in *specum*, in cujus pariete extremo patent duo ostiola seu foramina, quæ *fenestras* adpellant, per quas in tertiam auris cavernam seu *labyrinthum* itur, mirabile opus naturæ, & par, si non majus Cretensi. Hæc *cochlea* in *osse petroso* triplici testudine circumducta visitur, estque auditus organi terminus per tot ambages & mæandros quasitus, partim ut sonus multoties refractus clarior evaderet, partim ut species per angustos alveos circumvectæ paullatim & ordine sibi succedentes absque naufragio ad litus adpellerent. Nunc posteaquam auditus officinam lustravimus, quæstio se offert, in quam organi hujus parte fiat auditio. Juxta P. Honoratum Fabri ea perficitur in membrana tympani tanquam aptissimo, ut patet, ad sonum excipiendum ac reddendum instrumento. Verum huic opinioni utut speciosæ obstant duo :
pri-

primum experientia, quam Willisius (c) refert, in cane facta, qui perforato licet auris utriusque tympano per tres tamen adhuc menses sonitum vocesque percipisse deprehensus est, quod e signis & actionibus exterioribus interiori perceptioni respondentibus colligere licuit: alterum ratio. Ad quid enim post tympanum tantus ambagum, foraminum, spirarum ac nervorum adparatus auditione jam perfecta? itaque præferenda videretur ea, quæ hodie in scholis viget sententia, membranam ultimam cochleæ ab expanso nervo acustico derivatam proprium esse hujus sensus organum. Pars enim hæc ex medullata cerebri substantia descendit, nasciturque ex nervo acustico, per quem spiritus auditioni servientes advehuntur. In hac tanquam termino sistitur sonus: auricula enim hunc colligit; tympani membrana magis vel minus officulorum ope tensa vocalem reddit; labyrinthus refringit, reflectit, ac temperat; membrana denique cochleæ vel rectius anima sonum in illa percipit. Hac igitur ratione tota auditionis generis partium omnium functionibus accommodata plenissime simul expeditissimeque absolvitur.

4. Ab

(c) *De anim. brut. Cap. 4.*

4. Ab aure ad linguam pergimus, quartam regionis animalis partem. Hæc gustus sedes, humanæ vocis organum vivis fistulis animatum, & mentis interpres est. Ejus caro, quam tunica pluribus nervorum surculis intertexta vestit, mollis, rara, laxa, spongiæ instar pertusa ac summe volubilis est. Fulcitur osse peculiari *Hyoïdes* seu *bicorne* dicto. Decem musculos ceu totidem motus ministros penes se habet, duos qui attollant, duos qui deprimant, duos qui producant, duos qui retrahant, & duos qui ad dextram & sinistram flectant. His igitur velut cardinalibus insertum in omnem partem versatile hoc membrum est: ne vero mobile perpetuum fieret, forti ligamine coercetur, cujus extremæ parti adnascens funiculus *frenum linguæ* nuncupatur. Et si autem lingua sermonis instrumentum sit, neutiquam tamen huic numeri suffecisset, nisi provida natura flexilem quandam cartilaginem *larynx* vocatam adjunxisset, quæ *asperæ arteriæ* in pulmones descendentis suprema pars seu caput est, & vocis modulendæ organum, quatuordecim musculis instructum, quorum ope variis modis comprimitur, laxatur, flectitur, & torquetur, atque ita emissus e pulmonibus aer in varios sonos articulatim formatur. Ex his patet,

ret, linguam tum ad gustus sensum, tum ad sermonis ministerium fabricatam esse. Quod ad primum adtinet, dubio vix locus esse potest, quin gustatus in *papillis nervaceis*, quæ per linguam velut disseminatæ sunt, eliciatur. Omnibus enim animalibus infunt vel in ipsa lingua, vel saltem (ut piscibus lingua e carne carentibus) in palato. Ubi major earum est copia, uti in linguæ basi ac cuspide, acutior etiam est cibi gustus, habentque maximum propter nervos cum spiritibus huic sensui servientibus commercium. Ad vocis autem distinctæ sonos efformandos plura cum lingua concurrunt instrumenta; maxime ut dictum est larynx, asperæ caput arteriæ: dein palatum, dentes quoque ac labia. Sic vocalis literæ *A* sonus in imo formatur gutture. *E*. depresso nonnihil ore, ac lingua dentibus admota pronunciatur. *I*. in media oris in angustias coacti regione nascitur. *O*. excavato parumper ore, & profundo aeris flatu profertur. *U*. vero coactis in spheram labiis cum sibilo emittitur. Consonantium quædam solo labiorum motu gignuntur, ut *B. M. P. F. V*. Aliæ absque linguæ vel sublatae vel depressæ, concussæ aut vibratæ auxilio formari nequeunt, ut *C. L. T. R. &c*. Hanc vocum genesis quivis experiri potest in
se

ipso: si quis vero integram & exactam desideret, exhibebit illam curioso Lectori P. Honoratus Fabri.

5. Sequitur modo ignobilioris sensus nempe olfactus organum, seu *Nares*, aeris spiracula, odorum sagaces exploratores & arbitri. Exterior nasus gemino foramine instructus est, tum ut collecti odores commodius ad olfactus patriam sedem deferri queant, tum ut canalium instar avehendis humidis cerebri excrementis inserviant. Distinguuntur autem nares cartilagine quasi septo quodam intermedio, a quo denuo binæ utrinque patent viæ: una sursum ascenditur ad *os cribri-forme*: altera descenditur in fauces. Hinc non raro quæ per os ingeruntur, per nares effundimus, uti potum; & quæ per nares ingrediuntur, per os ejicimus, uti herbam nicotianam salivæ commistam. Interiores narium anfractus tenuissima vestit membrana venulis & arterioliis prope modum infinitis intertextis distincta. Atque hæc modo passim tanquam proprium olfactus organum adsignatur, partim quia sensus hic, si humorum stillicidia frequentiora membranam istam obsideant, penitus obtunditur, partim quia nervi sensus istius ex ipsa prope cerebri substantia or-

orti, & per ossis *cribriformis* foramina trajecti in hanc membranam desinunt.

6. Sexta regionis animalis pars sunt nervi, spirituum animalium canales, & animæ frena, quibus totum corpus, omniaque illius membra regit. Horum licet multi quatuor sensuum, nempe visus, auditus, gustus, & olfactus organis proprii sint, tamen quinto tactus sensui quoque serviunt. Intus molles sunt & medullati, duriores exterius & meningibus probe involuti. Eorum officium est, ut spiritibus animalibus quaquaversum stratam semper viam præbeant. Nam uti ex corde sanguinem ac vitales spiritus venæ arteriæque per totum corpus dispensant, ita ex cerebro & dorsi medulla (quæ est cerebri quædam propagatio) animales spiritus & cum iis motum per omnia membra distribuunt nervi. Quum autem spiritus animales subtilitate mira præditi facile se per poros ubivis insinuent, vix spatium aliquod vacuum, vel certe, quod oculorum aciem fugiat, in iis deprehendere licet. Anatomia ordinis studiosissima nervos dividit tum in eos, qui cerebro natales suos debent, tum in illos, qui ex medulla dorsi descendunt: qui a cerebro ortum habent, in *decem paria* seu *conjugata*.

tiones ut vocant, distinguuntur. Præcipui sunt *par nervorum opticorum*, qui e thalamis supra memoratis media via sibi occurrentes decussatim ad oculos tendunt: aliud *par gustatoriorum* ad linguam: *olfactoriorum* ad nares: *acusticorum* ad tympanum auditus, e quo propaginem mittunt ad laryngis musculum, ut movendæ linguæ ac voci formandæ serviant. Unde qui surdi a nativitate, plerumque etiam muti sunt: *par vagum*, quod in varia membra ad cor, ad costas, ad stomachum, mesenterium, & ventrem inferiorem se diffundit. Nervorum vero e spinæ medulla oriundorum *triginta paria* multiplici sobole in totum corpus, præcipue in manus & pedes propagantur. Ex hac nervorum tam copiosorum mirabili dispositione, qui tam a cerebro, quam a medulla dorsi descendunt, sicut vice versa rami ex arboris trunco ascendunt, orta est similitudo illa celebris, qua homo *arbor inversa* dicitur. Jam vero destinatum tactui organum cutis proprie dicta una cum membranis interioribus, quæ a meningibus oriuntur, esse videtur. Hanc enim Malpighius & alii microscopiorum ope totam quantam ex innumeris arteriolis, venulis & nervulis contextam esse, ac in papillas, in
qui-

quibus maximam tactus vim esse constat, fere innumeras cuticulam versus exsurgere deprehenderunt.

7. Superest, ut quid spiritus illi sint, quorum ministerio ad exercendas sensuum actiones externas & motus quos *spontaneos* dicunt, anima utitur, & an existant re ipsa ejusmodi spiritus, intelligamus. Duplex autem spirituum genus est, *vitalium* & *animalium*. Vitales ex pingui halitu sanguinis ope caloris in cordis ventriculis secernuntur, magnaque subtilitate simul ac agilitate donati per arterias vitalis instar flammulæ feruntur: animales vero ex vitalibus magis magisque defœcatis, & a fuligine, quam modice admixtam etiamnum habent, purgatis gignuntur in cerebro, suntque subtilissima prorsus ac vivacissima sanguinis portio, & velut quinta ejus *essentia*. Vitalis spiritus dos est, ardere & irrequieto motu continuo circumferri, utpote qui calidissimos, & motione perpetua agitados in corde natales habet. Hinc juvenes, qui spiritus vitales copiosiores ac vegetiores in sinu fovent, plerumque sunt alacres, inquieti, ad iram proni, & impetu aguntur: interea deteriores habent spiritus animales, & quod conse-

quitur, cognitiones necdum maturas, & sensuum actiones saepe perturbatas eliciunt. Econtra animalis spiritus in cerebro, quod suavi frigore tranquillitateque gaudet, nati prærogativa est, pure tranquilleque lucere: unde provecioris ætatis homines ut plurimum magis pacati sunt, ad omnia intenti, circumspecti; maturiores lucidioresque habent cognitiones, & æquabili tenore *sensitivas* functiones peragunt, postquam vitalium spirituum ardor nonnihil deserbuit, & fuligo fuit absterfa. Spiritus sic depictos non fingi, sed revera existere magni momenti rationes sane persuadent. Inprimis enim ad quid tantus in extima cerebri parte vasorum apparatus, tanta arteriarum silva, tam mirabilis earum labyrinthus, nisi quod in iis, tanquam vasis Chymicorum circulatoriis, sanguis purior ac subtilior continua percolatione fiat, & in spiritus abeat, qui per tenues surculos in medullam & cerebri partem interiorem evaporantes tubulorum & fibrarum ope ulterius ad nervos promoveantur. Dein dum homo obruitur somno, aut apoplexia percutitur, sensuum functiones ac motus *spontaneus*, totaque nervorum harmonia repente sistitur, non secus ac in horologio variis rotis instructo,

Et, si perpendiculum levi manu teneas, contingere solet. Aptior explicandæ rei methodus haud esse videtur, quam quod obstructis meatibus via præcludatur spiritibus ad sensuum organa, quorum fluxione deficiente ista velut obrigescent, & humani corporis machina languet. Quid de vertigine dicamus, dum ubi diutius in gyrum agimur, etiam firmo postmodum pede consistentibus muri, tabulatum & pavementum circa nos adhuc circumagi videntur? quid inquam dicamus, nisi quod spiritus commoti & in vorticem acti quiescentibus licet nobis necdum quiescant, sed instar aquæ una cum pelvi prius in circulum agitata, suumque motum pelvi etiam deinceps immota persequentis, per longius adhuc temporis spatium velut in orbem agantur. Denique intelligi satis nequit, qua ratione rerum absentium aut præteritarum species excitentur, nisi spiritus ad phantasiæ ac memoriæ officinam confluant, & rerum illarum imagines aut ipsas species sollicitatis organorum fibris eo secum abripiant

§. III.

Regio vitalis.

XVIII.

Latius heic dominatur anima. Nam regio ista, quam mediam vocant, concluditur *Thorace* seu spatio, cujus longitudo a jugulo ad cartilagine[m] *Xiphoidem* seu sterni extrema, latitudo ab unius lateris ad alterius costas protenditur: superius illud *claviculis*, inferius *diaphragmate*, anterius *sterno*, posterius *vertebris* dorsi, velut totidem limitibus geographorum more Anatomici circumscribunt. Præcipuæ, de quibus hoc in loco agendum, partes sese offerunt Cor, Pulmones cum venis & arteriis.

1. Cor vitæ fons est, spirituum vitalium officina, & velut primum Mobile totius machinæ corporeæ: unde *Vitalis* nomen media hæc Regio sortitur. Constat autem carne viscerum omnium solidissima, fibris in omnem partem tendentibus intertexta, & venulis, quas *coronarias* vocant, basin instar coronæ ambientibus cingitur. Hanc vitæ arcem provida natura validissime munit; exterius quidem a spina dorsi ad os sternum gemi-

nos costarum ordines velut totidem propugnacula & valla circumduxit; ipsam vero cordis Regiam in medio Thoracis collocatam nervosa quadam membrana *Pericardium* dicta conclusit, quæ totum cor ambit, & instar fossæ aquam continet, tum ut nimios cordis aut sanguinis æstus temperet, tum ne ipsum *Pericardium* nimis vicino sibi foco tostum exarescat. Et hæc forte aqua illa est, quam trajectum lancea Servatoris nostri latus fuisse *S. Scriptura* testatur. Figura pyramidem imitatur, ita tamen ut basis sursum erigatur, cuspis vero deorsum in sinistrum latus declinet. Ne autem vitæ organum hoc langueat, duplici *systoles*, quo contrahitur a basi ad cuspidem, & *diastoles*, quo distenditur a cuspe ad basin, motu perenni alternis vicibus agitur. Poro in duos totum ventriculos distinguitur, septo intermedio velut pariete divisos, quorum dexter capacior & brevior, sinister autem angustior, sed longior est. In dextrum ventriculum celeberrima illa vena (*cava* nuncupatur) largo se hiatu aperit, copiosumque infundit sanguinem, quando cor motu *diastoles* dilatatur, quem postmodum sanguinem *arteria pulmonaria* dextro ventriculo inserta, dum per motum *systoles* cor contrahitur, redundan-

tem excipit, ac in pulmones diffundit, ubi a *salino-nitrosi* corpusculis cum aere in pulmones delatis purpureo colore ceu murice tingi creditur. Sic purpuratus hic liquor e pulmonibus, a cordis se denuo dilatantis motu compressis, per *venam pulmonariam* cordi restituitur, & continuo in sinistrum ventriculum infusus (quando motus systoles motui diastoles rursus succedit) in arteriam magnam sive *Aortam* propellitur, per cujus dein ramos in totum reliquum corpus dispensatur. Cæterum mirabile visu! auritum cor est: nam duas hinc & inde auriculas erigit ad utrumque ventriculorum latus prominentes. Dextra ostio venæ cavæ adsita est, sinistra vero venæ pulmonariæ non sine magna naturæ providentia, nimirum ut sanguinem per venarum ostia copiosius irrupentem excipiant, retineantque nonnihil, ne uno impetu affusus cor inundet. Unde dum cor motu systoles contrahitur, auriculæ dilatantur, seque implent sanguine; dum vero illud motu diastoles distenditur, in angustias coguntur istæ, exceptumque sanguinem in ventriculos fundunt. Ne vero irrupentis perpetuo & expulsi sanguinis copia cordis motum & vitam simul sistat, eadem natura mirabili artificio providit de *valvulis*, quarum

undecim numerantur in corde, & ad venarum arteriarumque ostia stant dispositæ: ex his quædam clauduntur prohibentes, ne quod adfusum est sanguinis, refluxat in venas: quædam aperiuntur præbentes egressum in arterias. Atque ita alternis vicibus velut ad hydraulicæ leges sanguinis circuitus perficitur, de quo postea dicendi locus erit.

2. Altera pars, in thorace contenta, sunt *Pulmones*. Hos quidam vocant folles vitales, quibus dum animal spirat, aer perpetua vicissitudine excipitur, & redditur: alii cordis ventilabra adpellant, quibus illud a caloris æstu auræ recentis adflatu refrigeratur: alii cordis culcitram nuncupant, utpote quibus molliter incubat. Solertissimus Marcellus Malpighius substantiam pulmonum e membranis compositam microscopiorum ope deprehendit, immo detractis parergis eos aliud non esse, quam continuam vesicularum congeriem, per quas ultro citroque aer commeet. Has vesiculas rete quoddam subtile ex arteriolis & venulis contextum artificiose connectit. Non pauci Auctorum pulmonem unicum esse contendunt, sed in partes dextram & sinistram divisum, quarum quævis in alam

superiorem & inferiorem distinguatur. Colore tinguntur rubeo in foetu, in adultis vero flavescente aut cinereo: constant autem duobus, quos vocant *lobis*, & geminis alis, asperæ arteriæ trunco adnexis. In hac *aspera arteria* respiratio- nis negotium conficitur, conservandæ vi- tæ tantopere necessarium, dum haustus aer follium instar alas pulmonum attol- lit, quæ rursus in se recedentes aerem expellunt, qui alternis ita vicibus conti- nuo in & exspiratur. Caput asperæ ar- teriæ larynx adpellatur, & operculo car- tilagineo instructum est *Epiglottis* dicto: cartilago hæc intra cardines mobilis alias erecta stat, apertumque iter aeri præbet. At ubi cibos deglutimus, ipso deglutien- di conatu clauditur impediens, ne quid ad pulmones deveniat, simul & sublicii pontis instar viam sternens cibus per al- terum canalem asperæ arteriæ arctissime coherentem, scilicet *Oesophagum*, per quem alimentum stomacho immittitur. Ex ha- rum partium admirabili structura sane patet, quanta in nobis ipsis non cogitan- tibus velut miracula circumferamus, quum ne quidem respiremus nec comedamus si- ne naturæ prodigio.

3. In hac secunda vitali regione eminent quoque *venæ & arteriæ*, seu canales illi, in quibus velut vita hominis per reliquum corpus circumfertur. Vulgo quidem eadem res est vena & arteria, non item rerum expertis, apud quos magnum inter hæc duo discrimen intercedere certum est. Nam venæ sunt tubi membranacei, qui sanguinem advehunt in cor: arteriæ vero, qui eundem a corde avehunt, & velut aquæ ductus e communi fonte ad privatorum membrorum ades derivant. Venæ triplici constant tunica, arteriæ quintuplici. Præter hæc illud sibi peculiare habent arteriæ, quod palpitent & subsilient simul cum corde, a quo motus hic illis communicatur: unde *venæ pulsatiles* quoque dicuntur, quarum pulsu rite explorato periti Machaones morborum crises facile cognoscunt. Triplex autem genus est venarum, ex quibus tanquam stirpibus pluri per corpus rami & surculi oriuntur: *vena cava*, *vena porta*, & *vena pulmonaria*. Truncus venæ cavæ e dextro cordis ventriculo egreditur, cui ad sanguinem in cor fundendum immerfus est, distinguiturque in ascendentem & descendentem. Ex ascendente rami majores minoresve in jugulum, caput, & ipsum

ce-

cerebrum sese insinuant. Ex descendente vero alii pullulant in ilia, & ossa, manus ac pedes diffusi: circa cubiti flexum *vena mediana* nascitur, chirurgis ob venæ sectionem notissima. Venæ portæ, quæ ortum suum habet in hepate, truncus admodum brevis superius inferiusque in ramusculos seu *capillares* tubulos fere innumeros desinit. Per inferiores colligitur sanguis e subjectis membris, & in truncum hujus venæ funditur: per superiores sanguis a trunco exceptus in venam cavam promovetur ac deportatur, unde *Portæ* nomen sortita est hæc vena. Denique *vena pulmonaria*, quæ sanguinem e pulmonibus in sinistrum cordis ventriculum transvehit, brevibus admodum terminis circumscribitur; nempe nascitur in pulmonibus, & vix nata in corde moritur & evanescit. Jam vero arteriæ, quæ canales sunt tunicis crassioribus vestitæ, ne scilicet tenues spiritus in iis contenti temere transpirent, aut sanguinis impetu rumpantur, præ reliquis duæ sunt celebriores, nempe magna *Aorta*, & arteria *pulmonaria*: posterior oritur in dextro cordis ventriculo; estque illius officium, ut sanguinem a vena cavâ ibidem fusum in pulmones deferat, in quibus etiam post brevem ambitum fini-

finitur. Prior vero *Aorta*, cujus truncus, postquam e sinistro cordis ventriculo egressus est, in ascendentem & descendentem dividitur, & utrobique in duos grandiores alveos sese diffundit ad dextram & sinistram, in manus & pedes; minoribus etiam alveis in caput & alia membra excurrentibus. Cæterum individua venæ cavæ comes est, cujus ramis ita suos substernit, ut ejus vestigia perpetuo premat, nec ullibi arteria existat, cui sua vena non respondeat, nec vena insignior, cui sua non subjiciatur arteria. Hinc in libris Anatomicis vena cava & aorta delineatæ velut arborem, quali Genealogica utitur, referunt, trunco in ascendentem & descendentem cum innumera ubique ramulorum propagine diviso.

4. Sanguinis motus, quem quidem nemo unus inficiari ausus est, qua autem ratione fiat, ingentes in Veterum & Recentiorum scholis motus priori maxime seculo excitavit, illis sanguinem in arterias totumque corpus ita dispensari, ut nunquam ad antiquam stationem redeat: istis vero motu *Cycloseos* sanguinem a corde in arterias effusum per venas in cor revehi acerrime contendentibus. Bel-

li hujus eruditi exitus fuit, quo devicti Veteres merito Recentioribus tanquam victoribus palmam cedere coacti sunt. Primus qui circuitiois systema mundo exhibuit vel Guilielmus Harvejus fuit anno 1640, vel P. Honoratus Fabri S. J. qui biennio ante in Gallia hanc se doctrinam proposuisse perhibet: forte infantiam nobilissimi hujus inventi Honorato, Harveio ejus ætatem virilem debemus. Systema est hujusmodi: dum cor motu diastoles dilatatur, vena cava sanguinem fundit in dextrum cordis ventriculum: dum vero motu systoles contrahitur, per arteriam *pulmonariam* sanguis in pulmones devehitur: pari ratione ope motus diastoles e pulmonibus per memoratam venam sanguis in sinistrum cordis ventriculum submittitur, e quo succedente systoles motu per aortam expellitur, indeque per arteriarum ramos in totum corpus distribuitur. Tum vero per ramorum istorum *capillares* arterias partim in carnem extrusus nutrimento servit, partim per venas *capillares*, quod residuum est, resorbetur, & in venas majores (praesertim venam Portæ) transmissus tandem in cavam illabitur, e qua rursus ad cor ceu fontem, unde egressus erat, transfertur, novo ibidem calore vigoreque

que restaurandus : atque ita totum circuitionis vel ut vocant Medici, *circulationis* negotium absolvitur. Qua vero ratione absumto in carnem sanguini novus continuo succedat, sequens docebit paragrahus, ubi de nutriente facultate dicendi locus erit. Interim Cyclofin hanc fere demonstrant gemina veritatis fulcra, ratio & experientia. Ratio petitur e sanguinis copia. Nam ut peritissimi Hippocrates ævi prioris & nostri observarunt, in plerisque animantium pulsus cordis intra horæ unius spatium ultra 3600 (ut ipsi quoque ad horologii *minuta secunda* pulsantis indicem experti sumus) numerantur. Ad singulos autem pulsus, uti rursus Anatomici e secta prope cor arteria deprehenderunt, ad minimum unus sanguinis *scrupulus*, atque ita intra horam plusquam decem libræ, intra viginti quatuor vero plusquam libræ 104 motu systoles in arterias trajiciuntur : hoc autem fieri non potest, nisi idem sanguis eandem sapius viam relegat. Nam si novus semper sanguis succedat priori per poros exspiranti, ut ajunt, aut partibus adgenerato, quæ culina sufficiet ad tantam ejusdem copiam intra viginti quatuor horas excoquendam ? quis Hellogabalus tot libras quotidie devorabit.

in sanguinein vertendas? quam enorme evadet post aliquot dies tot librarum pondus, quum homo etiam maxime carnosus & Crassus *pulvinaria secum gestans* vix 200 libras ponderet? igitur patet, easdem sanguinis guttas cycloseos motu repetitis vicibus infundi per venam cavam, refundique per aortam oportere, ac ex arteriis in venas trajici, per quas ad antiquum fontem, nempe cor, redeant denuo in arterias transfundendæ. Rationi suffragatur experientia. Quando phlebotomia instituitur, brachio vincula injiciuntur supra eum, ubi vena aperienda est, locum, & venæ incipiunt absque mora intumescere, qua via ducit ad manus: detumescere vero, qua humeros versus itur. Sed unde hic effectus? nisi quod sanguis ab extremis partibus per venas ad cor rediens sistatur? hinc vena infra ligamen turgescit; in superiore vero venæ parte sanguis iter suum persequitur. Hinc vena, alio sanguine in æquali mensura non succedente, supra ligamen instar vesicæ emisso aere concidit: sæpe etiam animi deliquium sequitur, quia retardato sanguinis cursu hic frigidior evadit, & postliminio in cor rediens insolito illud horrore percellit, quo vel ipsi spiritus vitales correpti, dum ad cor
 fq-

fovendum concurrunt, cerebrum destituunt materie, e qua animales formantur, atque ita his deficientibus sensuum omnium officinæ feriantur.

§. IV.

Regio Naturalis.

XIX.

E media hominis regione in infimam contignationem descendimus, nempe in naturalem, seu sedem vegetanti animæ destinatam. Complectitur hæc partes tum nutrienti tum generanti facultati servientes. De his differere uti Medicum cogit necessitas, ita me prohibet honestas. Igitur de illis solum pauca proferam in medium. Sunt autem hæ partes præcipuæ; Hepar seu jecur, ventriculus, lien seu splen, renes, intestina sive viscera cum mesenterio, quas ordine exponam.

1. Hepatis substantiam ex minimis lobis ac glandulis ferme infinitis contextam esse, ac speciem botri e pluribus acinis conglomerati referre Malpighius microscopio deprehendit. Patria illi sedes in dextro est hypochondrio, vicina-

que ventriculo extrema parte leviter incumbit, & incumbendo ejus calorem fovet. Varia est illius in homine magnitudo, quæ tamen absque hariolatione e manu potissimum conjicitur. Quippe latitudo hepatis manus longitudini, longitudo vero interioris ac concavæ manus superficiei ferme ex æquo respondet. Anteriore sui parte, qua tegumenta respicit, in gibbum intumescit, superficiei admodum lævi: posteriore autem, qua ventriculi dexteram partem ambit, cavum est. Colore gaudet rubicundo in iis, qui integra sanitate fruuntur, quem affundit sanguis. Hepati adhæret vesicula fellis seu vasculum e membrana, parvi pyri figuram referens, e quo velut naturæ deposito bilis, quæ in hepate secernitur, per meatum biliosum assidue ad intestinum pellitur, idque instar naturalis clysteris ad excrementorum ejectionem excitulat. Venis illustrioribus binis gaudet, cava & porta, de quibus supra jam disserui. Veteres hepar culinam esse existimabant hæmatosi seu sanguini coquendo destinatam. Verum Recentiores præcipuum illi officium biliosi humoris a sanguine secernendi tribuunt communi calculo.

2. Ventriculus quasi parvus venter sub diaphragmate lienem inter & hepar medius est. Figuram induit oblonge rotundam. Illius fundus quasi specus est sub terra latens, & alimenti penuaria cella, in qua diutius istud moratur. Duobus hiat ostiis: sinistrum stomachus dictum amplius est & crassius, ut cibus etiam non probe mansis aditum præbeat: dextrum seu *pylorus* vel janitor, angustius est, manetque tamdiu fere clausum, donec cibus in cremorem & substantiam fluidam mutatus per partes abeat in intestinum. Porro ventriculus ex ore cibos admittit per magnum canalem *Oesophagum*. Illud profecto mirabile, vacuum ventriculum in eas redigi angustias, ut in homine pugno major non sit; cibus vero & potu infartus adeo turgescat, ut integrum fere congium (tres mensuras vocamus) vini aut aquæ cum una alterave cibi solidioris libra capere possit. Cætera primarium est chyli conficiendi instrumentum, fitque in eo prima ciborum coctio, *chylosis* dicta, non ut veteres credebant per calorem stomachi, licet hic quoque opem ferat, sed per humorem, quem *Gastricum* Recentiores appellant, compositum ex particulis falsis, acidis & corrudentibus, qui instar aquæ

fortis cibos dissolvit. Stomachi magnitudinem quidam ex oris latitudine metiuntur: hinc natum esse videtur proverbium, quo helluonibus dicere solemus, *majus iis os, quam stomachum esse.*

3. Lien e regione hepatis ventriculū inter & costas situs est: substantia ejus tota membranacea est, & infinitis pene cellulis tanquam alvearii distincta, ut eam primus observavit insignis ille viscerum vestigator Malpighius. Linguae formam præfert rubei coloris in fœtu: in adultis ex atro purpurei. Quo autem munere fungatur lien in hac infima regione naturali, non conveniunt Auctores. Quidam omni officio peculiari exunt illum, & e senatu reliquarum partium expungunt, ita persuasi, quod illo licet exciso, præsertim canes, vegeti sint & bene valentes, quod ipsum aliqui de hominibus testantur: alii melancholiæ sedem esse volunt: demum alii melius sentire videntur, qui vas hoc percolando ac singulari ratione præparando sanguini destinatum esse opinantur, id quod tot arteriarum, venarum, nervorum & cellularum in hanc partem non otiosa congeries indicat. Insignis subtus ventriculū glandula *Pancreas* dicta emergit, du-
 &tu

Et quodam, quem Patavii Virfungus natione Bavarus invenit, instructa, per quem e glandula isthac succus quidam modice limpidus & acidus salivæ instar in *duodenum* subvehitur, qui una cum bile meliorem chyli substantiam efficit, fluidamque reddit.

4. Renes gemini sub hepate ac liene lumbos versus collocati anteriore corporis parte intestinis obteguntur, semilunaris formæ, colorisque obscure rubicundi. In hos sanguis per arterias *emulgentes* delatus partem humoris ad eorum nutrimentum relinquit: in glandulis vero renum deponit serum inutile, quod per tubulos destillat in *pelvim*, ac inde per *ureteres* in vesicam deturbatur.

5. Intestina canales sunt ex membranis compositi, intus cavi a pyloro ad imum ventris producti, partim ut chylum excipiant, partim ut fordes foras evehant. Re ipsa unum est Intestinum continua serie convolutum & in spiras collectum, quod tamen ob varios usus in varias quoque partes Medici distinguunt, non secus ac Geographi eandem tellurem in regna, provincias, ditiones, diversaque pro diversis officiis nomina iis imponunt. Celebris est divisio Intestini in

gracilia & crassa, e gracilibus primum est *duodenum*: secundum *jejunum*, pluribus gyris intortum: plerumque si secetur vacuum apparet, quia heic bile ac succo pancreatico confluentibus partes puriores ab impuris celerrime segregantur, & vasorum lacteorum ingens copia magnam chyli portionem absorbet: tertium *Ileon* seu *Volvulus* viginti duos palmos, si extendatur, facile longum. E crassis intestinis primum est *cæcum*, quod ita nuncupant propter obscurum quem habet usum, & quod una duntaxat parte instar sacci pateat. Alterum *colon* ex omnibus amplissimum, octo vel septem palmos longum. Hoc fæculentis partibus destinatur compluribus cellulis proptererea instructum, estque sedes torminum. Postremum denique *rectum*, quo fæces foras amandantur. Cæterum Intestina motu agitantur *peristaltico*, seque continuo movent instar lumbrici repentis, tum ad chyli substantiam in venas lacteas, tum ad excrementa foras promovenda. Licet autem extracta sexies circiter hominis staturam superent, in orbem tamen colligantur omnia a membrana *Mesenterium* dicta, & vix unum palmum æquant, quam innumeræ venæ lacteæ percurrunt, quas Casparus Aselius, Anatomicus celebris, an. 1622. detexit.

6. Jam ut nutritionis historia palam fiat, brevissime explicandum est, qua ratione cibus in chylum, chylus in sanguinem, sanguis in carnem post varias metamorphoses convertantur. Transitum cibi in chylum hoc modo contingere verosimillimum est. Primo, cibus mandendo in ore præparatur. Hinc dentium varietas: quatuor medii *Incisores*, qui scindunt; duo his succedentes ex utraque parte *Canini*, qui quod priores scindere non valent, acumine suo frangunt; reliqui *Molares*; qui cibos, veluti lapides in molendino grana frumenti lente conterunt. Secundo, prolicitur e glandulis per os, œsophagum, & ventriculum dispositis saliva, cui vis dissolvens inest. Tertio, chylosis incipit in ventriculo, humoris gastrici & caloris auxilio. Hinc contingit, ut si ventriculus ob infirmitatem par non sit coquendis cibus, crudi ex alvo defluant. Quarto absolvi-
tur chylosis in gracilibus intestinis, utpote in quæ bilis & succus pancreaticus, ut dictum est, confluunt, quorum ope chyli massa prorsus digeritur ac resolvitur. Atque hæc prima cibi in chylum seu albicantem materiam metamorphosis est.

Altera chyli in sanguinem fit, dum primo chylus jamjam perfectus ex intestinis promovetur in venas lacteas per mesenterium dispositas, quæ vasa in animali etiamnum vivente, si post pastum venter dissectetur, humore albo referta, ut ipsi vidimus, manifeste adparent, quamvis extincto illo brevi iterum dispareant. Secundo, e venis lacteis defertur in commune receptaculum, quod ab inventore *vas Pequetianum* adpellatur, & in lumbis prope renes situm est: in hoc etiam humorem suum exonerant vasa lymphatica, ut novum melioremque adhuc chylo sæpius percolato, jamque valde subtili fluxum concilient. Tertio, chylus his lymphis irrigatus per ductum thoracis evehitur sursum in venam *subclaviam* seu *axillarem* sinistram, in quam admittitur per valvulam, quæ liberum præbet accessum, simul & recessum prohibet: res hæc multis pulcherrimisque illustrata experimentis hodie satis certa est. Quarto, denique e vena *subclavia* in venam cavam, & ab hac in cor, quod vera sanguinis patria est, funditur eo, quem jam memoravi in §. *de corde*, modo elaborandus, & nobilissimi liquoris prærogativa donandus. Qua denique ratione sanguis in carnem, & alias quæ vivunt partes abeat

(qui

(qui ultimus nutritionis terminus est)
ex iis, quæ de sanguinis cyclofi diximus,
manifestum fit, dum nempe sanguis jam
nonnihil defœcator ab arteriis per *capil-
laves* tubulos in vicinam carnem, aut
alias partes distillat & desudat ac de-
mum & ipse in carnem abit. Atque ita
totum nutriëntis facultatis negotium, si-
mul & infimæ regionis naturalis, quan-
tum ad præsens institutum pertinet, histo-
ria in compendio absolvitur.

CAPUT V.

TEMPERAMENTUM.

§. I.

Temperamenti Indoles, & Indicia.

XX.

Lustrata per iter satis longum humani
corporis fabrica temperamentum il-
lius investigare juvat, quod in diversis
hominibus diversum esse solet, & a quo
non solum sani aut ægri corporis ratio,
verum etiam hujus commercium cum
anima plurimum pendet. Temperamen-

tum autem, quod a Græcis nuncupatur Κράσις, antiquiores Medici constituebant in proportione quatuor primarum qualitatum, Recentiores vero in motione partium fluidarum, & relaxatione contractioneq; solidarum, per quas fluida promoventur. Ut suum cuique tribuatur systemati, nosse oportet, quodlibet corpus mixtum e quatuor elementis compositum esse: aere, aqua, terra, & igne; qua in re facile utraque pars convenit. Atque his Veteres quatuor temperamenta respondere docuerunt, uti canit schola Salernitana:

*Quatuor humores in humano corpore
constant;*

Sanguis cum cholera, pblegma, melancholia.

*Terra melancholicis, Aqua confertur
pituitæ,*

Aer sanguineis, ignea vis cholera. (d)

Porro cuilibet horum elementorum propriam tribuebant qualitatem: aeri quidem humorem, frigus aquæ, terræ siccitatem, calorem igni, in quarum qualitatum pro-

(d) Cap. 87.

portione collocabant rationem temperamenti, cujus novem differentias constituerunt. Nam aut æqualis est omnium qualitatum proportio, eaque fundat justum legitimumque temperamentum, quod est veluti norma reliquorum: aut inæqualis, idque rursus duobus modis. Nam vel unica est qualitas excellens, tribus moderate se habentibus; indeque emergunt quatuor simplicia temperamenta, *Sanguineum, Melancholicum, Pblegmaticum, Cholericum*, ita ut in primo excellat humor, in secundo siccitas, in tertio frigus, in quarto calor: vel summum duæ prævalent reliquis duabus, unde denuo oriuntur quatuor alia temperamenti genera, quæ composita dicuntur: *Sanguineo-cholericum, cholericum-melancholicum, melancholico-pblegmaticum, pblegmatico-sanguineum*, ita ut prævaleant in primo humor & calor, in secundo calor & siccitas, in tertio siccitas & frigus, in quarto frigus & humor. Ita satis ingeniose Antiquiores Medici, quos secuti sunt quoque Philosophi. Verum Recentiores huic proportioni seu arithmeticæ seu geometricæ non acquiescentes distinguunt inter temperamentum corporis organici & non organici. Posterius consistere docent in quatuor elementis, eorumque mistura; prius ve-

ro ut dixi, in motione partium fluidarum, præcipue sanguinis, & relaxatione contractioneq̃ue solidarum. Neque contemnendas hujus suæ opinionis rationes adducunt. Quippe apud cholericos sanguis calidus & subtilis, quum celerius per cerebrum ejusque tunicas impellitur, animam veluti incitat ad celeres & præcipites actiones, ad iram, audaciam, temeritatem, contumelias, seditiones & homicidia. Apud melancholicos sanguis spissus & gravis, motu multum impedito transmissus torpore suo inclinatur phantasiam ad imagines his motionibus convenientes, ad vecordiam, tristitiam, diffidentiam, suspicionem, desperationem &c. Apud sanguineos fluidi limpidique humores per venas & arterias, præsertim capitis, inoffenso pede meant, redduntque homines curis vacuos, mansuetos, affabiles; unde plerumque sunt inconsulti, de futuris parum solliciti, & remissi, simulque læti ac hilares. Apud phlegmaticos, quorum sanguis aquosus, atque ob spirituum defectum lentius quam oportet, incedens adfert pigritiam, somnolentiam, timiditatem, lentorem, functionesque omnes plurimum retardat.

XXI.

Sed jam ad singula temperamenta consideranda nos convertamus. Sanguineum a sanguine dicitur. Est autem sanguis, græce *αἷμα*, humorum facile præstantissimus, vel quod sit materia spirituum, a quibus vitæ actiones pendent, vel quod instrumentum sit motioni vitali aptissimum, utpote natura sua calidus & humidus; vel certe quod præcipuus ejusdem usus sit, ut nutriat. Ex eo enim, ut multis in locis testatur Galenus, omnes corporis partes etiam minutissimæ nutrimentum hauriunt, quoque affatim aut prodige effuso morbi & mors ipsa propediem sequitur. Unde Moses (e) asserere non dubitavit, *animam omnium carnis in sanguine esse*, ac si diceret, sanguinem esse vehiculum vitæ; immo ipsam quasi vitam: nam anima Hebræis non raro vitam significat. Temperamenti hujus dotes prodicit schola Salernitana sequentibus versiculis: (f)

Natura pingues isti sunt, atque jocantes,

Rumoresque novos cupiunt audire frequenter,

Omni-

(e) Levit. 17. (f) Cap. 88. & 92.

Omnibus hi studiis habiles sunt & magis apti :

Qualibet ex causa non hos facile excitat ira.

Largus, amans, hilaris, ridens rubeique coloris,

Cantans, carnosus, satis audax, atque benignus.

Vitia vero, si nimium prævaleat sanguis, ita describit :

Si peccet sanguis, facies rubet, exstat ocellus,

Inflantur genæ, corpus nimiumque gravatur,

Estque pulsus frequens, plenus, mollis, dolor ingens

Inprimis frontis, fit constipatio ventris,

Siccaque lingua, sitis, sunt somnia plena rubore,

Dulcor adest sputi, sunt acria dulcioraque.

Cholericum temperamentum nomen suum fortitur a *χολή*, quæ adpellatio communis est duobus præcipue humoribus, quorum alter, qui calidus & siccus est, ab aureo colore flava bilis dicitur, unde cholericum temperamentum oritur: alter qui frigidus & siccus, quoniam nigræ favillæ colorem imitatur, atra bilis vocatur, e qua temperamentum melancholicum originem suam ducit. Generatur autem bilis in hepate, ibidemque cum sanguine miscetur. Pars ejus apta est ad nutriendum, nimirum ea, quæ cum sanguine miscetur in venis, tum ut ille hoc veluti vehiculo commodius penetret in venas exiliores, tum ut aliat partes naturæ suæ affines, hoc est, calidas & siccas. Dein munere suo functa, quod reliquum est, una cum sudore foras expellit per poros. Altera pars excrementi quoddam genus est, & a sanguine expurgata in vesiculam bilis jecori subjectam, atque inde per proprium meatum *duodeno* insertum in intestina delabens, postquam pituitosas fæces ab iis absterfit, alvum stimulat ad dejicienda excrementa, quæ suo etiam colore tingit. Cholericum hoc temperamentum ita depingit schola Salernitana: (g)

Est

(g) Cap. 89. & 92.

Est humor cholera, qui competit impetuosis.

Hoc genus est hominum cupiens præcellere cunctis.

Hi leviter discunt, multum comedunt, cito crescunt :

Inde & magnanimi sunt, largi, summa potentes.

Hirsutus, fallax, irascens, prodigus, audax,

Astutus, gracilis, ficcus, croceique coloris.

Indicia vero dominantis cholerae affert sequentia :

Accusat choleram dextrae dolor, aspera lingua,

Tinnitus vomitusque frequens, vigilantia multa,

Multa fitis, pinguisque egestio, tormina ventris.

Nausea fit, morsus cordis, languescit orexis;

Pulsus

*Pulsus adest gracilis, durus, veloxque,
calescens.*

*Aret, amarescitque, incendia, somnia
fingit.*

Phlegmaticum temperamentum derivatur a græco *Φλέγμα*, quod Latinis pituita dicitur. Humor iste in prima ciborum mutatione generatur teste Galeno: colore autem albus est, & concoctione in sanguinem mutatur. Quapropter quum sit veluti media jam parte coctum nutrimentum, nullum quod pituitam expurget, proprium natura instrumentum machinata est. Nam pituita in ventriculo generata, dum circumfertur cum iis, quæ ex cibi potusque humoribus in jecur distribuuntur, una quoque cum his in sanguinem transit. Illud vero quod in intestinis relinquitur, a bile ex jecore in ea defluente absterfum commodissime ac celerrime per alvum emittitur. Temperamenti hujus indolem cognoscere licet e schola Salernitana. (h)

*Pblegma dabit vires modicas: latosque
brevesque*

Pblegma

(h) Cap. 90. & 92.

*Pblegma facit pingues, sanguis reddit
mediocres.*

*Otia non studio tradunt, sed corpora
somno.*

*Sensus hebes, tardus motus, pigritia,
somnus.*

*Hic somnolentus, piger & sputo cre-
briore,*

*Est huic sensus hebes, pinguis, facie
color albus.*

Judicia vero redundantis pituitæ :

*Pblegma supergrediens proprias in cor-
pore leges*

*Os facit insipidum, fastidia crebra,
salivas,*

*Costarum, stomachi, simul occipitis-
que dolores.*

*Pulsus adest rarus, tardus, mollis, quo-
que inanis,*

*Præcedit fallax phantasmata somnus
aquosa.*

Quartum denique temperamentum seu
Melancholicum atra bilis progignit, quæ
vel-

veluti fax est & sedimentum sanguinis ; ideo colore, quod nomen satis indicat, nigra. Hæc autem si cum Galeno exquisite loqui velimus, nondum atra bilis nominari debet, sed melancholicus humor. Necessè vero est, ab hoc humore expurgari corpus, ad quod munus aptum natura instrumentum lienem condidit, qui si minus quam oportet, humorem melancholicum ad se trahit, sanguis fit impurius, totumque corpus decolor redditur. Unde perspicuum est, cum humorem in jecore generari, a quo tandem in lienem transfertur. Usus autem atræ bilis proprie dictæ teste Galeno (i) est, ut ventriculi actiones juvet ac promoveat. Quippe hunc, quum acerbus & acidus sit humor ille, intendit, atque in se ipsum contrahit, cibosque retinere cogit, usque dum plene perfectèque concoquantur. Virtutes & vitia temperamenti melancholici descripta reperire est in schola Salernitana. (k)

*Restat adhuc tristis cholerae substantia
mira,*

Quæ

(i) *Lib. 5. de usu part. hum. corp. C. 4.*

(k) *Cap. 91. & 92.*

*Quæ reddit pravos, pertristes, pauca
loquentes.*

*Hi vigilant studiis, nec mens est dedi-
ta somno.*

*Servant propositum, sibi nil reputant
fore tutum.*

*Invidus & tristis, cupidus, dextraeque
tenacis,*

*Non expers fraudis, timidus, luteique
que coloris.*

Prognostica vero peccantis melancholici
humoris :

*Humorum pleno dum fæx in corpore
regnat,*

*Nigra cutis, durus pulsus, tenuisque
urina,*

*Sollicitudo, timor, tristitia, somnia
tetra,*

*Concescunt ructus, sapor & sputaminis
ambo.*

*Lavaque præcipue tinnit vel sibilat
auris.*

Atque ex hæcenus allatis Salernitanæ scholæ placitis & aphorismis ligato pede, licet admodum claudo, incedentibus, quibus ætas illa mire delectabatur, facile cuivis erit, in temperamenti sui notitiam pervenire; quæ res plurimum confert tum ad prospiciendum sanitati, tum ad animi adfectiones intra limites retinendas. Nosse tamen oportet, nec omnia nec singula e memoratis seu effectis seu iudiciis convenire singulis hominibus, quum in plerisque mistum esse soleat temperamentum.

§. II.

Vis & virtus temperamenti in functionibus corporis & animæ.

XXII.

Pauca hæc afferam in medium de vi, quam in corpus exercet temperamentum: plura de virtute, qua ipsam animam seu ad virtutes seu ad vitia inclinare novit. Ad corpus quod adinet, plurimi a temperamento morbi proveniunt. Ita non raro Cholericis ob vehementem sanguinis motum proni sunt ad febres, ad gangranam præsertim in tunicis cerebri, ad pleuritidem, ad inflam-

mationes quas vocant, hepatis, stomachi, viscerum & splenis, ad vomitus sanguinis, ad choliam, hecticam, & morborum tristem appendicem, scilicet podagram. Melancholici ob densi nimiumque crassi sanguinis vitium morbis chronicis, hypochondriæ, scirrho hepatis, lienis, & mesenterii, scorbuto, calculo, chiraagræ, venæ aureæ, cachexiæ, hæmorrhoidum fluxui ut plurimum sunt obnoxii. Sanguinei ob abundantiam mollietiemque hujus humoris non raro laborant *inflammationibus* pectoris, pulmonum, hepatis, polypo, plethora, febribus, apoplexiis, catarrhis, suffocationibus. Phlegmatici ob sanguinem valde humidum frigidarum calidarumque fluxionum, rheumatum, colicæ, dysentericæ, hydropis, gangrænæ periculis non infrequentibus sunt expositi. Horum tamen omnium morborum causa duntaxat remota est temperamentum, proxima vero affectiones sanguinis, ejusque motio male constituta.

XXIII.

Jam vero, quod magnam quoque vim in animam exercent temperamentum, nemini dubium esse potest, consideranti, e duabus hominem partibus com-

po-

poni, anima scilicet *spirituali, immortalis, indivisibili*, tribus prædita facultatibus memorandi, intelligendi, volendi: & corpore *materiali, corruptibili*, tanquam machina organica ad leges Staticæ efformata, variisque ad motus vitæ convenientes instrumentis instructa, quas inter geminas partes, licet adeo diversas, grande tamen commercium intercedit. Placuit enim supremo Conditori Deo, ut & corpus ab animæ operationibus, & hæc ab illo in multis dependeat. De vi animæ agendi in corpus clarum præbet testimonium motus membrorum, qui ad imperium illius hoc vel illud cogitantis volentisque consequitur, uti motus manuum, pedum, capitis, &c. quin & videmus, quod ejusdem animæ cogitationes a vero abluentes, falsæque persuasiones, aliique pravi affectus post se trahant insuetos & inordinatos in partibus etiam solidis motus, quemadmodum in iracundis, amantibus, melancholicis, desperatis, &c. Ex altera vero parte sanguinis & humorum in corpore motiones illæ, quæ a causis naturalibus, præsertim aere, cibo, potu, & agitatione corporis oriuntur, multas diversasque in anima producant impressiones atque imagines. Qua vero ratione operatio

spiritualis substantiæ in corpus, & operatio rerum corporearum in animam ejusque facultates, memoriam, intellectum, voluntatem, fiat absque adminiculo materiæ per motiones partium solidarum & fluidarum, hæque animam, quæ merus est spiritus, inclinare determinareque possunt, mysterium est soli Deo naturæ auctori cognitum, & intelligentiæ humanæ fines longe transgrediens. Duæ autem potissimum viæ patent ad animam in suis potentiis dirigendam inclinandamque. Prima est ope sensilium imaginum & idearum, quæ hominis animo per educationem, informationem, ac consuetudinem inferuntur, e quibus multum prudentia, dexteritas, bonique mores pendunt. Altera est per corporis organa, & partes fluidas diversis motionibus veluti libratas, ad quod Hippocrates pridem advertit. (1) *Multum interest, inquit, quo in corpore collocetur anima, cum multa in eo sint, quæ intellectum acuerent aut bebetare possint.* Profecto, qui raro, spiritibus divite, celerique sanguine gaudent, res quaslibet prima fronte percipiunt, inveniunt feliciter, & magna cum facilitate proponunt; egregio pollent ingenio, & ad scientias sunt aptissimi: quorum

vero

(1) *Lib. 1. de diat. §. 2.*

vero sanguis densus, gravis & lentus, non ita sunt ingenio prompti, plus tamen acuti, & magis in arcana penetrant, valentque judicio, ac diligentia patientiaque difficultates quaslibet vincunt. Inde quoque fit, ut Melancholici sint prudentes ac sapientes, sanguinei præstent memoria, cholericus judicio. Ex hoc fonte oritur etiam diversa diversorum hominum habilitas ad bonas artes & scientias. Melancholici præ cæteris apti sunt ad eas, quæ multum meditationis & industriæ requirunt, uti sunt Mathesis, Philosophia, Theologia, Jurisprudencia, Consiliorum & Tribunalium administratio: Cholericus ad illas, quæ corporis & animi exercitatione necesse habent, quemadmodum disciplina militaris, disputatio, molitio novæ doctrinæ, librorum scriptio: Sanguinei sunt expediti ad varias linguas addiscendas, ad historiam, geographiam, conciones & sermones: Phlegmatici fere ad nihil, nisi ad opificia & opera rustica adhiberi cum decore possunt. Præterea ex temperamenti notitia habilitatem ad officia reipublicæ metiri licet. Melancholica indoles servit consiliis, judiciis, & dicasteriis. Cholericus legationibus, bello administrando, docendo e cathedris publicis. San-

guinea vitæ aulicæ, rebus politicis, con-
cionibus, informationibus. Phlegmatica
servilibus muniis, & militiæ gregariæ.
Non solum autem animi dotes, sed &
vitia e temperamento pendent. Nam in
Cholericis deprehenduntur sæpe affectio-
nes vehementiores, quales sunt superbia,
laus propria, ambitio, vindicta, ira, per-
tinacia, crudelitas: in sanguineis affectio-
nes nimium molles, uti sunt oblectatio-
nes sensuum, voluptatum & illecebrarum
venationes, lusus immoderatus, prodi-
gentia: in phlegmaticis & melancholicis
affectiones tristes, & humanæ societatis
inimicæ, ut invidia, avaritia, vecordia,
molestia, quam & sibi & aliis creant, fu-
ga societatis, timor, suspicio. Quin &
virtutes ac vitia diversis ætatibus con-
venientia temperamenti ratio secum tra-
here solet. Nam in juvenibus hinc ani-
mi candor, injuriarum oblivio, liberali-
tas, mansuetudo, illinc voluptatis studium,
deliciarum amor, petulantia, temeritas
regnat. In viris laboris patientia, morum
honestas, constantia & fortitudo; sed
quoque non raro ira, vindictæ cupiditas,
audacia, divitiarum aviditas, & ambitio
dominantur. In senibus plerumque pru-
dentia, consilium, providentia: non mi-
nus avaritia, sordities, suspicio, & impa-
tiens

tiens animus, ac pertinacia. Nam sanguis in juventute fluidus est, & blande circumagitur: in virili ætate fervens, & cum impetu propellitur: in senectute densus, frigidus, & lento gressu incedit.

XXIV.

Cætera temperamentum hucusque descriptum multis nec levibus obnoxium est mutationibus. Et primo quidem sæpe mutatur cum ætate, uti paullo ante diximus, cujus rei ratio ulterior est, quod penes ætatem teneram, qualis est infantium & adolescentum, fibræ ad sanguinis motum necessariæ molles adhuc & humidæ, quin & ipse sanguis humoresque reliqui fluidi ac temperati sint: in juvenili vero ac virili ætate major spirituum vitalium copia reperitur, acriores humores, sicciore fibræ, magisque tensæ, ita ut sanguis & humores illi fortius circumagantur ac propellantur. Apud senes contra fibræ nec amplius flexiles, parum roboris & spirituum, densique humores, eorumque lentus admodum progressus invenitur. Præter ætatem plurimum etiam ad temperamenti metamorphosin confert Clima, id est, aer & indoles regionis, quam quis inhabitat. Animadverterunt rem hanc veteres quoque

que Scriptores, Vegetius, (m) Curtius, (n) Polybius, (o) maxime Aristoteles (p) dum ait: *Bona constitutio aeris non solum prodest corpori, sed & ingenio, & si contra accidit, debitum temperamentum tam corporis quam animi corrumpitur.* Et certe aer est quasi spiritus quidam, per quem corpus animatur, & membris vigor ac motio conciliatur; præsertim æther, qui nervis, fibris & musculis se se insinuat, eosque commovet. Unde aer serenus, tenuis ac temperatus tacitam lenemque sanguinis fluxionem promovet: frigidus & crassus addensat humores, partibusque solidis rigorem inducit: nimium tenuis, calidus & subtilis humores subtrahit, exsiccat fibras, & corpus enervat: turbidus & gravis reddit humores abundantes, impuros lentique motus. Illustrat rei hujus veritatem exemplis e diversa populorum indole depromptis Vitruvius: (q) Nimirum populi versus Septentrionem proceræ sunt staturæ, colore albi, crine rubri, cæruleis oculis, multo sanguine humido præditi, cujusmodi sunt Sueci, Dani Finlandi, Norwegi, Russi, Lithuani, Angli & Sco-

(m) Lib. 1. Cap. 2.

(n) Lib. 8.

(o) Lib. 4.

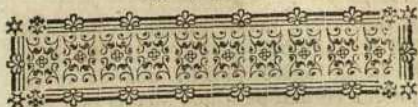
(p) Probl. 4. §. 6.

(q) Lib. 6. Cap. 1.

Scoti. Qui autem versus meridiem sub Zona horrida degunt, ob solis æstum parva circumferunt corpora, fulcum colorem, crines crispatos, nigricantes oculos, coxendices macros, cujusmodi sunt Africani, Arabes, Persæ, Barbari, Ægyptii. Qui in Zona temperata vivunt, staturæ mediocris sunt ac justæ, coloris ex albo & rubro misti, vividis oculis, crine album inter & nigrum, membris fortes & succo pleni, quemadmodum Germani, Hispani, Græci, Ungari, Itali, Galli ac alii Europæ incolæ. Non minus aliqua inter populos Orientales & Occidentales diversitas est: priores enim utuntur aere sicco & raro: posteriores densiore humidioraque. Quare Chineses acri ingenio summeque politico, Hispani gravi ac serâ indole gaudent, &c. Fateri quoque oportet, non parum referre ad temperamentum, quo quis alimento utatur: hoc si durum, crassum, crudum fuerit, sanguinem propignit densum ac tenacem; atque ita homines robustos quidem, minus tamen ingenio valentes reddit: cibi tenues, bene cocti sanguinem subministrant spiritibus referum, & acere ingenium: cibi pingues, ut lac & butyrum homines molles pinguesque faciunt. Par est ratio potus: vinum

num, potus calidi The, &c. vinum ad-
 ustum, fortes liquores, aqua & cerevisia
 diversos in corpore humano effectus pro-
 ducunt. Partem quoque aliquam in
 Temperamento sibi vendicat vitæ ordo,
 statum aut vagum tempus prandii ac
 cœnæ, somni, studii, laboris, relaxationis
 animi, medicinæ, præsertim phleboto-
 miæ. Postremo demum nosse oportet,
 quam veritati consentanea sunt, quæ huc-
 usque de Temperamenti indole ac viri-
 bus allata fuerunt, quamque utilis ac vix
 non necessaria est illius notitia sanitatis
 propriæ studioso, tam vanum esse, velle
 certam & falli nesciam morum regulam
 ex temperamenti sinu depromere. Mul-
 tum enim mutare potest in utramque
 partem, cohibere, emendare aut pertur-
 bare educandi ratio, informatio, consue-
 tudo, maxime vero dominium sui ipsius,
 & vera virtus.

CAPUT VI.

MEDICUS SUI IPSIUS, SEU DIÆTA.

§. I.

Dicetæ commendatio, & vis.

XXV.

Non est aut fori mei aut instituti, vendicare mihi munus Medici, eamque partem tradere, quam in aliorum corpora exercent isti pro potestate; aut medendi regulas, ipsaque medicamenta ægrotis salutifera præscribere: absit. Ea solum in medium proferam, quæ & diligenti rerum harum lectione percepi, & propria experientia didici, scilicet quæ ratione quivis, præsertim qui studiis publicisque functionibus in literaria republica sunt nati ac destinati, sanitatem suam adversus morbos tueri, intactam servare, aut si læsa sit, etiam reparare, aut saltem
ut

ut reparetur, juvare plurimum suis viribus & sumtibus queat, verbo sui ipsius Medicum agere possit; qua de re ipsi quoque cordati peritique Medici non pauca scripto reliquerunt. Alchimistæ cum toto ustrinarum suarum, caldariumque adparatu nihil non egerunt, ut medicamentum quoddam generale adversus omne morborum genus serviens invenirent, sed irritò in hanc diem conatu. Nihilominus certa quadam ratione dici potest, jam dudum a natura ipsa inventum fuisse, esseque illud, quod Diætam vocamus. Negari haud potest, Deum naturæ Auctorem primis hominibus integrum sanumque corpus dedisse; & quamvis id culpa sua morbis mortique obnoxium fecerint, nihilominus & ipsi & longa serie posterì temperantia abstinentiaque, qua usi sunt aureis illis sæculis, quibus felix cupediarum & gulæ illecebrarum ignorantia, ac cibi potusque simplicitas regnabat, ad aliquot annorum centurias vitam produxerunt. Ubi vero sensim cum aliis sceleribus ingluvies & gulæ vitium inter homines invaluit, morborum semina crescere, vitæ autem dies & tempus decrescere cœperunt. Duplex itaque hominum genus heic considerari potest, tum eorum, qui a parentibus suis sanum in-

te.

tegrumque corpus nanciscuntur, tum illorum, qui vitiatum sanguinem humoresque infectos velut tristem primæ hæreditatis partem ab utero sortiuntur. Sed macte animo! & illi pretiosum, quem acceperunt, sanitatis thesaurum diu conservare, & isti, quod innocentes contraxerunt vitium, emendare possunt unius diætæ patrocínio. Ratio hujus rei validissima in promptu est. Una enim est morborum omnium origo, nimirum sanguis peccans, uti ex iis, quæ Cap. 3. de vitæ ac sanitatis ratione, deque partibus solidis ac fluidis late differui, abunde constat. Peccat autem sanguis vel per plethoram, si redundet ultra quantitatem corpori & viribus debitam, vel per cacochymiam seu humorum noxiorum sanguini supernatantium copiam. Huic autem fere uni morborum origini una quoque eademque medicina respondet, scilicet diæta. Quid enim? sanguis a chylo provenit, chylus a cibo & potu; cibi autem & potus rationem diæta regit & moderatur. *Nemo, Galeni effatum est, (r) morbo corripietur, qui accurate cavet, nè in cruditates incidat.* Nam hæ sanguinem spissum, motui con-

ve.

(r) *Lib. I. de cibis.*

venienti ineptum, humoresque crassos & acres generant: ipsa vero cruditas a mala cibi potusque digestionem originem ducit, & hæc ab utriusque usu immoderato. Sed erit fortasse, qui dicet, sanguinem peccantem, ut vocant Medici, esse quidem morborum causam unicam interiorem: at multas esse alias exteriores, aeris intemperiem, æstum, frigus, laborem nimium, &c. quæ sapius vitari nulla ratione possunt. Verum huic respondeo, etiam his vitæ incommodis, quibus eximere nos penitus haud possumus, optime mederi diætam. Norunt enim Philosophi, uti alias, ita & causas exteriores non agere in corpus, nisi ut dispositum. Quoniam igitur diætâ conservat corpus, maxime sanguinem & humores, purum ac temperatum, illæ de quibus dixi, exteriores causæ sanitati nostræ insidiantes hostilem vim suam in id vel omnino non, vel non ita facile, tantoque cum impetu poterunt exercere. Exemplum in Socrate habemus, qui ut Laertius (s) testatur, sua frugalitate ac temperantia effecit, ut quamvis Athenas sæpennmero pestis vastaret, ipse tamen nunquam ægrotarit. Hinc Medicus sui ipsius scite canit:

Po-

(s) *Lib. 2. de vitis Philosoph.*

*Pone gulæ metas, ut sit tibi longior
ætas.*

Longiorem sane illa, qua nunc plerumque fruimur, ætatem diætæ beneficio experti sunt præter primorum hominum propaginem plurimi Sapientum, plurimi Sanctorum. Democritus & Hippocrates vitam produxere prior ad annos centum & quinque, posterior ad quatuor supra centum. Plato superavit octoginta. De quodam Philosopho, Heroidico nomine, prodit Aristoteles in problematibus, cum etiamsi omnium judicio debilissimæ esset naturæ, ac tabe laboraret, tamen arte τῆς διαίτητικῆς (quæ victus rationem præscribit) ad centesimum annum pervenisse. Ipse Galenus luculentum sane testem agit, dum de se ipso ita scribit: (t)
 „ Ego vero tametsi nec salubrem corpo-
 „ ris statum ab ipso ortu sim nactus, nec
 „ vitam plane liberam egerim, hac ta-
 „ men ipsa arte usus post vigesimum
 „ octavum ætatis annum, ne minimo qui-
 „ dem laboravi morbo, nisi forte diaria
 „ feбри ob lassitudinem aliquando con-
 „ tractam. „ Vixit autem annos septua-
 gin-

(t) *Lib. 5. de tuenda sanit.*

ginta: quodque in se ipso, etiam in aliis hoc medicinæ genere præstitisse ac expertum se fuisse profitetur his verbis: „Ar-
 „ te illa, quæ diætam præscribit, eos qui
 „ ab ipso ortu imbecillum corpus non
 „ sunt sortiti, sensibus illæsis, & ab omni
 „ morbo & dolore alienos ad summam
 „ senectutem pervenire. „ Et vero hac
 ipsa ratione, ut vicini nobis seculi, scilicet prioris, exemplum producam, ad summam senectam pervenit Ludovicus Cornarus, Nobilis Venetus, virque honoratissimus, qui in Tractatu de vitæ sobriæ commodis a se conscripto lingua Italica, & in Latinam translato a doctissimo Leonardo Lessio S. J. qui, inquam, ingenue fatetur, se intemperantius comedendo bibendoque ab anno ætatis trigesimo quinto usque ad quadragesimum variis tentatum morbis, & nequidquam adhibitis nec proficientibus remediis non procul a morte abfuisse: quum Medicis unam tantis malis superesse medicinam dicentibus, scilicet vitam sobriam, hoc denique consilium amplexus intra breve tempus pristinae sanitati fuerit restitutus, & continuatæ diætæ beneficio ad senectam pervenerit satis longævam, quam prodit his verbis: „ Sed ut ex hoc, quomodo
 „ corpore & animo sim dispositus, co-
 „ gno-

„ gnoscî queat, quod hac ætate annorum
 „ 83. composuerim lepidissimam comæ-
 „ diam, plenam honestis jocis & verbo-
 „ rum salibus, quod genus poematis so-
 „ let esse partus juventutis. „ Immo in
 eodem quem scripsit tractatu in margine
 hæc verba adduntur: *Vixit Cornarus
 postea multos annos. Nam anno 95. æta-
 tis suæ sanus & alacris alium Tractatum
 edidit.* Non minus ipse Lessius Cornari
 interpret ac encomiastes, Vir doctis om-
 nibus ob eximia, quæ scripsit volumina,
 notissimus, adhuc juvenis gravem mor-
 bum contraxit, ita ut lenta tabe confi-
 ciendus crederetur; nihilominus absti-
 nentia & sobrietate ad canos usque præ-
 clare docendo scribendoque vitam lau-
 dabilissimam exegit. Verum longe ma-
 gis admiranda diætæ virtus elucet in il-
 lis sanctitate morum & vitæ austeritate
 summe conspicuis Viris, qui non solum
 procul ab omnibus illecebris & vitæ
 commoditatibus, sed inter gravissimas
 aeris, frigoris, æstus injurias, in antris de-
 fertisque locis solo pane, aqua, paucis-
 que leguminibus ad extremam usque se-
 nectam pervenerunt. S. Paulus primus
 Eremita incola ad annos 115. ætatem pro-
 duxit, e quibus circiter 100. in eremo
 transegit: S. Antonius ad annos 105.

S. Paphnutius ad annos 90. S. Hilarion ad annos 84. Jacobus Eremita, Persa genere, partim in solitudine partim in monasterio annos 104. victu tenuissimo transegit. Arsenius Præceptor Arcadii Imperatoris post annum 95. aulæ ac mundo valedicens in eremum se recepit, & admirabili abstinentia usus tandem obiit natus annos 120. S. Franciscus de Paula pane & aqua semel in die post solis occasum refectus superavit annum nonagesimum. Neque primis solum seculis, verum etiam hac ætate nostra in sacris Religiosorum hominum Asceteriis ubique viros invenire est abstinentiæ deditos, simulque canis crinibus & senecta venerandos.

XXVI.

Quantumvis autem universe tam salutare ac securum sit hoc medicamenti genus, nihilominus paucos invenit, qui amplectantur illud, & licet laudare debeant, experiri tamen nolunt, sed malunt corpus morbis, & crumenam Medicis venum exponere. Unde natum proverbium: *Sola intemperantia & crapula est Medicorum nutricula; pluresque occidit gula quam gladius.* Neque desunt hisce ventris mancipiis quædam ad speciem argumenta, qui-

quibus diætæ curam elevare conantur : Ajunt aliqui , nimis moleſtam hanc cibi potuſque parſimoniam eſſe , utpote quæ hominem perpetua fame ſitique torqueat ; proinde ſatius eſſe citius mori , quam vitam adeo miſeram diutius extrahere , verbo *medice vivere eſt miſere vivere*. Sed horum querelæ occurrit longa doctus experientia memoratus Leſſius. Nam inquit , initio quidem eſſe nonnihil moleſtum hoc vitæ genus , ob contrariam ſcilicet conſuetudinem , & ſtomachi ſeditioſam indolem ; verum ſenſim eam moleſtiam mitigari , quin penitus tolli. Non enim repente a magna quantitate ad exiguam eſſe tranſeundum , ſed veluti per gradus , donec ad juſtam menſuram perveniatur. Dein eſto , aliquid moleſtiæ longiore tempore ſentiatur (quod tamen ita non eſt) ea maximis commodis & fructibus abunde compenſatur. Sobria enim , pergit auctor , diætâ morbos pellit , corpus agile , ſanum & purum præſtat , ſomnos quietos & placidos inducit , epulas communes ſuaves & jucundas efficit , ſenſibus incolumitatem , memoriæ vigorem , ingenio perſpicaciam confert , animi ſeditiones ſedat , iracundiam & mærorem pellit , libidinis impetum frangit ; denique corpus & animam bonis replet

maximis, ut merito mater sanitatis, hilaritatis, sapientiæ & omnium virtutum dici possit. At sunt alii, sanitatis & vitæ prodigi homines, qui ut gulæ per breve tempus eo studiosius servire queant, non esse exoptandam ajunt vitam longiorem, quum post sexagesimum ætatis annum vix dici possit viva, sed mortua. Certe senectû longam post se trahit morborum appendicem. Nam faciem sulcant rugæ, nares perpetuo stillant, defluunt crines, caput vertigine rotatur, tremunt labia, genas pallor vastat, oculos caligo inficit, in pectore rhevma, in articulis torpor regnat, pedes sine baculo gressum negant, hebescunt sensus, languet spiritus, & agre trahitur anhelitus, vitæque tædium crescit, quo longius protrahitur. Sed ignorant sane isti, de qua senectû loquantur. Si eam intelligant, quam intemperantior juvenus & prava vitiorum consuetudo vitiosam, effætam, infirmamque reddit, ubi post annos quadraginta aut quinquaginta ingruentibus undique morbis jam de corporis deditione consilia agitantur, jamque vasa colliguntur, facile in eorum sententiam eo. Ast videmus plane, vix non omnes illos, qui ad senectutem ope diætæ perveniunt, agiles esse, alacres, & vegetos, in consiliis prom-

ptos, & ad functiones suas obeundas idoneos, ipsaque canitie sua venerandos: eorum sobrietatem admiramur, sed vestigia non sequimur, ut canit Poeta:

*Video meliora, proboque,
Deteriora sequor.*

Rursus sunt nonnulli, qui dum gastrimargiæ fræna laxant, interea cuticulæ suæ mirum blandiuntur, nescio quorum invitati exemplo, qui quotidie bene lauteque pasti de mensa surgunt, nihilominus sani ad ultimos vitæ terminos lento gressu pertinent, Verum quam pauci sunt isti, quos celebrant, sibi que sumunt imitandos? numerare digitis possumus, iique duntaxat, quibus naturæ beneficio singulari eximium corporeæ fabricæ, partiumque vitalium robur, & ferrea ut dicimus natura obtigit, quique ut plurimum nec studiis nec aliis laboribus curisque occupati vitam transigunt otiosam, atque ita reipublicæ parum utilem. Et quam obsecro incerta & periculosa est experimenti hujus alea? sane prudentis non est, tantis se morborum & mortis maturæ periculis aut incommodis vitam salutemque suam exponere ob spem eventus felicitis, quo paucissimi fruuntur; præsertim dum satis

securam, immo pene certam dixero, diu honestissimeque vivendi methodum ac regulam in manibus teneamus: quamvis fateri necesse sit, neque hanc regulam omni exceptione contra fortuitos casus, seu verius contra Dei, qui vitæ necisque Dominus est, æternas ordinationes carere. Demum sunt, qui saginæ, cui adsueverunt, tenaces se tuentur experientia propria, dum stomacho ad digerendum forti, integris totius corporis partibus vitalibus, & temperamento adversus omnes seu intus seu foris advenientes injurias probe munito præditos se gloriantur. Sed vereor, ne hi triumphum ante victoriam canant. Credi vix potest, quanta materiæ malignæ copia sensim sese colligat in humano corpore, quæ diuturno etiam tempore in visceribus velut in insidiis latet sine sui iudicio. Verum hæc ipsa ingruente quadam graviore aeris malignitate, aut noxii cujusdam cibi vel potus admoto fomite, vel accedente aliqua mentis insolita perturbatione velut subito accensa, & in furias acta in corporis universa republica seditionem commovet, non nisi præsentissimo vitæ periculo aut morte ipsa expiandam; unde tot repentina in ætate adhuc florente funera-

§. II.

Diætæ Ratio.

XXVII.

Quum tanta sit diætæ virtus & præstantia, & quidem in negotio cuiusvis homini tam pretioso amœnoque, scilicet sanitatem vitamque, quam diutissime fieri potest, incolumem servandi, nunc in rationem, qua medicinâ hac adeo comprobata rite utamur, est inquirendum. Igitur omnium primo nosse oportet, diætam circa cibum potumque moderandum versari. Nam abundantia utriusque organum procreat, seu nimiam sanguinis copiam, per quam tum motus illius plurimum hebetatur, tum ipse sanguis admodum spissus densusque redditur, ita ut ad vasa humoribus purificandis destinata parum liquidis hujus salutaris advehatur. Ex primo horum fonte oritur obstructio & durties certarum partium, quin etiam non raro contingit, ut per vim sanguinis trudentis vasa quædam nimium repleta rumpantur, sequente sanguinis vomitu: ex altero autem grandis intemperies tam in solidis quam in fluidis partibus exsurgit, earumque corruptionem & putredinem post se trahit.

Præ.

Præterea alimento intemperantius ingestis fit, ut stomachus ad majus, quam natura constituit, spatium extendatur, atque ita minus virium & succorum ad digestionem necessariorum retineat & subministret: hac autem minus ordinate facta, ut onere se levet stomachus, partim crudam nec satis elaboratam massam in intestina propellit, partim residuis a cibo potuque jam diu sumto fœcibus manet repletus, per quas postmodum optimi etiam cibi recens ingesti corrumpuntur, & sanguis inficitur. Itaque heic de cibo primum, postmodum de potu differendi campus sese aperit.

Fundamenti loco sit, si quis nosse cupiat, quinam cibi profint, qui noceant, quod sicut ad dignoscendam lineam rectam a curva re alia opus non est, nisi perfecta regula, ad quam examinetur linea, ita universe dici potest, eos cuique cibos prodesse, quibus sumtis ad omnes convenientes corporis animique functiones exercendas habilis relinquitur; id quod fiet, si *πέψις*, quam concoctionem dicunt Medici, rite procedat, & nutritio per separationem inutilium ab utilibus, atque alimenti in chylum & sanguinem conversio debito ordine peragatur.

In

In his enim jam pridem diximus, sanitatis rationem contineri. Ex hoc fundamento generalia quædam principia deducere licet; primo quidem, cavendum esse ab omni eo, quod stomachum & intestina debilitat, ac residentem in iis motum peristalticum hebetat, utpote qui ad cibos extenuendos, & quod superfluum est, e corpore expellendum summe ac unice necessarius est: ejusmodi est cibus nimium acris, pinguis, & crudus; potus vero valde fortis & calidus, aut justo frigidior. Secundo, sanitati nocere id, quod sanguinem a libero circuitu, & separationem inutilium ac superfluum humorum impedit, quod vel maxime præstat abundantia cibi & potus, quantumvis alias boni, quemadmodum notat Hippocrates (u) dicens: *Nibil prodesse posse homini ad sanitatem, quantumvis bonum & optimum sit, si abundanter utatur.* Et clarius (x) *nutrimentum nimium sumtum causat morbos.* Præterea etiam in modo sumendi cibum a multis graviter peccatur, qui tanta cum festinatione comedunt, ac si harpyjæ a tergo instarent. Ex hac ad cibos aviditate cruditas oritur, & malum hypochondriacum aliaque plu-

(u) Sect. 2. Aphorif. 4.

(x) Aphorif. 17.

plurima accersuntur. Nam si cibi non satis dentibus prius subigantur, nec cum debita salivæ portione in stomachum mittantur, ordinata digestio atque divisio in eo fieri nequit, qua deficiente neque succus ille, qui ad alendum necessarius est, habetur, sed partes crudæ siccæque in intestinis hærent, efficiuntque flatu, tormina, &c. Porro studiosissime vitari debent ea, quæ *acidum* ut vocant, gignunt ac nutriunt. Pestis hæc est in humano corpore. Nam ubi semel dominatur, omnes fere cibos in eundem secum acrem & malignum humorem convertit, & fodiendo membranam stomachi etiam rodit continuo membranam cerebri, arctissime priori connexam, atque ita perpetuum capitis dolorem creat. Denique abstinendum a cibus duris, aut multo sale ac fumo, quin & saccharo infectis. Primum enim ciborum genus chylum & sanguinem densum, minusque sincerum efficit; posterius facile corrumpit liquidas solidasque partes. Quippe nulla pars corporis ad recipiendum in se sal est destinata, ut inde commodum accipiat, sed una cum aliis cibi potusque reliquiis excerni debet ut Medici loquuntur: quod si non fiat, corporis partes ut dixi aggreditur atque corrumpit. Ultimum vero
 seu

seu saccharum aliaque dulciaria instar visci adhærent stomacho & intestinis, quin & in sanguinem sese insinuant, atque ita multum phlegmatis generant, quo fermentante mala soboles prodit *acidum*. Verum ut magis distincte singula pateant, in medium adducam censuras, quas Medici in diversa ciborum genera ferunt. Inprimis non probant frequentiore usum leguminum, uti sunt fabæ, lentes, ciceræ, phaseoli, pisa, &c. Utpote quæ visco abundant, flatus generant, crassosque succos & vapores post se relinquunt. Noxia declarant, quæ nimis pinguia sunt, idque multiplici ex capite, tum quia fermentum illud, quod digestionem servit, ejusque acrimoniam obtundunt, tum quia nulla res magis pituitam in stomacho primisque viis accumulât, præcipue frigidopotu superingesto, quo pinguia densantur, tum quia ventriculi *tonum* lædunt, ejusque fibras flaccidas reddunt, & ad concoquendum ineptas. Prohibent condiri cibos aromatibus liberaliore manu aspersis; sunt enim acria, mordacia, & furtivo calore accedunt sanguinem, ac viscera depascuntur, succumque humectandis partibus vitalibus tantopere necessarium absumunt. Quæ sale ac fumo durata sunt, uti pisces marinos, pernas porcinas, &c.

nas, &c. non parum reprobant, utpote duriora, quam ut a stomacho digerantur, & salsedine sua humoribus reliquis oppido infesta; quamvis modico sale tantquam condimento uti neutiquam prohibeant consentientes vetusto Poetæ:

Omnis mensa male sternitur absque sale.

Parcius quoque adhibenda esse monent alia, cape, raphanos, porros, brassicas muricatas, quum in his succus valde acris dominetur, stomachi & nervorum membranis inimicus, parensque acidi humoris. Præterea interdicitur crebriorem usum cupediarum, quæ ex farinæ siliginæ & similagine conficiuntur, & e quibus una cum saccharo, vel melle, & aromatibus ac fructibus varia bellariorum genera secundas passim mensas exornantia componuntur. Nam hæc aliud non subministrant, quam mucum tenacem, acore vitioso tinctum, obstructionum, flatuum aliorumque morborum uberrimum fontem. Denique damnant e lacticiis caleum; quin & fructus autumnales, si immoderatus ista sumantur: priorem, quum facile in viscum abeat, febres excitet, alvum obstruat, & cito accescat:

ſcat: poſteriores vero, quia ſemper prævum aliquem ſuccum comitem habent, qui chylum corrumpit & fermentum generat; hinc parce iſtis utendum eſſe ſuadent, quum medicamento potius quam alimenti rationem habeant, quatenus vel æſtum corporis mitigant, bilem temperant, ſanguinemque refrigerant, vel alvum emolliant, aut ſi opus ſit conſtringunt. Hæc de cibis inſalubribus, cavendisque Medicorum judicia ſunt. Sed erunt forte non pauci, qui hæc ipſa ſpernant, immo rideant, dicentes hac ratione vix non ab omnibus præter panem & carnem abſtinendum fore. Verum hocce noſſe oportet, loqui Medicos tum de aliquorum e cibis iſtis nimium familiari ac liberaliore uſu, qualis utique a quovis ſanitati conſervandæ ſtudioſo per diætam omnino tolli debet, tum de aliorum maligna vi, quam in illos exercere potiffimum ſolent, quia jam prius cum infirma valetudine, debili ſtomacho, & noxiis humoribus conſiſtantur, quibus proinde medicina hæc, ſcilicet abſtinentia, vel maxime neceſſaria eſt, nè igni oleum affundant. Ex hac ipſa re gravis in foro medico exſurgit quæſtio, nimirum an alimentorum quantitas magis noceat, quam eorundem qualitas? Quo-

niam vero communis Medicorum sententia est, sobrietatem seu moderatum alimentorum usum corpori nutriendo ac viribus reficiendis accommodatum totius diæteticæ fundamentum ac cardinem esse, abunde constat, quantitatem magis obesse, quam qualitatem, quippe plurimi ac fere omnes morbi, paucis exceptis, e stomachi cibis oppleti vitio & quæ consequitur, sanguinis abundantia originem ducunt. Licet autem ciborum quidam calore suo sanguinem & humores exagitant, aut salsedine acriores reddant, vel pinguedine ac visco addensent, si tamen in modica quantitate sumantur, & duntaxat in qualitate peccetur, minus damnum inferunt, citius concoquuntur, celeriusque per alvum, quod malignum est, egeritur. Illud autem extra controversiam est, victum simplicem longe præferendum esse varietati ciborum. In hanc jam olim gravissime declamavit Lucretius: (y)

*O prodiga rerum
Luxuries, nunquam parvo contenta
paratu,
Et quæsitorum terra pelagoque ciborum*

Am-

(y) Lib. 4.

*Ambitiosa fames, & lautæ gloria
mensæ.*

Simplicitatem vero victus satis commendat vetus ævum, ubi quo ille fuerat simplicior, eo homines quoque robustiores, saniores, longiorisque vitæ fuerunt: quin & bruta monophaga, quæ uno solum pabulo utuntur, præ pamphagis, quæ quidquid objicitur, comedunt, salubrius longiusque degere experientia docet, & ratio suadet. Quum enim e diversis cibis diversa cuique sit indoles & virtus, diversasque qualitates non raro contrarias possideant, eodem in stomacho commixti, inter se rixas & pugnam, in humoribus autem seditationem excitare facile possunt. Salernitanæ scholæ effatum est:
(2)

*Ova recentia, vina rubentia, pingua
jura,
Cum similia pura, naturæ sunt valitura.*

XXVIII.

Satis multa de cibo; nunc ad potum.
Ut autem rectum sanumque iudicium de
hoc

(2) Cap. 8.

hoc ad vitam & sanitatem non minus necessario adjumento ferri queat, audiendæ prius sunt ambæ partes, quarum una pro aqua, altera pro vino stat, quævis vero majoris salubritatis inesse vim persuadere conatur, causamque clienti suo a Medico tribunali adjudicari desiderat. Qui aquæ prærogativam tribuunt, his utuntur argumentis: Aqua, inquit, est potus humanæ naturæ velut congenitus, & præ omnibus maxime conveniens. *Initium vitæ hominis aqua & panis.* ait Sapiens. (a) Certe in paradiso nulla vini, sed aquarum scaturientium, Nili, Gangis, Tigridis, & Euphratis mentio occurrit. Quodsi universum terrarum orbem oculis subjicere velimus, solam fere nunc inveniemus Europam, partem orbis minimam, & ne omnem quidem Europam, ubi vinum crescit, reliquis terræ incolis vel aqua simplice, vel cum herbis, aut frugibus mixta coëtaque contentis, ut hac ratione aqua sicut omni aliorum viventium generi, ita etiam homini pro potu constituta esse videatur. A paucis enim non bene norma quædam ad universitatem derivatur, præsertim quum ex his paucis plurimi hominum vini malo usu extinguantur. Porro constat, ante

ca-

(a) *Eccles. 29.*

cataclysmum seu diluvium, ubi nec vini usus nec notitia fuerat, sed demum post illud a Noe coli cœptum est, homines fuisse vivacissimos, & ad mille propemodum annos pervenisse. Si consulamus ipsius naturæ ductum huic vel maxime aquam respondere deprehendemus; hæc enim frigidum & humidum liquorem exigit, ut quod in corpore naturali calore absumentum est, eo rursus illi restituatur, atque ita hepatis ac cordis æstus temperetur. Quæ omnia si abessent, sufficere posset medendi ratio, quam in curandis morbis adhibent Medici, tot annorum usu & omnium gentium moribus comprobata. Profecto Galenus (b) docet: *duo maxime esse continentium febrium remedia, scilicet cibi detractionem, & frigidam aquæ portionem.* Immo non solum in febribus, sed in omni fere morborum genere prima est Medici prudentis sententia: A vini potu abstineto. Verum alii pro vino multis titulis aquæ præferendo facunde fati perorant dicendo: vires humano corpori quam maxime ab eo subministrari, suscitari languentes spiritus, exhaustos refici, quod experiuntur quotidie, qui laboribus aut itineribus multum defatigati sunt, aut
post

(b) Lib. 8. Meth. Med. C. 5.

post longiorem agritudinem vitæ naufragio erepti virium reliquias colligere incipiunt. Nam vinum continet suavem quemdam & volatilem succum acidum, naturæ corporis & fermento gastrico amicissimum, qui coctionem adjuvat excitato calore nativo, quem cruditatibus pene enectum, & frigidiorum excrementorum illuvie obrutum revocat, debilemque ventriculum corroborat. Quid? quod etiam alimenti ordinatam distributionem vi sua penetrandi, ac subtilitate promoveat, celeriter in sanguinem transeat, probe nutriat, & somnum placidis halitibus suis conciliet: præsertim vero senibus convenire, unde vinum lac senile, balsamum vitæ, & ros cordis audit: Porro mentis ingeniique fomitem esse, dum cerebrum natura sua humidius, algoreque pressum calefacit, & amœne fovet; pituitam exsiccat, facultates sopitas spiritibus suis subtilibus excitat, sensus omnes vegetat, memoriam & intellectum acuit.

Facundi calices quem non fecere disertum?

canit Horatius. Denique etiam teste S. Scriptura *Vinum lætificat cor hominis*, nimirum blande suscitando spiritus corporis

ris nostri incolas, suavemque eorum motum fluxumque procurando, quo lætitia in cor, & serenum ipsam in mentem transfunditur. Expositis utriusque partis momentis non contemnendis sano potius arbitrio, quam decretoria sententia causam definiendam, & litem amice componendam, atque partem utramque conciliandam esse censeo. Duplici ratione vinum considerare possumus, ut medicamentum & ut potum quotidianum. Ut medicamentum decenter, id est, modice usurpatum plus quam aqua conducere videtur ad sanitatem tum conservandam tum restituendam: si vero ut potum quotidianum spectemus, aqua illi præferenda est in abstemiis, in pueris & adolescentibus, atque in iis, qui temperamento calidiore siccioque a natura sunt præditi, præsertim æstivo tempore, & in calidis regionibus. Universim vero loquendo quotidianus vini potus in assuetis probatur, si aqua mistum sit ac probe dilutum: idque ob duas potissimum causas. Primo quidem, quo vinum magis meracum est, eo difficilius concoquitur, ejusdemque acor a ventriculo superatur. Unde fit, ut bullientes spiritus incitato motu in venas sese projiciant, viscera inflamment, obnubilent rationem, sensus

berent, motionemque labefactent. Quod vero de vino non satis concocto remanet instar vappæ, mille malorum & molestiarum origo est, maxime si ventriculus debiliior sit. Atque hinc gravissime falluntur, & sibi imponunt, qui stomacho laboranti dolentique per vinum generosum liberalius haustum nec dilutum subveniri credunt, contra Apostoli monitum, qui Timotheo discipulo suo & Episcopo frequentibus infirmitatibus subjecto tanquam prudens Medicus suavit: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum.* (c) Secundo, merum meracum non solum corpori, sed & menti plurimum officit, quoniam tumultuosos sulphureosque vapores & halitus secum circumfert, sensus interiores exterioresque obscurat, & spiritus ad inordinatos motus concitat, uti funesta in remulentis exempla monstrant; dum contra a vino diluto alacritas omnium sensuum, vigor animi, affectionum grata temperies, & capitis ac ingenii serenitas perpetua subministratur. Quamobrem si scholæ Salernitanæ consilium placet: (d)

*Vinum sit clarumque, vetus, subtile,
maturum,*

Ac

(c) I. Timoth. 5.

(d) Cap. 16.

Ac bene dilutum, saliens, moderamine suntum.

Quod vero præcipue ad diætam, qualem hoc loco commendandam suscepi, pertinet, est ut quemadmodum in cibo, ita & in potu vitetur quantitas debitæ mensuræ fines excedens; secus enim augentur humores sanguini supernatantes, nimiumque implentur venæ, vel alia vasa humoris hujus impatientia, stomachus flaccescit, ac sanguinis motus impeditur. Potus itaque cibo ad mensus esse debet, quum uti hic ad nutriendas, ita iste ad humectandas corporis partes a natura exigatur, ita ut unius æque ac alterius abundantia sit noxia. Hæc de potu univèrse dicta sufficere possent; juvat tamen speciatiim quædam adjungere. Merito rejiciuntur a Medicis vina nimis generosa & calida, quæ incendunt: dulcia, quæ sanguinem opplent: sulphurea, quæ acidum humorem promovent, nervos constringunt, fibras afficiunt, & in arthritidem degenerant. Cerevisia, ubi multum lupulorum, fumo implet caput: dulcis nec sat fermentata stomachum & intestina debilitat, flatusque generat: fortior, ubi nimium polentæ, plethoram affert, rerumque non bene digestarum exitum

prohibet. Potus frigidi, præsertim glaciæ imbuti, si tempore calido & æstuantē corpore sumantur, plurimum nocent, dum sanguinis circuitum sistunt, & humores obstupesciunt: nulla vero major pestis, quam potiones calore ignis liquatæ, quas *spiritus* vocant, e vino, menta, cerasis, &c. extractæ, si non cautissime & modicissime instar medicinæ adhibeantur. Nam celerrime sanguinem subeuntes exsiccant humores eidem necessarios, eumque in venulis minutis addensant; stomachum quoque humore debito spoliant, & chyli lac pessumdant; quo e fonte postmodum frequens hydropisis, phthisis, cachexia, icterus originem ducunt.

§. III.

Diætæ servandæ Methodus.

XXIX.

In intellecta diætæ ratione, quæ in cibi potusque debita moderatione potissimum consistit, in ejus methodum investigare animus est, quæ res difficultate non caret; quum nosse heic oporteat, quantum cuivis de cibo & potu conveniat, habendo rationem stomachi, laboris, & exer-

ci-

citationis. Antiquis temporibus certa Medicorum secta viguisse dicitur, quæ in quovis morborum genere per certos quosdam dies continuos omni cibo & potu ægros interdixere; quod si hac ætate nostra fieret, homines sibi magis caverent a Medicis, quam a morbis & morte ipsa. At Hippocrates & Celsus mitioris erant indolis, & discrimen inter morbos fecere: quosdam eosque multos diæta sola curabant: alios vero adhibitis medicamentis, sed præscripta semper diæta, quam secundum mensuram virium ordinabant, & in tres divisere classes, primam pro robustis, & stomacho ad dirigendum forti præditis, alteram pro debilioribus, tertiam pro iis, qui medium inter hos & illos locum occupabant. Præterea ad examen vocabant morbi indolem, perspicendo an ex alimento superfluo, an vero ex illius defectu oriretur. Primum si accidisseprehenderunt, præmissis ad corporis sordes evacuandas medicinis phlebotomia usi sunt præter diætam, vel omnem per aliquot dies cibum exceptis jusculis, vel saltem magis nutrientes subducendo. Atque hanc posteriorem methodum etiam hodie sequuntur Medici. Verum alia est, de qua nos loquimur, diæta.

diætæ methodus, extra fines morborum posita, & quæ convenit sanis etiam, ut se conservent, vel certe non admodum firma sanitate pollutibus, ut non graviori se discrimini exponant, & longiores cum morte inducias paciscantur. Fidentur uno quasi ore Medici, nullam generalem regulam circa quantitatem alimenti posse statui tum propter ætatis, temperamentum, & vitæ generis varietatem, tum propter anni temporum, & regionum diversitatem. Plus enim alimenti opus est ætati illi, quæ corporis & virium incremento est destinata, quam quæ in senium vergit: plus temperamento, cui bilis, quam cui sanguis aut pituita dominatur: non minus plus illis, qui manuum labore, servitio, opificio aut alia arte mechanica vitam sustentant: plus hyeme, ubi stomachus fortior, quam æstate, qua spiritus cum sudore foras abeunt: plus in frigidis Septentrionem versus, quam in calidis regionibus ad Austrum tendentibus. Male tamen ad inveniendam moderationem in consilium vocatur sensus, quem gustum vel appetitum vocamus, & adhuc pejus obeditur ei, plus quam debetur, exigenti. Ventriculus equidem, præsertim si fermentum acidum prævaleat, magis magis-

gisque latrat, & plus poscit; sed tamen molestus creditor non est, dummodo des illi, quod debes, & non quod potes. Plerumque quo vehementius cibum & potum adpetit, eo nocentius illius voto satisfit, & alimentum tantopere desideratum administratur: unde *appetitum* hunc *spurium* adpellamus. Quapropter rerum periti observandam esse monent ventriculi non appetentiam sed facultatem, utpote cui mensura alimenti, quantum fieri potest, debet esse æqualis & commensa. Ea enim est mensura cujusque, quam facultas ventriculi ipsius inter occupationes animi & corporis, quibus quis distinetur, perfecte potest concoquere, & alendo corpori satis est.

Sed circa hanc ipsam mensuram inveniendam atque in praxin deducendam nova oritur difficultas, quam pridem præsensit atque notavit S. Augustinus (e) ita scribens: *Jam vero cum ad usum ventum fuerit necessariæ voluptatis, per quam reficimus corpus, quis verbis explicet, quemadmodum nos modum necessitatis sentire non sinat, & ipsum limitem procurandæ salutis (si quæ adsint delectabilia) rapiendo abscondat, & transeat, putantibus nobis*
sa.

(e) Lib. 4. contra Julian. Cap. 14.

satis non esse, quod satis est, dum libenter ejus provocationibus ducimur, existimantes nos adhuc agere negotium valetudinis, quum agamus potius voluptatis. Ita nescit cupiditas, ubi finiatur necessitas. Ut hisce voluptatem inter ac necessitatem tricis domesticis eo facilius nos expediamus, nosse oportet, quid præstantes Medici hac de re sentiant, scilicet, posse ciborum mensuram & quantitatem cognosciturum a priori, ut scholæ loquuntur, tum a posteriori: a priori quidem, si qui sano est corpore, nunquam ad satieta-tem usque comedat, sed cum fame quadam, nec plene soluto gulæ navulo a mensa recedat: si ad ventriculi sui vim & vires probe attendat, nempe

Quid valent stomachus, quid ferre recusat.

si pariter ciborum, quæ mensæ inferuntur, naturam & indolem consideret. A posteriori vero: si post assumptum cibum non sentiatur torpor, gravitas & lassitudo corporis; alimenta enim ad vires corporis & mentis recreandas, non ad aggravandas & opprimendas natura concedit: si remota mensa adhuc ad munia obeunda alacres & vegetos nos experiamur,

mur, nec ineptos ad animi quoque functiones, si necessitas requirat. Hæ præclaræ sunt Medicorum regulæ.

XXX.

Sed ut ad ipsam praxin accedam, qua pervenire possimus in notitiâ debitæ mensuræ ad sanitatem tantopere conducentis, præstare mihi videntur regulæ illæ, quas non solum animæ, sed corporis etiam hac in parte Medicus præclarus S. Ignatius Lojola in aureo *Exercitiorum spiritualium*, ut vocant, libello producit, (f) ad victum recte temperandum. Altio-rem quidem finem in iis præscribendis præfixit sibi S. Pater, nimirum profectum in spiritu, qui abstinencia plurimum adjuvatur: non minus tamen ad sanitatis tuendæ rationem transferri possunt. *Primum* statuit his verbis: „ Quod a pane „ minus abstinendum sit, quam a reliquis „ alimentis, cum neque gulam adeo iri- „ tet, nec tentationi æque obnoxios nos „ reddat. „ *Secundam*: „ Quod circa „ potum attendenda sit magis abstinencia, quam circa panem: caute observando, quæ pro- fit mensura potus, ut „ sumatur semper: quæ rursus noceat, „ ut tollatur. „ *Tertiam*: „ Quod cir- ca

(f) *Hebdom. quart. de Regul. aliquot.*

„ca pulmenta & edulia potissimum ab-
 „stinentiæ ratio versetur, cum per illa
 „tum appetitui ad peccandum, tum ini-
 „mico ad tentandum major subministre-
 „tur occasio. Temperanda sunt igitur,
 „vitandi excessus causa, quod fit du-
 „pliciter, dum vel cibis grossioribus ve-
 „scimur, atque assuescimus, vel dum
 „parce delicatis utimur. „ *Quartam* :
 „Quod quanto plus de conveniente vi-
 „ctu sibi quis ademerit (vitato interim
 „valetudinis adversæ gravi periculo) tan-
 „to celerius mensuram cibi & potus ju-
 „stam reperiet: tum quia hoc modo me-
 „lius se disponens, & obnixius tendens
 „ad perfectionem, sentiet interdum quos-
 „dam cognitionis internæ radios, & con-
 „solatorios motus sibi cœlitus immisos,
 „ex quibus facile poterit rationem vi-
 „ctus commodiorem discernere: tum
 „quoniam si quis ita abstinendo se de-
 „prehenderit viribus imbecilliorum esse,
 „quam ut Exercitia ipsa spiritualia per-
 „agere commode valeat, sic facile ad-
 „vertet, quam mensuram victus naturæ
 „necessitas requirat. „ *Octavam* : „Quod
 „plurimum conducit ad tollendam cibi
 „potusque moderantiam, si ante pran-
 „dium aut cœnam, & quacunque hora
 „nulla esuries sentitur, prævia delibera-
 tio.

„ tione, victum proxime sumendum de-
„ finiamus ad mensuram certam, quam
„ deinde nulla vel propria aviditate, vel
„ instigatione inimici unquam exceda-
„ mus; sed potius vincendæ utriusque
„ causa, de illa nonnihil etiam subduca-
„ mus. „ Ex his regulis præcipue quar-
ta & octava ad rem propositam faciunt,
& consideratione dignæ sunt. Vult ita-
que S. Ignatius, ut ad victum rite tem-
perandum, id est, ad diætam in praxin
reducendam incipiamus primo a detra-
ctione victus, quod utique sensim fieri
oportebit, minuendo modicis passibus
consuetam quantitatem, per quam fi-
nes sobrietatis excessimus, donec ad eam
perveniat mensuram, quæ non amplius
animi functiones hebetat, & corpus gra-
vat. Omnis enim mutatio notabilior,
quæ subito fit, naturam offendit, quum
violenter recedatur a consuetudine, quæ
altera natura est. Quare negotium hoc
non est unius diei aut septimanæ, sed
longiore indiget tempore, & repetitas
observationes exposcit, quibus expendat-
ur, qua ratione facta modo hac modo
illa quantitatis & qualitatis mutatione,
nunc addendo, nunc subtrahendo; qua
inquam ratione animi functiones, stoma-
chi concoctio, sanguinis circuitus, som-

nus, serenum capitis (quibus in rebus maxime se produnt partium vitalium pathemata) processerint, donec ad debitum ut ita dicam æquilibrium inter naturæ vires & victus rationem perveniatur. Tum vero octava regula locum habebit, scilicet, ut non attenta cupiditate ac spuria ventriculi appetentia ante prandii vel cœnæ tempus, ubi nulla sentitur esuries, uti dictum est, de quantitate ac qualitate cibi & potus sumenda velut decretoria feratur sententia. At fastidio plenus hic labor est, ac longo studio comparanda ars isthæc? tantus non est, quantum ad alias quasvis artes requiritur, minus sæpe utiles, certe minus necessarias, quem tamen libenter impendimus, quin & inventa post multos conatus recta methodo exultamus.

His ita constitutis duo adhuc supersunt sat magni momenti, (nolim enim minuta quæque persequi) dignaque consideratione. Primum est, an expediat unica vice corpus reficere, an pluribus? Mos iste non paucorum est, etiam qui lautitiis mensarum assueti sunt, multumque laudandus, si intra fines sobrietatis sese contineat, nimirum si justa, moderata tamen, victus portio sumatur in prandio:

in

in cœna vero non nisi jusculum aut cibus levissimus. At si cœnæ abstinencia cum scœnore prandii compensetur, & velut pro aris & focis tum comedatur & bibatur, sanitati prodesse mos iste neutiquam potest. Nam ita ventriculus supra vires simul ac semel oneratur, quumque robur omne ad concoquendam cibi potusque farraginem impendere debeat, vel multa incocta crudaque relinquet, vel n. mio conatu vis digerendi ac motus peristalticus multum debilitabitur: unde plethora, & ex hac alii morbi prodeant necesse est. Medicorum hac in re consilium placet, nimum si ventriculus pituita frigida & lenta abundet, magis expedire his, si una duntaxat vice comedant, quum multum temporis ad illam concoquendam extenuandamque requiratur, ita tamen, ut si vespere id fiat, modicum quid meridie: aut si meridie, modicum quid sub vesperam sumatur. Hac enim ratione nec nimium gravabitur subito ventriculus, nec omnino vacuus per reliquum tempus relinquetur. Alterum est, quum non omnibus integrum sit ob labores & officia exactam diætæ rationem servare, quomodo illi sint juvandi, ut valetudinem tueantur, & ad senectam pertingere possint? Neque huic hominum generi Me-

dicorum industria & consilia defunt, asferentium unicam superesse viam, qua id quod desiderant, consequantur, nimirum ut quot annis bis saltem, scilicet in Vere & Autumno, corpus a noxiis humoribus sumto pharmaco liberent, & si plethora se prodant, sanguinem mittant. Qui enim sobrie non vivunt, ait Lessius, singulis diebus aliquid crudi humoris addunt, quod ad venas transiens per totum corpus velut per spongiam distribuitur. Quare unius alteriusve anni spatio tanta pravi humoris quantitas in corpore confluit, quantum vas ducentarum unciarum, seu quatuor poculorum vix capiat: atque hi humores, si non identidem subtrahantur, tandem temporis tractu putrescunt, & lethales morbos inferunt; unde magna pars hominum ante tempus extinguitur.

§. IV.

Diæta studiis deditorum.

XXXI.

Quantumvis hæc, quæ hucusque de diætæ præstantia, utilitate ac methodo latius differui, abunde possent satisfacere cujusvis justo ad sanitatem tuendam promovendamque desiderio, nihilo-

lominus occurrunt aliqua hoc in negotio, de quibus observandis speciatim admoneri debere videntur ii, qui studiis navant operam, doctisque laboribus maximam vitæ partem vel sua vel aliena voluntate arbitrioque transigunt. Quippe ex horum longiore vita, integris viribus corporis mentisque continuanda, plurimum & emolumentum & decoris res bonumque publicum capere consuevit. Verum non raro accidit, ut præmature fato spes patriæ ac orbis literati secum tumulo inferant viri longiore vita dignissimi, qui egregiam studiis operam navant, & animum omni eruditionis genere student excolere; interea vero sanitatis conservandæ incuriosi vel non intelligunt, quid sibi proficit, quidve noceat, vel intelligere negligunt, atque ita necessariis vitæ prolongandæ præsiidiis destituti parum ordinata, quin immodica studiorum contentione, cum simili victus immoderatione conjuncta, brevi vires pessumdant, & vel diversis morbis obnoxios se reddunt, vel omnino fata sua præcipitant. Huic igitur hominum generi vel maxime necessaria est diæta, & quidem duplici ex capite: primum est, ne lædant corporis sanitatem studiorum assiduitate. Hæc enim magnam spirituum

illorum copiam, qui ad stomachi robur & ad digerendum cibum potumque inferuire deberent, ad capitis & cerebri curiam avocant atque absumunt; unde ventriculus impar redditur ad concoquendum mensæ commeatum liberalius advectum, chylus non rite perficitur, sanguis cum reliqua humorum appendice vitium patitur, & sanitas brevi tempore profligatur. Alterum est, ut mentem ad literarios labores semper promptam ac expeditam servant; cibi autem potusque abundantia animi serenam aufert, caput obnubilat, sensus hebetat, & spiritus ingenium facultatemque cogitandi excitantes suffocat. Quapropter homines istos, dum tantum temporis, tamque indefessum conatum studiis ac literis & eruditionis famæ consecrant, nequiquam pigere deberet modici, quod in sanitate conservanda tanquam præcipuo scientiarum adminiculo collocent, studii, diligenter observando, quæ cibi potusque mensura (certe minor ut plurimum, quam qui negotiis laboribusque extra se positus occupantur) stomacho suo conveniens sit, ut mens semper serena, & functionibus suis par inveniatur, quin tamen interea corporis vires detrimentum notabile patiantur.

XXXII.

Præter hæc periti expertique Medici leges quasdam sane non contemnendas literatis præscribunt. Inprimis ut capitis custodiendi curam gerant. Est enim hoc sedes cerebri, nobilissimi ac literarum studiosis proprii instrumenti, non minus ac pedes sunt Tabellariis, manus opificibus, & cantoribus vox. In hoc ex innumeris & tenerrimis venulis, fibrillis minimis, canaliculis ac receptaculis contexto secernitur e sanguine succus subtilis, elasticus, limpidissimus & spiritibus plenus, quo velut rore conspergitur, quique in reliquas corporis partes dispensatur, præsertim in sensuum organa, e quibus postmodum animales spiritus in cerebrum confluunt velut sensuum legati, & una cum spiritibus illis lucidissimis, ac omnis vaporum caliginis expertibus, qui in cerebro elaborantur, animam excitant vi admirabilis ejus, de quo alibi diximus, commercii eam inter & corpus intercedentis, serviuntque ad nobilissimas intellectus functiones rite exercendas. Jam vero nosse oportet, & foris & intus esse, quæ capiti ac cerebro nocumentum adferre possunt, nimirum calorem, frigus, humorem, siccitatem, si li-

mites excedant. Quare foris custodire caput oportet, declinando solis æstum, ne nudo vertici diu immineat, frigus ar- cendo hyemis tempore in hypocausto modice calefacto (si enim abundet ca- lor, plus studiis nocet quam prodest) vi- randoque quantum fieri potest, aerem humidum. Plus autem sollicitudinis in eo ponendum est, ut interior cerebri temperies facta tecta servetur. Hanc ob rem abstinendum est uti a calidiore for- tioreque, ita etiam a frigidiore, præser- tim glaciali potu. Prior enim sanguinem vehementius concitando impellendoque in teneras cerebri partes, eas lædit & serenum perturbat: posterior torporem inducit, suavemque quo spiritus fovetur, calorem suppressit. Tabaci usus moderatus sit oportet, ne ablato li- quore ad cerebrum humectandum ne- cessario arefiant subtilia ejusdem vasa, & spiritibus libere commeantibus via inter- cipiatur. Maxime vero curandum, ut li- terarum studio certi temporis limites po- nantur, ultra quos non protrahatur; nec nisi post intervalla ad illud redeundum; secus enim cerebri fibræ nimium intensæ demum flaccescunt, vigoremque illius pessumdant.

XXXIII.

Porro vehementer improbant Medici studium nocturno tempore, maxime si prolixius sit, nec sine manifestis rationibus. Nam quo longius sol recedit ab horizonte, eo plus deficiente quoque calore aer addensatur, atque ita gravis nimium ac frigidus evadit, eodemque torpore cerebrum inficit. Dein deficiente somno ac quiete humani corporis machina plurimum luxatur, dum nervi per diurnum laborem jam fatigati, si rursus intendantur sub noctem, amplius resoluti robur omne perdunt, & in officina sensuum spiritus penitus exhauriuntur. Potissimum vero his in vigiliis inconsultis stomachus patitur, & indigesta crudaque cibi massa oneratur. Contra matutinum tempus studiis aptissimum esse quis neget? partim ubi somni beneficio emissis e corpore vaporibus in membra vigor ac ipsa velut vita & anima redit, absterfaque capitis fuligine spiritus puri ac lucidi cerebro sese insinuant: partim ubi aer temperate calidus, subtilis & quietus est, qui alimentum spiritibus præbet; hi vero mentem velut suavi rore perfundunt, & ad quidvis penetrandum agilem expeditamque reddunt.

Denique summopere commendant Medici studio deditis curam servandi sanguinem purum ac defæcatum, cujus rei obtinendæ duplicem monstrant viam: primam per victus rationem, ne scilicet cibus grossis ac crudis frequentibus utantur, qui stomachum gravant; ut ab iis abstineant, quæ acidum & phlegma promouent: ne festinanter comedant, seu potius vorent: præsertim ut brevis & parca sit cœna secundum Salernitanæ scholæ placitum (g)

*Ex magna cœna stomacho fit maxima
pœna,*

*Ut sis nocte levis, fit tibi cœna
brevis.*

Suadent vero panis modico fermento præditi usum, etiamque carnis vitulinæ: solumque aquam iis, qui studiis multum sunt dediti, & occupati, ajunt non quadrare plerumque, quum stomachus debilior viribus & calore indigeat: nihil vero nocivius esse crapula, utpote quæ densis ac sulphureis humoribus cerebrum implet, queis succus in nervis corrumpitur: potum vero calidum Thee multum probant, quum sanguinis fluxum promoveat, & ce-
re.

rebri partes leniter humectet. Nimum contra somnum prohibent, quo eundem sanguinem spissum caputque stupidum reddi censent. Alteram viam ad sanguinem in flore suo conservandum per decentem corporis motum obtineri debere contendunt. Quapropter statuunt primo, sub ipso studiorum conatu, si diutius dureret, nec semper sedendum, nec semper pedibus insistendum esse, sed vel alternis vicibus laborem istum partiri, vel brevi quadam deambulatione, aut alia corporis agitatione interrumpi oportere, tum ne fibræ capitis nimum tendantur, tum ne reliqua corporis membra torpescant: dein certis per mensem diebus diuturniori, moderatæ tamen, corporis motioni, seu pedibus seu equo seu rheda fiat, esse indulgendum censent, quum ejusmodi motio & ad corporis, & ad mentis sanitatem plurimum conferat; hujus quidem, quoniam animus exhilaratur, serenatur caput, & facultates animæ a seriis cogitationibus tantisper remotæ grata quiete recreantur: illius autem, dum apertis per motionem hanc poris minus puri vapores foras mittuntur, sanguinis circuitus promovetur, & stomachi fibræ ac musculorum tendines velut in ordinem pristinum rediguntur. Ut autem eo salu-

lubrior sit motus iste, affulgente serena cœli facie, aspirante molli aura, stomacho vacuo, peractoque digerendi negotio suscipiendum esse suadent. Atque ita secundum prudentissimas Medicorum leges hucusque recensitas instituta studiorum ratio non tantum non nocebit sanitati, quin potius ei proderit. Nam ut canit Ovidius :

Vivitur ingenio, cœtera mortis erunt.

§. V.

Diæta Mentis.

XXXIV.

Tam misera est hominis conditio post primæ innocentiae jacturam, ut non solum innumeris obnoxius sit morbis, qui corpus affligunt, sed variis quoque, qui meliorem ipsius partem, scilicet animum, afficiunt. Neque duntaxat posterioris morborum generis maligna vis intra fines animi se continet, sed etiam ut plurimum in corpus redundare solet, eo nocentior, quo minus cognoscitur. & quo magis tacite in ipsa viscera graßatur. Hinc fit, ut animi ægritudines, si reliquis accesserint, Medicorum artem & me-

medicinarum virtutem omnem plerumque deludant. Ipsa sane experientia, & funesta, quæ frequenter occurrunt, exempla id nos docent: ita illos, qui nimium sunt cupidi divitiarum, augendique opes suas, si subito sinistrae fortunæ casu grandem illarum jacturam patiantur, melancholia lentaque tabe breve intra tempus consumi videmus: ita quos supra modum ira & vindicta stimulat, vel atra bile perpetuo torqueri, vel malignis febribus e medio tolli cernimus: ita incontinentiæ deditos, & lascivis amoribus implicitos intuemur scabie, viscerum putredine, ac lue gallica misere scædeque infici. Universe pronunciari potest, omnes animi affectiones, si limites gravius excedant, diversos in humano corpore morbos progignere, dum sanguinis crasin & humorum temperiem perturbant, & rebellionis speciem quandam in mechanica republica excitant. Quemadmodum autem præstantissimam ac generalem medicinam adversus omne morborum corpus afficientium genus esse diætam in cibo potuque supra demonstravi, ita etiam ausim asserere, diætam mentis in ejusdem affectionibus (quas vulgus *passiones* vocat) non minus efficax, salubre, quin & necessarium pharmacum esse adversus

animi ægri tudines, & inde resultantes quoque corporis morbos.

Doct̃or Angelicus D. Thomas (h) duplici ratione considerandas esse docet has animi affectiones: uno modo pro *formali* ut scholæ loquuntur, quatenus scilicet dicunt actionem animæ inhærentem, qua ista in rem objectam cognitamque fertur, prosequendo illam, si convenientem sibi esse credat; sin minus, eam fugiendo. Alio modo pro *materiali*, quatenus sibi adjunctam habent quandam corporis immutationem, excitando diversas in eo sanguinis & spirituum motiones, nec non tumultuosas humorum agitationes, quæ vel intra corpus seditionem excitant, vel etiam non raro per membra foras prorumpunt. Atque hoc posteriore modo, quo medicina illos considerat, maximam certe vim habent in corpus, cæteroquin etiam sanum, gravissimosque morbos, quin & ipsam mortem homini accersere possunt. Licet autem affectionum harum seu *passionum* communi calculo undecim proferantur, amor & odium, desiderium & fuga, gaudium & tristitia, spes, audacia, desperatio, timor, ira, Medici tamen ex istarum numero quatuor duntaxat

(h) 1. 2. q. 22.

at seligunt sibi, accuratius perpendendas, dum de corporis sanitate tractant, scilicet iram, tristitiam, metum & terrorem, ac hilaritatem, qua ultima etiam veneris usum quantumvis licitum complectuntur.

XXXV.

Jam vero oportet, harum indolem bene perspectam habere. Ira plurimum nocet sanitati. Nam si acrius insurgat, totam sanguinis massam veluti motibus contrariis agitatur, non secus ac Boreas & Aquilo maria, fluctibus inter se collisit. Præterea vitiosos humores concitat, & ab uno in aliud membrum, maxime in nervos præcipitat; unde tremor artuum, bilis effusio, spasmi, & motus, quos *convulsivos* vocant, oriuntur, ita ut merito ira nuncupetur *Furore brevis, sorore insanie, ebrietas mentis, bellua inmanis*. Depingit hominem iræ deditum Persius his versibus, tanquam nativis coloribus: (i)

*Nunc face supposita fervescit sanguis
& iras*

*Scintillant oculi, dicitque facitque,
quod ipse*

Non

(i) Satyr. 3.

*Non sani esse hominis non sanus juret
Orestes.*

Tristitia non minus noxia est. Quippe in iis, qui hac affectione animi laborant, animales spiritus valde debili motu per nervos feruntur, quibus non rite agitatis cor languet, ac debito vigore destituitur ad sanguinem & cum sanguine spiritus propellendos, ac in reliquum corpus dispensandos. Atque hinc vasa & meatus tenues partium vitalium materia crassa lentaque implentur ac obstruuntur; unde alvi tarditas, cardialgia, scorbutus, præcipue vero malum illud, quo non truculentius ullum, hypochondria originem trahunt: hinc quoque illæ lacrymæ, de quibus Ovidius: (k)

*Est quædam flere voluptas,
Expletur lacrymis, egeriturque dolor.*

Immo ipse sanguis in vappam abit, & hinc inde restagnans consuetum toti corpori alimentum subtrahit, tristi macie subsequente.

Metus & Terror, si vehementior sit, plurimum obest sanitati. Nam spiritus & sanguis dum ad partes interiores velut in

(k) *Lib. 4. Trist.*

asylum recurrunt, exteriora corporis membra frigore ac tremore vix non enecantur, caligantque oculi, labant genua, frigidus per ossa sudor currit, & contractis vasis nervisque deliquia sequuntur, & viscerum compages solvitur. Quod Timor tardius, hoc celerrime præstat Terror, quo spiritus turbantur, & sanguis in corde sistitur, ita ut non raro vitali facultate oppressa repentina mors superveniat. Virgilius canit :

*Obstupui, steteruntque comæ, & vox
faucibus hæsit.*

Hilaritas & Lætitia equidem reliquas inter animi affectiones ad sanitatem conservandam plurimum emolumenti adfert, si fuerit moderata. Hac enim præsentem animales spiritus velut exultant in cerebro, & extra illud in nervos omnes profiliunt; unde etiam sanguis, ac spiritus vitales grato motu per totum corpus sese diffundunt, omnesque partes blando calore fovent. Dilatat nempe lætitia cor, vasa, & viscera; unde aperta ubique porta patet sanguini & spiritibus, ita ut cunctis facultatibus corroboratis functiones reliquæ concoquendi, digerendi, & alimentum dispensandi debito modo perficiantur.

ciantur. Hinc Sapiens monet : (1)
Animus gaudens ætatem facit floridam ; spiritus autem tristis exsiccat ossa. Verum si hanc animi affectionem accipiamus pro amore impuro, turpi delectatione, ac usu Veneris, etiam licito sed immoderato, uti Medici eam considerant, nulla pestis major, nulla nocentior sanitati. Nam omne robur corporis enervat, spiritus optimos & purissimos prodigit, qui partes solidas firmare, & fluidas promoveri deberent, corque accendit perpetuo sanguinis ebullientis æstu : hinc somnus fugit, macies & tabes viscera depascuntur, non raro gallica lues succedit, atque senectus & mors ante tempus acceleratur. Heic vel maxime opus est cibi potusque abstinentia. Nam *sine Cereve & Baccho friget Venus.* Unde cecinit bene Poeta :

*Subtrabe ligna foco, si vis extinguere
 flammam.*

Quis jam est, qui non videat, & hanc quoque diætam, scilicet mentis, ad tuendam sanitatem summe utilem, quin necessariam esse? Oportet igitur, ut qui eam sartam tectam servare cupiunt, interioris quoque hominis œconomix stude-

(1) Cap. 7.

deant, & animi affectiones, ne evagentur, debitos intra limites continere, aut si seditionem movere velint, injecto freno coercere norint, non secus ac apud Virgilium fluctus & ventos furentes Neptunus :

Quos ego ! sed motos præstat componere fluctus.

Primus hic labor parentum & moderatorum esse deberet, ut in molli ætate velut in herba suffocent prava cupiditatum affectionumque exorbitantium germina: quod si neglectum fuerit, aut cum annis repullulent, virtus maxime prudentia, in auxilium vocanda est, & sancta quædam vis & violentia inferenda, usque dum ad debitam temperiem perveniatur. Sic non solum sani erimus, sed etiam sapientes. Concludere juvat caput hoc de Medico sui ipsius seu diæta notis sed plane aureis scholæ Salernitanæ versiculis : (m)

*Si tibi deficient Medici, Medici tibi
fiant*

Hæc tria: mens bilavis, requies, moderata diæta.

CA.

(m) Cap. I.

M 2

CAPUT VII.

ADJUMENTA AD SANITATEM CONSERVANDAM.

§. I.

Phlebotomia.

XXXVI.

Quamvis una duntaxat, quantum ad præfens institutum scilicet sanitatis desiderium, adinet, hominum conditio sit (quum vitam ac sanitatem a morbis & aliis corporis miseriis immunem servare, quin & prolongare naturæ ductu quodam desiderent omnes, si homines desperationis spiritu correptos excipias, quam Cicero (n) ægritudinem adpellat *sine ulla verum expectatione meliorum.*) nihilominus diversæ sunt classes illorum; scilicet aliquorum, qui quum diæta id præstare possent, non tamen volunt, quorum ingens numerus est: deinde

(n) *Lib. 4. Tuscul.*

de aliorum, qui vellent, sed ob labores aut officia, vel occasiones aliaque obstacula non facile possunt: denique eorum, quibus malas corporis affectiones diata tollere non potest, licet mitigare queat. Itaque hi aliis opus habent adjuventis, quorum ope inducias saltem honeste pacisci liceat cum morbis & morte. Inter hæc unum e præcipuis est phlebotomia. Quum enim vitæ ac sanitatis rationem in sanguinis recta temperie ac debito fluxu positam esse dixerimus, patet cuivis, ubi temperies illa unde unde demum turbata est, aut fluxus ille a sanguinis copia retardatur, non esse remedium vel adjuvmentum phlebotomia præstantius. Quapropter mire eam commendat schola Salernitana: (o)

Lumina clarificat, syncerat phlebotomia

Mentes & cerebrum, calidas facit esse medullas,

Viscera purgabit, stomachum ventremque coercet.

Puros dat sensus, dat somnum, tædia tollit,

Att-

(o) Cap. 93.

Auditum, vocem, vires producit & auget.

Ætatem autem phlebotomiæ aptam his versibus indicat: (p)

Ætatis mediæ multum de sanguine tolle.

Sit puer atque senex, tollet uterque parum.

Non minus Hippocrates & antiqui Medici in omnibus fere morbis & usi sunt hoc remedio, & suis in voluminibus posteritati relictis illud multis extollunt laudibus. Certe Hippocrates (q) rectam morbos curandi rationem totam tum in dando id, quod deficit, tum in subtrahendo quod superfluum est, constituit, quorum primum per medicamenta, alterum per phlebotomiam fit. Verum his insuperhæbitis ipsi quoque Medici hoc in negotio in diversas partes ac opiniones abeunt. Quidam ægerrime adducuntur ad fundendum sanguinem, etiam in morbis gravioribus: aliqui sunt eo plus prodigi, etiam extra morbi propinqui metum. Neque res hæc difficultatibus caret. Nam qui parci sunt sanguinis, primo

(p) Cap. 101.

(q) Lib. de flat.

mo ajunt, hunc esse thesaurum humanæ vitæ pretiosissimum: thesauros autem augeri potius, quam diminui ab omnibus; cum ejus prodigientia vitæ ac spirituum jacturam esse conjunctam. Secundo ad experientiæ tribunal adpellant, quæ docet, multos phlebotomia frequentius adhibita ita viribus exhaustos fuisse, ut difficulter, nec nisi post longas moras corpori vigor potuerit restitui. Tertio, quot sunt, qui absque hoc remedio unquam admisso ad extremam usque senectam pervenerunt? Quarto demum, nemo inquit boni sanguinis nimium habere potest: quod si malus hinc inde se admisceat, ad quid opus est aperire portam adeo latam, per quam cum malo simul & bonus sanguis aufugiat? aliæ sunt viæ, per quas peccans expellatur, scilicet per sudorem, per diætam, per medicamenta, quæ absorbentia vocant. At qui contrariæ factionis sunt, non minus prompte quam docte respondent. Primo equidem, thesaurum esse sanguinem, quamdiu gaudet debita crasi leu temperie, ac leni circuitu, tanquam vitæ ac sanitatis fonte: his autem deficientibus thesaurus esse desinit, ita ut morborum potius seminarium fiat, id quod vel maxime contingit, si adsit nimia sanguinis copia. Por-

ro non tantopere, ut jactatur, per phlebotomiam debilitari corpus censent, ut non brevi vires amissæ reparentur; & quidem in homine ciborum appetente ac fortis stomachi intra paucas horas. Quis ignorat morem Gallorum & Italorum, qui calidis in febris intra modicum temporis spatium quinque aut septem vicibus sanguinem foras mittunt? quin potius videmus illos, qui plethora laborant, laborare pariter ut plurimum membrorum & virium debilitate, qua tamen subito per phlebotomiam liberantur. Dein non adeo multos est reperire, qui absque ulla phlebotomia utuntur bona & longa valetudine, suntque illi solum, qui vel a parentibus egregium & undequaque sanum temperamentum, dum primo formabantur, acceperunt, quod paucis contingit, vel qui per accuratam diætam ab humorum maligna vi & abundantia solite sibi cavent (& quot sunt isti?) aut qui continuis laboribus occupati per copiosum sudorem emittunt, quod alii per venam apertam. Denique non satis est inquirunt, sanguinem esse bonum; oportet etiam ut non sit nimius, ne malus fiat. Duo enim sunt, quæ ad boni sanguinis indolem requirunt, primum ut sit fluidus, purus, & dives spiritu: alterum

rum ut ejus massa seu quantitas venarum & arteriarum vasis ad transvehendum destinatis sit rite admensa.

XXXVII.

Nolim ego me inter partes litigantes, & quidem in re tam ardua, judicem constituere: illud mihi videtur verosimilius esse, quod iis, quibus copiosa domipenus est sanguinis, phlebotomia debitis cum cautelis instituta admodum sit salutaris, quandoque etiam necessaria. Nam si alia omnia abessent, a natura discere debemus, quid per artem faciendum sit. Certe naturæ beneficium esse agnoscimus in multis, qui non raro magnam etiam purissimi sanguinis copiam e naribus effundunt; item qui sanguinem infectum atque impurum per venas *hemorrhoidales* emittunt, ipsa natura eo, quod nimium vel noxium est, quæsitæ opera sese exonerante; quod si non fieret, gravissimorum morborum & vitæ periculis ejusmodi homines forent expositi, quemadmodum non paucis accidit, apud quos improvise fato sublatis facta corporum anatomia aut ruptæ præ sanguinis abundantia venæ, aut ejusdem pigro fluxu furtive nati polypi fuerunt de-

te-

tecti. Unde Hippocrates (r) asserere non dubitat, saepe homines etiam maxime sanos, vegetos & fortes eo propinquiores esse fato, quo magis ab eo remotos se credunt, si non in tempore malo latenti occurrunt, & quod abundat in corpore, evacuent. Quippe sanguis etiam florentissimus sensim in arterias exiguas sese insinuat, in iis addensatur, & ubi stagnare incipit, putredinem generat in partibus vitalibus, easque demum accendit, ita ut nullis medicis portionibus incendium hoc restingui queat. Ut autem hac in re rectum ferri iudicium possit, discernique quibus profit, quibus obsit phlebotomia, solícite attendendum esse monent rerum experti ad vasa, per quæ sanguis circumvehitur, num lata potius quam angusta sint, aut vice versa; id quod vel propria, vel Medicorum inspectione facile deprehenditur: plerumque pingues angustioribus, macilenti vero latioribus gaudent: quamvis & alia signa sint, quibus plethora se prodere solet, uti caput obtusum ac grave, membra præter morem lassa, pectus pondere pressum, insomnia, & respirandi facultas difficilis. Quodsi vasa, de quibus memini, sint angustiora, multum con-

du-

(r) *Aphorism. 3. Sect. 3.*

ducit ad sanitatem phlebotomia, cujus rei ratio in promptu est. Quippe sanguis quum non inveniatur satis amplum se circumagendi spatium, nisi subtrahatur portio quædam, nimium addensatur, ac vi quadam in venulas & arteriolas, quæ undique in partes vitales, hepar, pulmones, ventriculum, lienem, &c. dispensantur, sese exonerat atque intrudit, & quum retrogredi nequeat ob venas & arterias majores jam impletas, motu destitutus necessario computrescere incipit, & partes quoque vitales inficit atque corrumpit. Si vero vasa sint latiora, plurimum nocet phlebotomia. Nam quum sanguis rarior sit, vixque implendis vasibus sufficiat, eo emisso succedunt in locum humores alii, qui sanguineam massam dividunt (constat enim meris globulis) & divisam acrimonia sua aggrediuntur, ac brevi tempore destruunt atque consumunt, quo sublato vitæ fonte corporis machina fatiscit & dissolvitur.

§. II.

Usus Medicinarum purgantium.

XXXVIII.

Quod in horologio, aliove automato fieri videmus, id omnino in humani corporis machina solet accidere. Si recens a perito artifice confectum illud intueamur cum omni suo rotarum, tympanorum, lamellarum adparatu, & partium inter se nexu complexuque admirabili, æternum opus esse credimus. At quo longiori tempore progreditur, eo magis æris injuria, pulvere, aliisque sordibus vitiatur, ut stas quasi temporibus expurgari, inungi, reparari ac firmari necesse habeat. Ita sane quantumvis corporis nostri machina ab artifice natura perfectissime elaborata ordinataque sit, crescentibus tamen annis sic sensim inquinatur, atteritur, & velut exeditur, ut nisi medica manus accedat, & adhibitis pharmacis sentinam exhauriat, læsasque partes vigori suo restituat, brevi collabatur. Paucissimi sunt, qui non quandoque comedendo & bibendo extra metas necessitatis abripiantur: multi malignos humores velut portionem hæreditatis paternæ maternæque secum in lucem

cem hanc afferunt: alii jam in ætate juvenili licentius vivendo bonam partem sanitatis pessumdederunt: alii studiorum aliorumque laborum contentione nimia, vel indomitis animi patematis valetudinis vitium contraxere: etiam illi, qui austeram satis diætã se defendunt contra morborum insultus, aut læsam sanitatem reparant, quandoque lenibus medicamentis indigent, quibus corpus expurgent, & fomentis, quibus naturæ deficienti succurrant. In hac autem communi tristisque necessitate quædam maximi momenti probe notanda veniunt. Primum est, frequentem medicatarum potionum, similibusque vehementius evacuantium usum pestem esse corporis & sanitatis. Ovidius jam olim cecinit:

*Temporibus medicina valet: data tem-
pore profunt,
Et data non apto tempore vina
nocent.*

Fatentur vel ipsi Medici cordati ac periti, omne medicamentum, quantumvis blandiri videatur ægro corpori, afferre secum velut scorpionem in cauda venenum aliquod, seu vim irritantem, septicam, ac eliquantem, quæ viscera aggreditur, &
dum

dum sordes humoresque malignos avehit, simul etiam succos ad alendum corpus necessarios vel evacuat, vel corrumpit non sine gravi virium jactura. Profecto dum per medicamenta sanitati consulitur, semper aliqua ejusdem particula perditur. Quemadmodum enim macula e veste aut charta non eluitur, nec pannus crebro lavatur a sordibus, quin macula vestigium aliquod post se relinquat, & vestis, charta vel pannus atterantur pertendanturque, quamvis nitidiores fiant, ita etiam corpus frequentiori medicamentorum purgantium usu, licet ad tempus aliquod juvetur, sensim tamen exsiccat, atenuatur, debilitatur, ita ut quandoque viscerum tonus, quem vocant Medici, plene pessumdetur. Alterum observatione dignum est, male robori corporis & temperamenti beneficio confidere illos, qui quotidie laute vivunt, nec a mensa surgunt nisi bene pasti potique: interea velut sui securi negligunt una alterave per annum vice sumpto medicamento corpus evacuare. Hi similes sunt navi, in cujus sentinam semper plures & plures sordes confluunt, nihil autem exhauritur. Quid superest, nisi ut improvise mergatur? Tertium denique, solícite cavendum, ne fortiora pharmaca adhibeantur ad corpus

cuandum. Hæc enim dum malignos humores cum excrementis violenter expellunt, irritant simul alios, & in furorem agunt, nec raro contingit, ut ventriculi tunica & os gravissime lædantur, ita ut nunquam pristino restituantur vigori. Præstat, si opus sit, lenioribus uti, per aliquot tamen dies continuatis, usque dum stomachus & intestina probe purgata esse deprehendantur. Sunt non pauci, qui malis humoribus abundantes familiare sibi reddunt lene medicamentum aliquod v.g. quas vocamus *pillulas* aut *rbebarbarum* in modica quantitate, ac semel singulis mensibus, nec sine proventu; quum hac ratione impediunt, ne unquam nimia peccantis materiæ copia in corpore niduletur, quæ neglecta gravem cum tempore tempestatem facile posset excitare.

§. III.

Somnus & Aer.

XXXIX.

Duo naturæ principia statuit Aristoteles, scilicet motum & quietem; atque hæc ipsa duo vitæ ac sanitatis principia dici possunt. Si enim corpus hu-

humanum in perpetuo motu versaretur, cito machina hæc dissolutis attritisque nervis fatisceret; si in quiete continua, contracto eorundem torpore, ac impedito spirituum libero comœatu protinus hebesceret. Quapropter natura, ut viribus diurno labore agitationeque immunitis succurreret, de somno providit, qui unum e præcipuis ad sanitatem conservandam adjumentis est. Quippe spiritus per vigiliis, & contentiones diei consumptos dissipatosque noctu restaurat, vires collapsas restituit, interiores corporis partes suaviter humectat, & crassos humores duplicato calore partim exhalat, partim absorbit: ut nihil dicam, quod curas molestiasque, quæ per diem sæpius occurrunt, procul abigat, & velut spongia in pectore abstergat. Verum ut proficit somnus, inter aureæ mediocritatis limites consistere debet. Nam si sit immodicus, multum nocet, quia cerebrum nimis humectat atque relaxat; sanguinis quoque temperiem lentiore motu vitiat, spiritus obscurat & torpidiores reddit, menti demum & memoriæ segnitiam & stuporem quemdam affert. Non autem tam facile est certum somni spatium definire. Equidem Poeta canit:

*Septem horas dormire sat est juveni-
que senique.*

Sed non pauci Medicorum sunt, qui spa-
tium hoc partim cum virium robore,
partim cum stomachi concoquentis fa-
cultate commetiuntur. Sic longius so-
mni tempus indulgendum esse ajunt pue-
ris, convalescentibus, & multo labore
defatigatis tum ad vires acquirendas tum
ad reparandas: non minus illis, qui de-
bilioris stomachi sunt, aut qui ariditate
bilisque acrimonia laborant, ut plus tem-
poris habeant ad concoquendam indige-
stam massam, vel humectandas partes vi-
tales, aut ut acriorem lympham per su-
dorem emittant. Gravior quaestio est de
tempore somni. Convenientissimum abs-
que dubio est nocturnum tempus, nem-
pe post unam alteramve a coena horam,
praemissa levi deambulatione. Cavendum
autem summopere, ne studia literarum
aut seria negotia in longam noctem pro-
trahantur. Sed quid de somno, quem
non pauci post meridiem capere solent,
dicemus? Sunt qui cane pejus & angue
hoc somni genus esse credunt, & fu-
giendum suadent. Nam ajunt, cocturam
in ventriculo plurimum impediri laxatis
per somnum nervis & tendinibus, spiri-

tus quoque nimio humore opprimi, gravari caput, multisque ac crassis vaporibus impleri, caloremque nativum hebetari. Scholæ Salernitanæ prognostica de hoc somno sunt :

*Febris, pigrities, capitis dolor, atque
catarrhus*

*Hæc tibi proveniunt ex somno meri-
diano.*

Contra sunt alii, qui neutiquam ita nocivum esse autumant, quin & salubrem pronunciant, tum quia spiritus suavi quodam rore, e vaporibus cibi benignioris nato recreat, tum quia vires laboribus studiisque antemeridianis fractas colligit: atque ita multos in extremam usque senectam salubriter eo uti videmus. At qui mediam & forte securiorem viam tenent, somnum post meridiem vitandum esse censent, maxime illis, qui non jam affueverunt, & levi potius deambulatione aliave animi relaxatione arcendum; quamvis quandoque illum prodesse non negent quibusdam, uti senibus, & illis, qui regiones calori vehementiori obnoxias incolunt; quin & necessarium velint iis, qui noctes insomnes duxerunt, aut ex itinere defatigatis, vel hæctica la-

borantibus, ut hoc remedio partes vel nimium fessæ, aut exsiccatae reparentur vel humectentur. Interea tamen certis hanc suam sententiam conditionibus limitant, præscribuntque primo, ut somnus hic sit quam brevissimus. Secundo, ut non statim a prandio, sed interjecta mora & corporis moderata agitatione eisdem indulgeatur. Tertio ut erecto corpore ac stellæ leniter incumbente suscipiatur. Hinc & schola Salernitana prognosticis suis præmittit :

Sit brevis, aut nullus tibi somnus meridians.

XL.

Uti autem somnus moderatus, ita & aeris grata temperies multum ad sanitatem confert. Nam quum totum corpus pervadat aer, & in intima viscera penetret, simulque elasticus sit, in tenues quoque ac teneras sanguinis particulas sese insinuat, atque in iis motum excitando ebullire facit ipsum sanguinem, e quo postmodum virtus se movendi in solidas quoque partes derivatur. Qua ex re facile patet, aerem serenum, siccum, & a vaporibus halitibusque defœcatum prodesse plurimum ad ordinatum facilemque san-

sanguinis fluxum: contra vero admodum nocere aerem humidum, nimis calidum aut frigidum, multisque permistum fœcibus, utpote qui motum sanguinis retardat, & in humoribus fermentum summe noxium excitat, quo partes vitales graviter læduntur. Atque hinc non defuerunt præclari Medici, qui solícite in aeris, ventorum, & plagarum indolem, dotes, affectionesque, quas produciunt in corporibus, indagarunt. Orientalem plagam cæteris salubriorem judicant, quoniam ventus flans ab ortu longos terrarum tractus percurrit, a quibus plurimos halitus siccos veluti mutuatur, depositis humidis vaporibus, & aer temperate calidus est, præsertim qui mane spirat, & a sole purgatur foveturque. Secundo loco ponunt Septentrionalem; licet enim ventus & aer, qui hanc plagam occupat, a regionibus glacie ac nive obstitis adveniat, sitque plus quam decet frigidus & siccus, Austro tamen & Zephyro salubrior creditur, quoniam humorem superfluum abstergit, corpora constringit, firmat, & mobilia expeditioraque reddit. Hinc experientia docet, in regionibus hyperboreis degentes (uti sunt Islandia, Grœnlandia, Norwægia, immo & Anglia & Scotia) aliosque mon-

tium

tium incolas longioris esse vitæ ac robore firmiores ob aerem frigidum ac depurgatum, quam sint illi, qui meridiem occidentemque versus habitant. Sequitur Occidentalis plaga, quæ frigidior est atque humidior, utpote vento ingentes oceanos peragranti, solique cadenti, qui non ita ut oriens exsiccare potest, obnoxia; quamvis si tempore æstivo cœloque sereno spiret, admodum gratus sit & blandus: item vere novo, ubi dulcibus pluviis, aureoque imbre terram irrigare solet, & primum solis æstum mitigat, ac generationi egregie deservit. Ultimum locum Australis plaga occupat, quum inde adflans ventus, magnis passibus trasiens per vastum mare mediterraneum, per magnas paludes, locaque solis æstui exposita, aerem reddat calidiorum; quapropter in humoribus humanum corpus insidentibus tempestates excitat, non minus quam in cœlo, censeaturque omnium maxime insalubris teste Ovidio:

*Lethiferis calidi spirarunt æstibus
Austri.*

Præterea etiam vi quadam *opiatice*, ut nuncupant Medici, & soporiferis spiritibus

bus caput gravat, omnibusque membris languorem inducit, uti sane sæpe nimium experimur. Quatuor harum plagarum principes ventos brevi carmine completur Manilius (s)

*Asper ab axe ruit Boreas, venit Eurus ab ortu,
Auster amat medium solem, Zephyrus.
que cadentem.*

Quantumvis autem hæc, quæ de plagis, vento & aere dicta sunt, ita se habeant, fateri tamen oportet, hoc ad sanitatem præsidio tueri se posse vix alios, quam qui in republica quadam ut vocamus Platonica versantur; immo ipse Plato animadvertit, illos qui rempublicam incolunt, sui juris haud esse, nec aerem salubrem, ut lubet, eligere posse, quum ut plurimum nequeant habitare ibi, ubi vellent. Interea tamen non desunt industria quædam hoc in negotio non omnino contemnendæ, quales sunt: cubiculi fenestras versus plagam minus salubrem clausas tenere, præsertim sub vesperum & nocturno tempore; contra aperire versus mitiorem, sole nonnihil altius supra horizontem everso: humidum aerem

mo-

moderato ignis calore exsiccare : obambulare loca, ubi purus siccusque ventus spirat ; vitare vero vicinas paludes & aquas stagnantes : liberiore aura hinc inde frui foris in colle aut villa suburbana : si turbulentior instet aut frigidior aer, probe se vestibis munire ; si nimium calidus, & ad fermentum pronus, cibi potusque moderatione subtrahere vires nocendi. Certe parum lædere solet aer infalubrior eos, qui vitam sobriam ducunt ac diætam amant. Nam quantumvis iniquior ille sit, raro tamen aggreditur corpus ac seditionem excitat, si non illud jam antea male materiatum aut comparatum sit, & vitiosis humoribus infectum. Omnium tamen maxime proderit a teneris annis remota delicatiore educatione assuescere ferendis aeris injuriis ; sic enim velut indurabitur corpus, & callum obducet, quem tam facile vis auræ malignæ penetrare non poterit.

CAPUT VIII.

VARIA MORBORUM GENERA.

§. I.

Morbi Capitis, Quinque sensuum, Pectoris, Pulmonum, Cordis, Ventriculi, Intestinorum.

XLI.

Morborum notitia uti Medicis est necessaria, ita ægrotis, immo & bene valentibus perutilis esse videtur: illis quidem ut sanent, istis vero, ut intelligant ipsi, quo morbi genere laborent, aut laborare possint, si non præcaveant. Quapropter hoc in Capite varia morborum, eaque præcipua, quæ diversas humani corporis partes infestare solent, simul & eorum causas ac fontes prode-

dere constitui, uberiorem Medicis, ad quos pertinet negotium hoc, explanationem relicturus.

Inter affectiones malas, morbosque capitis primum locum obtinet ejusdem *Dolor*, qui si recens ac levis fuerit, cephalalgia: si contumax & diuturnus, cephalæa, si in exigua capitis regione velut fixus hæreat, clavus seu ovum dicitur, oriturque vel a particulis heterogeneis teneras fibras meningum vellicantibus, vel a sanguine ebulliente, vel ab humoribus felle, sulphure aut sale infectis.

Letbargus est sopor profundus cum febre lenta continuaque, nec non cum delirio memoriæque eclipsi conjunctus. Ejus causa est pororum cerebri angustia debitam spirituum animalium viam, seque expandendi vim impediens, vel aquæ aut pituitæ abundantia, cerebrique inundatio.

Apoplexia est præceps motus omniumque sensuum abolitio, remanente sanguinis pulsu, ac respiratione plus minusve læsa; quando nimirum poris ac meatibus cerebri pituita vel cruore spisso obstructis motus sanguinis ibidem subito sistitur compressis spiritibus. Est autem apoplexia alia

completa & per totum corpus diffusa : alia seu hemiplexia mediam partem corporis afficit : alia unum alterumve duntaxat membrum, quæ paraplexia vocatur.

Paralyfis est extinctio motus in una vel pluribus partibus, deficientibus nimirum spiritibus, dum vel non influunt, vel non debito modo in partibus recipiuntur. Inter morbos autem capitis numeratur, quia originem suam ducit a spina dorsi ejusque medulla, nervis vel nimio frigore constrictis vel humore crasso repletis. Huic affinis est *Paresis* seu *Contractura*, ut vocant, dum motus non quidem ille, qui a natura, sed qui a voluntatis imperio procedere solet, aboletur aut diminuitur, fibrarum ac musculorum tono relaxato destructoque.

Convulsio, *Spasmus*, *Epilepsia* est morbus, quo nervi distenduntur, ac muscoli versus principium suum retrahuntur, membris subito impetu per vices agitated atque concussis : si totum corpus pervadat, *Epilepsia* seu morbus caducus vel *Comitialis* dicitur, estque cum mentis ac sensuum læsione conjuncta. Hæc accidit, quando tum teneræ nervorum fibræ in membranis humore acri ac maligno irritantur, tum spiritus animales turbulento motu in
ner-

nervos, musculos ac cerebrum irruunt, & instar pulveris pyrii accensi exploduntur.

Vertigo est, quando res objectæ aut ipsum etiam caput in gyrum moveri creduntur, cujus rei causa est inordinata & fluctuans spirituum animalium motio, quæ cerebrum tanquam sedem primariam afficit, quandoque cum aurium tinnitu conjuncta. Hanc autem excitare solent vapores vel e sanguine ebulliente, vel a sero aut bile effervescente sursum acti, motumque spirituum perturbantes.

Phrenitis est apostema seu ulcus cerebri, quod in membrana & meningibus ab influente stagnanteque acriori ac fervescente sanguine inflammatur, comitesque habet individuas febrem continuam acutam, delirium, & vigilias pertinacissimas.

Huic vicinum malum *Mania* seu insania, delirium sine febre, sed non sine furore & audacia, afficitque cerebrum unicum spiritibus animalibus, nec non ipsum cor. Radix autem istius morbi sunt ipsorum spirituum animalium fervida, ignea, ex acido & sale acerrima intemperies, tum sanguinis atra bile infecti crasis.

Melancholia est symptoma depravatae imaginationis cum timore, mæstitia, animique

que angore sociatum, dum in una cogitatione mens pertinacissime defigitur, & velut absorbetur. Nuncupatur animi corporisque tortor, flagellum & opprobrium Medicorum: estque alia *Cephalica*, alia *Hypochondriaca*, a loco, ubi mali sedes primaria est, sic dicta. Originem trahit e vitio spirituum, qui quum natura sua puri esse deberent, lucidi, tenues, subtiles cum ordinato motu, redduntur opaci, spissi, fulgine aspersi, fixique, qui rerum imagines velut umbra aut tenebris obductas repræsentant. Gignuntur vero spiritus hi maligni e sanguine crasso, fæculento, acido, inque motu suo valde impedito, aut e fermento stomachi, succoque pancreatis & lienis vitiato, quo hypochondria obstruuntur, & meatus liber spirituum intercipitur.

Rheuma, catarrhus, est humidum seri seu lymphæ falsæ & acris e cerebro glandulisque vicinis oculorum, faucium, laryngis, asperæ arteriæ, in partes inferiores defluivium; quod si cum impetu ruat, non pauci obstructis respirandi in pulmonibus viis, & oppresso pectore suffocantur. Morbus hic ortum suum ducit vel ab humore acri ex fermento cibi non bene digesti aut natura sua falsi acidique ascendente in glandulas, quibus serum illud ac lymphæ constri-

strictis fibris postmodum exprimitur; vel a sanguine, quod sero, bile, pituita aliisque fœcibus abundat, seque cum impetu in pulmones effundit, ibique stagnat. Plerumque autem defluvium hoc promovet aeris subito mutati, & nunc frigidi plus, nunc calidi vitium.

XLII.

A capite ad exteriores corporis facultates sive sensus pergamus, qui non minus variis morbis, morborumque periculis sunt obnoxii. Oculos infestat non raro *gutta serena*, seu *Amavrosia*, qua aboletur vel diminuitur visus nullo sensibili in oculis vitio deprehenso, præterquam quod pupilla nigra & amplior appareat ob impeditam spirituum opticorum affluentiam. Causa interior hujus mali est angustia pororum & tubulorum nervi optici, vel tunica retinæ nimium laxa & flaccida: exterior vero lapsus, percussio, solis lunæque frequentior aspectus, crapula, intempestiva studia, &c.

Affinis est *suffusio*, seu *hypochima*, *cataracta*, dum radii vel species visui servientes obstructa per materiam viscosam pupilla intercipiuntur, quo minus ad humorem crystallinum deferri queant; quod fieri solet, si humor excretus, qui initio tenuis, paullatim vero auctus in vasis aut nervis opti-

opticis addensatur, & in membranulam oculum obsidentem coalescit. Quare vitanda frequentior & diuturnior ad lucernam lectio & scriptio, quin & aer ab Austro veniens.

Ophthalmia seu Lippitudo est inflammatio tunicae adnatæ cum rubore, dolore, ardore ac lacrymis sponte cadentibus. Ortum autem suum habet a sanguine nimium acri in ejusdem venulis diffuso & stagnante, uti ophthalmia sanguinea & humida: vel a subtili, salsa & acri lymphæ oculos mordente absque fluxu, quemadmodum *Xerophthalmia seu sicca*. Malum hoc quandoque hæreditaria quædam portio est, a parentibus proveniens; quandoque ab aeris intemperie proficiscitur, præsertim apud eos, quorum oculi justo plus prominent.

Albugo & Ungula. Prior si tenuis sit & superficiem occupat, nebula; si vero crassior & profunda, proprie albugo, græcis leucoma, dicitur: estque macula alba tunicae corneæ, quam non raro ita densam reddit, ut speciebus, quas *visibiles* vocant, transitum neget, dum scilicet humores crassi aut pituita inter tunicae corneæ lamine contenta sese oculo superfundit. Posterior vero est membrana dura & alba
in.

instar panniculi e venulis cruentis & exilibus capillamentis contexti, atque ab oculi angulo majore tunicæ adnatæ adhærens, oriturque tum a sanguinis tum a lymphæ vitio superius memorato.

Surditas est morbus aurium, quando audiendi facultas plus vel minus, aut penitus aboletur; unde quosdam surdaftros, alios omnino surdos dicimus. Varios habet natales, cerebri intemperiem in auris organum se exonerantem, vel lympham crassiore in minutissimos tubulos se insinuantem, vel organi exterioris cavam partem humoribus obturatam, vel tympanum nimis tensum ac siccum, aut nimis laxum & humidum. Plerumque senilis ætas hoc vitio laborat.

Hæmorrhagia narium est immoderata sanguinis per nares effusio, apertis earundem vasis, quæ contingere solet iis, qui sanguinis abundantia seu orgasmo laborant, vel quando humor acrior subtiles narium venulas corrodit, vel si hæmorrhoides in inferiore corporis parte supprimantur. Vexat plerumque juvenilem ætatem, ubi sanguis præfervidus, & tenera ac imbecilla sunt vasa.

Angina seu strangulatio est affectio maligna summaram gulæ gutturisque partium,

tium, sedemque suam figit in musculis laryngis, ac vicinis glandulis, quas sanguis stagnans & effervescentes inflammat, tristesque post se comites trahit febrim continuam, difficilemque spirandi ac deglutienti conatum. Si invalescat angina, numeratur inter morbos acutissimos, nec præsentem periculo caret dicente Hippocrate: (t) *Si febre detento nullo apparente in faucibus tumore strangulatio subito superveniat, lethale.*

XLIII.

A sensibus exterioribus ad partes corporis interiores, eorumque morbos investigandos prodendosque pergamus, atque imprimis eos, qui pectus, cor, ventriculum & intestina solent affligere. *Asthma* est depravata respirandi potentia cum anhelitu & stridore, demum cum oppressione pectoris conjuncta. Mali autem hujus radix vel est in pulmonibus, vel in stomacho, & primis quas vocant viis: in pulmonibus quidem, quando pituita replentur, aut acrioribus salisque humoribus a capite defluentibus læduntur: in stomacho autem primisque viis, si a mucro crasso, & vitiosa suburra infestetur, quæ ventriculum distendit, & diaphragmatis liberum motum impedit, illudque conti-

nuo

(t) 4. *Aphorism.* 34.

nuo irritat. Comitantur asthma ut plurimum familiares hospites tympanitis, tumor hepatis & lienis, ac hydrops, usque dum æger suffocetur.

Pleuritis est inflammatio pleuræ seu membranæ illius, quæ costas cingit. Ejus genesis a sanguine derivatur nimium fervido, motuque sufflaminato, ut stagnare incipiat, & vasis suis egredi: Tum enim humore acri fibras vellicat, & cum febre acuta corpus infestat, accedente lateris dolore, tussi ac sputo cruento. Accidit hoc malum frequenter illis, qui postquam corpus incaluit, aeri frigido sese exponunt, aut post ejusdem corporis æstum frigido nimium potui indulgent.

Phtbisis seu tabes pulmonum est eorundem exulceratio nata ex acri & rodente materia, comitantibus sputo purulento, tussi continua, & febre lenta, quæ sensim corpus exedit, & vitales partes depascitur. Provenire autem solet a nimia sanguinis, & lymphæ e capite destillantibus vel cum sanguine advectæ acrimonia, qua glandulæ ac vesiculæ pulmonum infarciuntur, intumescunt, & indurantur, usque dum tota hæc corporis pars inflammata in ulcus abeat.

Pal-

Palpitatio cordis, quo forti systoles motu vehementer & cum impetu cor contrahitur, quando nimirum teneris ejusdem fibræ irritatis accedente spasmo irrumpens sanguis diutius quam par est, in corde moratur, & stagnare incipit. Plures numerat fontes morbus hic, scilicet vel hydropem pericardii, vel vermes intra pericardium, vel nascentem polypum, vel sanguinem vitiatum, nimisque turgescens.

Deliquium animi, quod Aurelius *solutionem naturæ*, Paracelsus *cordis paralysem* & *fulmen microcosmi* adpellant, est præceps subitusque virium omnium lapsus, cum pulsu venarum admodum tenui, veluti diffugientibus vitæ spiritibus, unde totum corpus eclipsin patitur. Graviore morbos in ægris multum debilitatis vel comitatur, vel antecedit, vel subsequitur, dum sanguis effæctus & in vappam abiens ac spirituum expers languet, motumque deperdit. Hippocratis effatum est: *Qui frequenter & vehementer citra manifestam causam animo relinquunt, de repente moriuntur.*

Chylificatio læsa est morbus ventriculi, dum non rite alimentum concoquit, nec debita gaudet fermentandi virtute, quod variis modis contingit, vel ex defectu spi-

rituum, vel ex oppresso calore stomachi, unde cibi manent indigesti, vel ex acidi vitio massam digestam corrumpente, vel ex bile in stomacho dominante, vel demum & maxime ex tono fibrarum læso, atque ita ad chylum rite parandum impotente. Hujus mali intus latentis causa plerumque foris est, dum in cibi potusque quantitate peccatur. Est morbus hic chronicorum morborum sæcunda parens, & læso semel gravius ventriculo vix aliud superest remedium, quam diæta studiose observata.

Cholera est assidua & immoderata humoris pravi, acris, & corrupti per superiores inferioresque vias violenta excretio cum ventris ac intestinorum dolore, præcordiorum anxietate, nec infrequenti deliquio. Oritur autem ex intempestivo ac turbulento ventriculi & intestinorum motu corruptos humores sursum ac deorsum dejiciente: hic vero motus excitari solet ab ipsis humoribus falsis, acidis, & bile in intestino duodeno effervescente irritatis. Est malum hoc acutissimum, nec periculo vacat, nisi absque mora, leni tamen manu medica emolliatur.

Inflammatiõ ventriculi fit, quando sanguine in ejusdem tunicas effuso, stagnante ac putrescente intumescit. Comitatur hoc

lum integra cohors aliorum, febris ardentissima, dolor vehemens, nausea, vomitus, sitis non extinguenda, vigiliæ, spasmus.

Colica tristissimus morbus intestina torquet, præcipue colon, unde colica dicitur, oriturque vel a fœcibus induratis, acidoque austero, vel a bile nunc in intestina, nunc in eorum membranas & plicas, quibus fortiter inhæret, effusa, vel a materia acri & acida mesenterium invadente; unde fit, ut vehementer irritentur fibræ intestinorum, alvus pertinaciter claudatur, & umbilicus introrsum retrahatur cum doloribus fere ad insaniam usque cruciantibus.

Volvulus seu *Passio Iliaca* est motus intestinorum inversus, convulsis vehementer iis, quæ Ileon & Cæcum appellant; insuper ventre crudeli dolore supra umbilicum exagitato: demum etiam retracto ano excrementis per os ejectis. Ejus causa sunt intestina ipsa, si retenta materie dura & exsiccata inflammentur, aut mutuo inter se implicentur vel ulcere irritata, vel per herniam in alium situm translata. Tum enim motus intestinorum peristalticus sus deque vertitur, & præclusa inferiore via omnia sursum impelluntur.

Diarrhæa & *Dysenteria* sunt morbi, qui intestina & alvum infestant: prior quidem, quan-

quando varia liquida corruptaque excrementa continuo profunduntur, relictis crudioribus, dum biliosi acidique humores omne alimentum statim aggrediuntur, & maximam partem liquefaciunt, glandulis nervisque intestinorum irritatis: posterior, quando peculiari quadam acrimonia humorum, ex esculentis & potulentis fructuum non maturorum, uvarum, musti, &c. ut plurimum proveniente, stimulis exulceratisque intestinis excrementa cruenta inter gravia alvi tormina foras expelluntur.

Lumbrici sunt animalcula lumbrici formam præferentia, quæ in intestinis generantur ac nidulantur, eorumque functiones impediunt. Alii horum sunt oblongi & teretes, alii lati instar fasciæ. Originem ducunt plerumque a seminibus & ovulis, quæ muscæ in alimentis, aut vermes in caseo, lacticiiniis, saccharo, &c. deponunt, intus sumtis, quæ a stomacho debili & pituita repleto destrui nequeunt, & accedente putredine, qua maxime foventur, in vermes & lumbricos, quos dixi, abeunt, qui postea stomachum, præsertim jejunum continuo vellicant lancinantque, & alimentum corpori necessarium absument, quandoque fauces insident & suffocant. Heic velut insidiis opus est, ut caput lumbrici depre-

hendatur, quo non ablato aut enecato semper magis magisque succrescunt.

Hemorrhoides sunt, dum sanguis peccans ex intestini recti vasis nunc majori nunc minori quantitate sese exonerat. His non raro subjecti sunt, qui hypochondria, splene, aut cholera laborant. Si non nimiae sint, potius inter sanitatis praesidia, quam inter morbos numerandae sunt; hinc *affectio aureae venae* nuncupantur. Quippe a multis aliis humanum corpus malis liberant, a melancholia, a scorbuto, scirrho, tumore viscerum, dolore capitis, &c. At si diutius durent, majoreque copia sanguis effluat, vires prosternunt, & in cachexiam, hydropisim, tabem, apoplexiam facile degenerant.

§. II.

Morbi hepatis, Lienis, Mesenterii, Renum & Vesicae: item Febres.

XLIV.

Nunc ad alios, qui memoratis partibus infesti esse solent, morbos digrediamur. *Intemperies calida hepatis* est morbus admodum familiaris, multorumque aliorumque chronicorum parens. Nam quando incalescit hepar, stomachum vicinum debilitat aestu suo, motumque peristalticum

lædit; unde cibi male digeruntur. Præterea dum intumescit, vesiculam fellis subjectam comprimit, ipsumque fel per duodenum in stomachum protrudit, unde humorum omnium seditio proficiscitur. Accenditur autem hepar a sanguine, si abundet ac violenter in venulas hepatis intrudatur, non tam facili labore rediturus. Qui hoc morbo laborant, plerumque cibum salubrem nauseant, alvum gerunt adstrictam, tacitaque febri absumuntur.

Præterea sunt quædam malæ affectiones hepatis, lieni, & mesenterio communes, uti *inflammatio* & *ulcus*, *obstructio*, *scirrhus*. Prima oritur, quando sanguis acrior in partes illas exundans stagnare ac putrescere incipit non sine tumore ipsarum partium: altera fit in prædictis partibus, utpote ob vasorum copiam, angustiam & mæandros huic fato velut sponte obnoxiiis, si alimenta crassa, cruda, pingua, visco plena (uti sunt saccharum, mel, olera) item vina crassa & dulcia adhibeantur, corpusque debito motu destituatur. Tertia seu scirrhus, quo eadem partes intumescunt & indurantur a memoratis spissis humoribus, atque a functionibus suis, præcipue a sanguine puro transmittendo impediuntur, malo in totum corpus redundante.

Icterus, cui affinis est *Cachexia*, totum corpus pervadit, coloreque flavo, pallido, ac plumbeo tingit, qui inertiam ejusdem, palpitationem cordis, difficilemque in ascensu ac vivi respirationem, non raro lentam tabem post se trahit. Utriusque parens est vitium bilis tenacioris, fermenti & acidi austerioris, ac facultatis, quæ nutriendo servit, prostratæ.

Hydrops & Tympanitis sunt morbus, quo abdomen intumescit: in hydrope quidem ab aqua & sero intercute; in tympanitide vero a flatu crassiore, admixto plus minus sero. Primi genesin statuunt Medici in læsa digerendi potentia, seu per intemperantiam cibi potusque, præcipue vini fortioris, seu per alios morbos præcedentes non ex integro depulsos, maxime febres. Ipsa vero copia aquæ ac feri subministratur ex ruptis vasis lacteis ac lymphaticis, dum aliæ vapores humoresque, præsertim urinam, emittendi viæ obstruuntur. Secundi causam assignant vel materiam crudam, crassam & fisco infectam, a calore debili in flatum dissolutam, vel depravatam bilis, succi pancreatici & melancholici temperiem, cui admixta pituita effervescent, & in bullas densosque halitus elevatur, intra tunicas mesenterii conclusos.

Hæc

Hæc altera hydropis species seu tympanitis curatu difficillima est, & plerumque fatalis, quum ejus initia vix advertantur, & subito accrescat, stetque præ foribus hostis, nec vi nec arte depellendus.

Hypochondriaca affectio est morbus e colluvie vitiosorum humorum in partibus primæ ac secundæ coctioni famulantibus, & ex depravata per acidum crasi mesenterii profectus. Partem affectam hoc malo alii credunt esse lienem, alii mesenterium, utpote fontem sexcentarum ærurnarum, alii omentum ejusque cavum, alii ventriculum & pancreas. Illud certius, quod varios vel imitetur vel mentiatur morbos, quemadmodum experientia docet, quod qui sunt huic obnoxii, nunc hanc, nunc illam, nunc plures corporis partes ægras esse multis conquerantur, vel mali se diffundentis, vel imaginationis læsæ vitio. Cæterum affectio hæc ut plurimum lethalis non est, diuturna tamen, quæ clientes suos nonnisi diu multumque vexatos, & confescentes deserit, sæpe etiam ad mortem usque comitatur.

Scorbutus est morbi genus Hollandis, Flandris, Frisiis, Westphalis familiare, Hispanis, Gallis, Italis, Germanis non adeo notum, oriturque a sanguine per aerem ma-

riam, & falsos fumigatosque cibos ad peculiarem acrimoniæ gradum elevato. Infestare solet hostis iste os, gingivam, crura, pedes, & brachia, non sine dolore ac lenta tabe.

Calculus est morbus, qui renes & vesicam afficit, dum substantia quædam dura & solida e succo crasso & acido, atque materia sæculenta & tartarea, potissimum urinæ, initio in sabulum, postea in lapidem degenerante prognata vesicam infestat. Huic malo ætas virilis, plus etiam senilis obnoxia esse solet, illa ob angustiam & siccitatem renum, ista ob debilitatam vim expellendi. Huc pertinet *Nephritis*, quæ dolor renum est, ortus vel calculo majore, vel arenulis & sabulo, aliâque falsa materia renum glandulas, eorumque tubulos secernendo sero destinatos non solum obstruente, verum etiam fibrillas rodente ac vellente cum ingenti doloris sensu.

Ischuria & Stranguria. Prior est, quando urina vitio vel renum, vel ipsius vesicæ retinetur & supprimitur, quod vel a sanguine vitiato, vel ab ulcere renum, vel ab humoribus crassis & visco plenis, vel demum a calculo vesicæ os & portam obsidente provenit: posterior accidit, si urina nimium acris & falsa in vias, per quas tran-

transit, velut spicula sua infigens nonnisi guttatim & cum dolore acerbissimo effluit.

XLV.

Sequuntur modo illi, qui partes exteriores, membrorumque articulos affligunt, morbi: quos inter nominatissimi sunt, & ob affinitatem vel omnino consanguinitatem a se invicem vix disjungendi, *Arthritis, Podagra, Chyragra, & dolor Ischiaticus*. Est autem Arthritis, quam Paracelsus morbum Tartareum nuncupat, dolor articulos membrorum obsidens, pungens, lacerans, excitatus ab humore acri per periodos invadente, motumque impediente. Materiam plerumque subministrat serum falsum, acidum & tartaro refertum, vitio diætæ, ac læsæ primæ secundæque coctionis. Porro Arthritis alia est *universalis*, quæ plurium membrorum articulos occupat, vinctosque tenet cum ingenti dolore, cordis anxietate, atque calore febrili. *Particularis* alia, quæ in uno tantum alterove articulo dominatur, estque vel *fixa*, quæ finibus suis non egreditur, vel *vaga*, quæ ad instar fatui ignis huc illucque circumfertur, dolore mordaci comite individuo. Prior seu *fixa*, si pedes obsideat, *Podagra*, si manus in captivitatem redigat, *Chiragra*, si coxendicem aut os sacrum occupet, *dolor Ischiaticus*

cus adpellatur. Aliquando mala hæc sunt portio hæreditaria a parentibus relicta, sæpius a sanguinis humorumque acrimonia gignuntur, fere semper ab ingluvie & gula, crapula & facundis calicibus originem trahunt, nec nisi ferrea patientia expiantur.

Atrophia est tabes, qua vel totum corpus, vel quædam illius pars deficiente necessario nutrimine extenuatur & arefcit; id quod contingit, si vel ob inediam chylus non sufficiens generetur, vel alimentum assumptum vitio fermenti male digeratur, vel deficiente bile aut succo pancreatico non rite distribuatur in vasa sanguini conficiendo destinata, vel massa, quæ in alimentum cedere deberet, obstructis viis ad partes nutriendi facultate præditas non perveniat. Ex hac mala radice pullulant pejores furculi: tuffis sicca, sudor copiosior quam par est, febris depascens, languor membrorum, macies extrema, & vigoris omnis dissipatio.

Præter hos alii quoque seu hostes seu hospites ingrati quamplurimi exteriores corporis partes non raro cruciant & affligunt, quos univèrse sub nomine *inflammationum* & *ulcerum* complecti licet, uti sunt *Erysipelas*, *carbunculus*, *cancer*, *gangrana*, *lues gallica*, &c. quæ genesin suam habent

a san-

a sanguine accenso, humorum acrimonia, seri & lymphæ falsugine, viscerum putredine, bilis & acidi dominante intemperie.

At omnibus his morbis, qui rempublicam humani corporis turbare solent ac in discrimen adducere, frequentior & familiarior est *Febris*, quæ vel sola tyrannidem in eam exercet, vel seditionis socios, alios nimirum morbos comitatur. Universe Febris est intemperies calida cordis, & totius corporis a calore in corde accenso, & spirituum ac sanguinis circuitu in omnes partes diffusio, accedente humorum peccantium fermento vel intestino, vel foris advecto, cujus ope irritata natura conatur luctaturque separare a se ac eliminare, quidquid præter naturam ipsi accidit. Plerumque initium ducit a frigore & horrore, sequente postmodum calore plus aut minus intenso, ac in sudorem desinente, quamvis calor non raro præcedat, & frigus sequatur. In plurimos radicem hanc fœcundam ramos dividunt Medici: in *Ephemeram* seu unius diei, in *intermittentem*, & hanc in *tertianam*, *quartanam*, *menstruam*, *continuum*, *besticam*, *lentam*, *acutam*, & *malignam*, quæ omnes diversis symptomatis & paroxysmis sese prodere solent, quibus probe

be observatis medica manus succurrat
neceſſe eſt.

Quamvis autem una ex parte plurima
(uti e notioribus iſtis, quos in medium pro-
duxi, licet intelligere) morborum genera
ſint, quibus humanum corpus obnoxium
eſt, ex altera vero parte non pauciora
quoque medicamenta & alexipharmaca
reperiantur, quibus ægro corpori medela
poſſit afferri, nihilominus fateri neceſſe
eſt, quosdam eſſe morbos, qui vel om-
nem medicam artem eludant, vel nullam
ſatis potentem ad fui curationem medi-
cinam admittant. Satis ingenioſe horum
indolem deſcribit Ovidius: (u)

*Non eſt in Medico ſemper relevetur
æger :*

*Interdum docta plus valet arte
malum.*

*Cernis, ut e mollit̃ ſanguis pulmo-
ne remiſſus*

*Ad ſtygias certo tramite ducat
aſquas.*

*Adferat ipſe licet ſacras Epidaurius
herbas,*

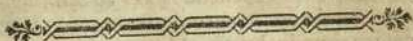
*Sanabit nulla vulnere cordis opẽ.
Tol.*

(u) Lib. 1. de Ponto.

Tollere nodosam nescit Medicina podagram,

*Nec formidatis auxiliatur aquis.
Cura quoque interdum nulla est medicabilis arte,*

Et si sit, longa est extenuanda mora.

CAPUT IX.

METHODUS MEDENDI.

§. I.

Cognitio Morbi.

XLVI.

Non heic agere constitui de methodo, quam in medendo morbis adhibere Medici debent (a quo consilio longe abest instituti mei ratio) sed de illa, quam præstantes Archiatri, ut ex illorum libris patet, adhibere solent ac præscribere. Et vero hujus rei cognitio non parum prodesse videtur ægroto, tum ut ipse intelligat, quid rerum agatur secum a Medico, cujus peritiæ, & ut ajunt manibus se vitam-

tamque suam committit, tum ut recte secum agi sentiens ad majorem fiduciam & obediendi studium excitetur. Plerumque in adhibenda curatione natura & ars mutuo velut foedere sociantur. Natura quidem vires exerit, quas & quantum potest, vel ad partes læsas reparandas, vel ad noxios humores expellendos, vel ad restituendum nervorum venarumque tonum. Hoc vel maxime in brutis observare licet, quæ sine arte sine Medico vivunt, natura vices supplente, quæ etiam non raro suggerit ipsis vel abstinentiam ab alimento per plures quoque dies, vel notitiam & ulum certarum herbarum malo intestino medentium. Nihilominus in hominibus eadem natura sociam operam a manu medica & pharmacis expectat. Quodsi enim velut prostrata jacet, vixque apta, ut officio suo fungatur, arti locum cedit, cujus tunc est fugientem vitam sistere medicamentis, & naturæ vim quasi ignem intermortuum, & sub cinere latentem resuscitare. Atque hinc Medicus quandoque adjutoris solum, aliquando autem primarii opificis munere fungitur. Ubi autem natura adeo viribus exhausta est, ut jam nihil de suis facultatibus contribuere queat pharmacorum virtuti, conclamatum est, nec ullum seu a natura seu ab arte remedium expectari potest.

test. Quapropter prima Medici cura est, ut ægroti naturam ejusque vires modis omnibus exploret, ac intime perspectam habeat, eum in finem, ut auxiliarem manum eidem male affectæ porrigere, imbecillem fovere, cadentem sublevare, sublata corroborare, ac demum præsentem eripere discrimini valeat. Universè vero illius officium est, ut *cito, tuto & jucunde* adferat remedia: Cito quidem, antequam maligna vis morbi vires suas penitus exerat, ac malum invalescat, monente Ovidio:

Principiis obsta, sero medicina paratur,

Cum mala per longas invaluerunt moras.

Tuto, ne præceps sit vel præscribendo pharmaca, non prius ad examen vocata morbi radice, symptomatis & signis diagnosticis, vel adhibendo vehementiora, quam ægroti vires patiuntur, aut talia, quorum virtus sibi minus cognita est. Jucunde, quod fiet, si afflictum clientem blando eloquio ad spem erigat & fiduciam brevi recuperandæ sanitatis, si tamen periculum non sit oppido propinquum aut proximum; quippe plurimum adjuvat medicamenti prosperum effectum ægri animus sibi constans, & boni

successus expectatione plenus, dum contra pusillus & spe dejectus maxime nocet, siquidem corporis morbo etiam animi ægritudo accedit.

Porro ea est morbi cujusvis indoles, ut profligari nequeat, nili hostem admoveas, & in ipsa fronte aciei opponas, nimirum ejusmodi quid, quod antipathiam cum morbo ac morbi radice gerat, quemadmodum si frigus calore pellas, aut quod repletum est, evacues, aut quod amarum, dulce reddas. Unde lex esto perpetua: curationem fieri oportere per contraria. Quapropter illorum sententia, qui morbos nonnunquam similibus curari docent, sic est intelligenda, quod remedia, quæ licet cum morbo similitudinem habere videantur, ejus tamen causæ ac radici omnino adversentur, uti contingit, si vomitus vomitu curetur, tollendo materiam peccantem, & exonerando sentinam corporis. Unde quot morborum, tot medicamentorum genera sunt constituenda, quorum nunc simplex sit, nunc mixta temperies, nunquam tamen contrario carens, quod ad vires ægritudinis frangendas adhibeatur.

XLVII.

Quodsi morbi genus vel species Medicum lateat, & hic ad ejus radicem necdum pe-

penetrare queat, trahenda potius mora est, nec festinata remedia sunt adplicanda, sed parumper exspectandum, an non ipsa natura malum absconditum detegat, vel mali vim supremam superet; aut certe si medicamento experiri opus sit, ejusmodi hoc esse debet, quod in re ancipiti damnum gravius inferre nequeat. At explorata mali indole prima Medici cura eo vertitur, non tam ut illius effectum, quam causam procul amoliat, damnato interim ad brevem patientiam ægroto. Submota enim causa facili labore effectus tolletur, vel sponte omnino migrabit. In iis vero affectionibus, quæ connexæ dicuntur, initium curationis ducere oportet ab ea, quæ prior est origine, licet investigatione posterior sit. Vexatur aliquis gravi capitis dolore ac pertinaci, ubi deprehensum fuerit, exuberantis vitio bilis id accidere, hæc aptis remediis prius dometur, ac sensim cum excrementis depellatur; secus cephalæa non tantum non expugnabitur, sed majus summet incrementum & invalescet. Si plures affectiones malignæ inter se conveniant, efficiantque quasi catenam malorum, is est curationis ordo observandus, ut semper, quæ origine prior est, cedere loco cogatur. Sunt autem morbi quidam, quorum alii vocantur disparati, seu tales, qui

pluribus in partibus corporis, & satis amplo a se intervallo disjunctis nidulantur. Hos singulos aggredi uno velut assultu, seu una quidem curatione licebit, diversis tamen remediis; nec refert, cui primum, cui dein, cui postremo medica manus subveniat, quum intactis cæteris morborum sedibus unicuique proprium adplicari pharmacum queat: alii complicati dicuntur, vicinis in partibus habitantes, qui si familiares fuerint, unica curatione vinci poterunt: secus si contrarii, tunc enim temperatis opus est remediis, eamque in partem primo cura vertenda, e qua cæterarum sanitas pendet. Nihilominus quando affectiones connexæ sunt, non raro medendi methodum auspicari necessum est ibi, ubi morbi magnitudo aut læsæ functionis granditas se prodit. Unde si majus periculum imminet ab his, quam a virium prostrato vigore, contra eas omni conatu niti debet Medicus, relicta posteriore. Sæpe etiam contingit, ut morbo tantisper insuperhabito symptomati obviam sit cundum, quod vires nimium frangit, ægrique vitam in præsens discrimen adducit. Non tamen certæ cuidam methodo nimis religiose aut pertinacius insistendum est, ne cum morbo pariter spiritus suffocetur. Præter hæc in morbis expugnandis remedium mensura capi debet ab illorum magni-

gnitudine, considerando quantum æger a naturali statu distet, ac eousque progrediendum, donec in pristinum statum restituatur. Hoc autem in levibus, atque etiam in extremis affectionibus subito & absque mora præstari jubet Hippocrates, in mediocribus sensim ac veluti pedatim. Qui viribus sunt imbecilles, iis lenta curatio necessaria est, celerior robustis, ut vis mali sistatur, priusquam in reliqua membra grassetur.

§. II.

Medicamentorum indoles & virtus.

XLVIII.

Jam vero remedii quantitatem metiri decet non solum a morbi gravitate, verum etiam a partis male affectæ conditione; qua in re quadruplici opus est consideratione, scilicet qua ratione formata sit pars illa, rara an densa? quem situm obtineat, an vicina sit ori nec ne? quam functionis præstantiam, an sit principalis, vel toti corporis inserviat compagi? quo sensu polleat, num hebes sit vel acuta? quippe partes densæ validiora exposcunt remedia quam raræ: si ab ore remotiores sint, fortiora porrigenda sunt pharmaca, quoniam non nisi refracta ac jam debilitata ad eas per-

tingunt: mitiora conveniunt membris præstantioribus, acriora ignobilioribus: & quæ sunt acri sensu prædita, hebetatis indigent remediis. Probe autem notandum venit, per solam artem nunquam ægrotum in meliorem aut pristinum statum restitui, sed hoc postmodum naturæ beneficio & viribus, quas depulsa vi morbi sensim exerit, est relinquendum. Porro remediorum alia sunt, quæ evacuant, aliquæ solummodo immutant. Posterioris generis seu exterius seu interius adhibeantur, parti affectæ quam proxime fieri potest, adplicentur. Unde si caput sit purgandum, expeditissima via erit per nares, per os, per occiput. Si pectus male affectum sit, laxentur pori & maligni humores per sudorem proliciantur. Hepati, ventriculo & renibus sanandis medicamenta per os demissa opem præsentem adferent. Parum autem vel nihil hac in re proficiet Medicus, anatomes scientia destitutus. Triplex vero methodus est evacuandi corpus, subtrahendique materiam peccantem: primus absque illius motu & agitatione, ut fit sudando, scarificando, &c. Alter quo humores in præceps dati emittuntur, ut fit per sectionem venæ & alvi purgationem, &c. Tertius, quum alio derivare oportet malignos humores, quæ partem aliquam pertinacius obsident, ut fit adhibendo cauteria,

in-

incisiones, emplastra, &c. Denique remedium formæ in duplici classe sunt constitutæ: vel enim sunt liquida, quæ male affectis partibus plus remotis conveniunt, quum facilius in eas devehî possint: vel sunt solida, quæ vicinis etiam medelam adferunt, hoc discrimine, quod liquida aperiant, laxent, aut resolvant; contra vero solida constringant, firment atque solident. Præparari tamen non raro materiam peccantem & curationi suscipiendæ viam sternere opus est, ut si stomachus aut intestina laborent gravi pituita, alioque humore viscido: hic enim non subito expellendus, sed prius attenuandus & emolliendus erit; tum facili negotio statione sua deturbabitur. At in febribus omnium primo exuberantis materiæ portio evacuanda, reliqua dein vel calida frigidis vel frigida calidis secundum hostis latentis malas artes opponendo temperanda, & ope fortis diætæ digerenda, demum per destinata ad hoc loca penitus sunt depellenda. Illud neutquam prætereudum silentio, quod in morbis sanandis magna semper victus ratio sit habenda; & quidem ea, quæ singulis morbi crescentis vel decrescantis periodis convenit: initio tenuis, dum augetur, tenuior, dum velut stare, & nec regredi nec progredi videtur, tenuissimus.

CAPUT X.
CRITICE MEDICA.

§. I.

Facienda Medico.

XLIX.

Non est animus, e trivio deprompta
crisi nobilissimam saluberrimamque
Medicinæ seu scientiam seu artem
perstringere, multo minus sarcasms per
vulgi ora & theatra volantibus impetere
Medicos, quos tanquam vitæ ministros
ac sanitatis custodes humano generi con-
cessos honorare jubemur. Expertus est
vindictam damno suo, ut fertur, Poque-
linus seu Molierius celebris ille Comicus
in Gallia, & ævi sui Plautus, qui post-
quam theatra facetiis in Medicorum tur-
bam liberaliter sparsis implevit, repenti-
no postmodum fato oppressus periit, nul-
lo ut ajunt Medicorum succurrere vo-
lente. Ea solum proferam, quæ hujus
scien-

scientiæ adeo necessariæ Candidatis seu facienda seu vitanda sunt, & quidem ipsorum hac in arte Magistrorum & grandium Machaonum iudicio. Inter hæc facile primum est, ut intelligant illi, qui studium hoc, & Facultatem, ut loquuntur Academiæ, profiteri volunt, ac Æsculapio sacramentum dicunt, ut inquam intelligant, & priusquam primum pedem in limine figant, probe secum perpendant, quanti momenti negotium aggrediantur, quantumque onus humeris suis imponant. Pretiosissimum thesaurum suum, scilicet sanitatem & vitam æger committit Medico: hic si erret, errat damno irreparabili, & errat alterius impensis, cui & in ære & in cute luen- dum est. Quippe si Medicus vel ignorantia, vel incuria quemquam occiderit, qua ratione damnum hoc resarciet? Quod ab uno Theologo erratum est, corrigitur ab altero: si a Jurisconsulto, succurritur æquitate iudicis, & *restitutione in integrum*, ut loquimur: at si a Medico, quis medebitur malo, ac vitam mortuo restituet? quapropter delectus habendus erit, proculque arcendi ab adytis Medicinæ, qui non apto ingenio, magna sedulitate, prudentia, ac morum probitate pollent. Certe mirari potius oportet.

teret, quam gaudere, si tam multi inveniuntur, qui adeo periculofum munus in fe fulcipiunt, ac profiteri non dubitant, nescientes quantum id fit, quod in fe fulcipiunt. Audire juvat hac de re Plinium, (x) quamvis sint, qui iniquiore in Medicos animo quædam fcripfiſſe illum credant: *Itaque inquit me Hercule in hac artium ſola eſt, ut cuicumque Medicum ſe profeſſo credatur, cum fit periculum in nullo mendacio majus. Nulla præterea lex, quæ puniat inſcitiam capitalem, nullum exemplum vindictæ. Diſcunt periculis civium, & experimenta per mortes agunt.* Hinc ſapienter cautum eſt in Academiis bene moratis, ut nemo in ea Facultate ſine *rigoriſſimo* ac intemerato examine præmiſſo ad lauream Doctoris, multo minus ad Profeſſoris cathedram admittatur: ubi non diſſimulanda venit Magiſtratum hinc inde indulgentia, qui pro modico lucro Circulatores & Agyrtas per oppida & civitates graſſari permittunt in publicam perniciem, dum male credulis ac inconfultis de plebe hominibus neſcio quæ alexipharmaca & medicinas adverſus omne morbi genus præſentes certasque vendunt,

(x) *Lib. 24. Cap. I.*

dunt, quibus sæpissime gravius ægrotare aut omnino interimi emptores constat. Sunt enim ejusmodi medicamenta plerumque chymica, & mercurio ab indoctis male præparata, quæ viscera corripunt, humores in furorem agunt, & partes vitales depascuntur. Accedit huic malo aliud non infrequens, dum privati homines in munus Medicorum involant, & ægrotis suadent ac persuadent arcana remedia, quæ Domestica vocant, longaque ut ajunt experientia comprobata, quibus quam certissime hunc vel illum morbum, ejusque vim omnem brevi tempore sublatum iri spondent. Unde nati esse videntur versiculi illi :

*Fingit se Medicum quisquis Idiota
profanus,*

*Judaus, Monachus, Histrio, Ton-
sor, Anus.*

Est equidem invenire varii generis remedia ejusmodi domestica, quæ magna facilitate sanandi virtute pollent: sed hæc magnis cum cautelis sunt adhibenda. Aliquando profunt initio, ubi necdum morbus invaluit; quandoque profunt ali- quibus, qui simili gaudent temperamen-
to,

to, nocent vero aliis; sæpe profunt, si debita mensura & quantitate sumantur pro ratione virium aut stomachi, secus pessumdant omnem corporis vigorem. Non raro ægrotus morbis disparatis ac complicatis, de quibus alibi dictum est, obsidetur, ubi quod uni medetur, alterum irritat & auget. Hæc quum privatis ejusmodi medicis theoria & praxi destitutis minus sint explorata, quumque nihilominus & quidem clam archiatri adhibeantur, quin prius medicinam hujusmodi ad examen vocaverint, augefcente vi morbi vocatur Medicus, rerum omnium inscius, & si minus prospere res succedat, omnis in ipsum culpa rejicitur, non sine grandi ejusdem & artis præjudicio.

L.

Quodsi autem tanti momenti, tamque periculosum est, ut audivimus, Medici munus, quod in se suscipit, oportet ut non minor sit ejus industria, immo maxima & indefessa, qua debitam scientiam & usum sibi comparet, seque totum studio Medico indulgeat, non quasi furtim & per otium. Oportet nosse quam exactissime humani corporis fabricam

cam ad minimas usque fibras, venulas, officula, horumque omnium oeconomiam & harmoniam: perspectam habere partium solidarum & fluidarum indolem, affectionesque ac functiones: memoria complecti morborum omne genus, eorum radices, effectus, symptomata: herbarum, stirpium, liquorum, fossilium, animantium vires ac virtutes seu simplices seu mixtas callere: pharmacorum, unguentorum, potionumque medicarum tam diversas sortes, temperaturas, mensuras quas *doses* vocant, harumque rerum & conficiendarum crasin, & applicandarum methodum & ordinem intime exploratum habere; atque hæc omnia scire ita, ut non primum discere debeat Medicus, ubi manus admovenda est: Deum immortalem! quantus hic quamque amplius studiorum laborumque campus? Duplex heic grandeque periculum committere potest, quisquis artem hanc profitetur, si vel non probe hac scientia ejusque adimiculis instructus velut in aciem prodeat, & ad praxin se transferat, vel si postquam huic sese indulsit, quasi munere suo plene perfunctus librorum lectioni ac studio privato valedicat. Non omittam, hoc in loco referre gravissimum Ludovici Vives de re ista judicium, seu
po-

potius crisin, dum agit de disciplina Me-
 dica : (y) „ Illos vero, inquit, qui artem
 „ in usus generis humani convertunt, ubi
 „ primum sese publicis utilitatibus con-
 „ secrarunt, nolim amplius ad ullas alias
 „ disciplinas & artes divertere. Est enim
 „ in hac una satis superque quod agant
 „ vel vita universa, quamlibet diuturna &
 „ longa. Itaque non ferant eum, qui
 „ ad opem hominibus ferendam accersi-
 „ tur, Ciceronem aut Demosthenem,
 „ Virgilium & Homerum lectitare: mul-
 „ to minus auctores aspicere artis gram-
 „ maticæ. Sed nec historicos atque Phi-
 „ losophos, nisi qui adjumenti aliquid
 „ adferre possint iis, qui salutem suam
 „ ipsius curæ commiserunt. Didicisse
 „ hæc oportet prius, certe hic non ad-
 „ discere. Facilius tulerò, cujusvis artis
 „ professorem diversis nonnunquam oc-
 „ cupari, quam hujus. Hi tamen expe-
 „ rimenta sua monumentis literarum ad
 „ usum posteris consignabunt; sciatque
 „ Medicus, quidquid temporis hujus unius
 „ studio subtraxerit, tantum surripere ac
 „ furari sanitati suorum ægrotantium. „
 Quæ quidem critici Auctoris hujus verba
 non de studio, quod horis subsecivis fit,
 sed quod velut ex professo suscipitur, in-
 telli-

telligenda esse existimo. Sunt quoque nonnulli, qui se & discipulos suos occupant plurimum studio Philosophiæ aut e Cartesii ac Gassendi, aut recentiorum adhuc placitis depromptæ, vel suo in cerebro fabricatæ. Hanc ita necessariam Medico esse volunt, ut sine illa proficere in arte sua nullatenus possit: disputant quoque, & quasi absque induciis altercantur cum alterius sectæ Philosophis, satagentes proscribere e mundo omnes formas a corpore distinctas, omnem illarum agendi virtutem, omnes qualitates, & quidquid Aristotelem & Peripatum olet. Non disputo nunc de his, an recte aut perperam in Philosophia statuantur: illud contendo, melius a Medico tempus collocatum iri, si e doctissimis libris ante ac post hæc bella scholastica scriptis morborum fontes, indolem, signa, effectus, remedia, herbarum maxime virtutes, & medendi methodum toto conatu addiscat. Parum interest, siue dicas, omnem vim sentiendi vivendique pendere a mechanismo, & ad hujus leges cuncta moveri, siue animam admittas, quæ his omnibus dominetur; parum refert, num medicamentorum virtus a corpusculorum situ, figura, mole, striis aut hamis, &c. proficiscatur, vel a qualitatibus her-

herbarum liquorumque : parum inquam hæc profunt ad optatum ac præscriptum medicæ artis finem, parumque interest ægroti, an medicina morbum curandi vim exerceat per corpuscula vel per qualitates, modo curetur. Morbi perfectam cognitionem, salubritatem pharmacorum, medendi dexteritatem, vigilantiam, prudentiam, verbo sanitatem expectat ille, nec Philosophi systema aliquod, sed Medici industriam ac peritiam ut ære suo sibi comparet, sollicitus est.

§. II.

Vitanda Medico.

LI.

Quæ facienda sint Medico vidimus, videamus etiam, quæ vitanda illi. Pretiosa sane res est sanitas, partim quia nulli pretio æquiparari potest, partim quia magno pretio est redimenda. Non tamen plerumque posterioris habetur ratio, modo prioris integritas obtineatur. Et profecto dignus est Medicus, qui rite suo fungitur officio, non solum salario labori admenso, sed & præmio curationis magnitudini ac felicitati respondente.

Ita

Ita novimus Veteres, præsertim Principes, Æsculapiis suis non aurea duntaxat dona obtulisse, verum etiam thura adolevisse, posuisse statuas, & templa ædificasse. Nihilominus caveat Medicus, ne lucro plusquam par est, inhiat, artemque quæ divini quid habet, hominibus venalem faciat. Duobus potissimum modis hac in re peccari ab eo potest: primo quidem procrastinatione in morbis curandis, dein liberalitate in præscribendis medicamentis. Non quia æger hic aut ille opulentus est, ideo curationis tempus est extrahendum, lentioraque adhibenda remedia, ut passus & merces augeantur. Multo minus lenis nimium medica manus, aut pharmaca debiliora sunt adplicanda, ubi vis morbi severiora celerioraque exigit, ne postmodum per moras invalescat, oleumque & opera perdatur. Tentandum initio, inquit Vives, an non æger sanari possit victus ratione, hoc est, diæta: sin res poscat, adhibeantur medicamenta, sed simplicia: quodsi major sit morbi vis & varia, tum ad commista & fortiora transeundum.

Sed non solum avaritia peccare potest Medicus, verum etiam liberalitate, si nimirum singulis diebus utramque pa-

ginam impleat characteribus, signis, notisque medicis, & præscribat quidquid in pharmacopoliis prostat, suo & alterius grandi ac velut diviso inter se lucro, sed ægroti graviore damno. Multiplex medicina, sæpiusque frequentata, quum digeri a stomacho nequeat, noxios humores, malique vires magis magisque augere solet. Refert Poghius, (z) Angelum Episcopum Aretinum, quum æger decumberet, & a pharmacis abhorreret, ea omnia, quæ per plures dies a Medico præscripta fuerunt, in pelvim infundi, & clam sub lectica reponi iussisse: qui dum postea diætæ quam sibi indixerat, auxilio liberatus esset a febris, Archiatro frustra precanti, ac restitutam valetudinem porrectis potionibus medicis tribuenti, pelvim exhibuit, dicens: *Magnas enimvero & prius incomptas mihi vires habere videntur, quæ subtus lectum posita sanitati me restituerunt: quid factura, si cuncta potassem? immortalem me profecto reddidissent.* Fateri nihilominus oportet, non raro culpandos hac in re potius esse ipsos ægrotos, quam Medicos, dum illi si non ex tempore sanentur, amaris horum aures querelis implent, suaque impatientia vim inferunt

me-

(z) *In Medic. & Jurispr. Comparat.*

medicæ manui ad porrigenda continuo alia aliaque pharmaca, quibus bene saginati tandem Plutonis victima fiant.

LII.

Cavenda quoque Medico est nimia festinatio, qua vix ægro viso jam velut e tripode pronunciatur de tota rei summa, de morbi genere ac indole, de origine ac effectis, de curationis totius ratione, magna eloquentia, sed minore prudentia. Medici etiam multum experti vix non semper magnam experiuntur difficultatem in detegenda mali radice, quando morbus non se ipsum prodit per signa manifesta, quemadmodum in febribus seu calidis seu frigidis contingit, aut quando est inveteratus. Cui enim datum est introspicere oculis intimos recessus partium vitalium, venarum, fibrarumque tanta inter se varietate implexarum? quam facile accidit, ut dum doloris sensus in dextro latere, aut parte superiore deprehenditur, morbi sedes in sinistro aut inferiore fixa sit? opus igitur est, probe considerare singula, inquirere in symptomata, examinare partium solidarum ac fluidarum motiones, cognoscere causas & circumstantias mor-

bi seu exteriores seu interiores, paroxysmos, ipsamque naturam quasi per occultas vias explorare, ac similes casus indagare in libris præstantium Medicorum, &c. priusquam serio quid statuat, & initium curationi fiat: verbo, opus est studio, vigilantia, cautela, ne velut temere hostem aggrediaris, errore postmodum non amplius emendando: studio, ut iudicium Medici non divinationibus & conjecturis, sed solidis innitatur rationibus & experimentis jam factis: vigilantia, ut latentis mali conatus eludantur: cautela, ut dum uni parti laboranti succurritur, discrimen non transferatur in aliam.

Demum a nimia sui suæque scientiæ æstimatione ac obstinatione iudicii, præsertim cum aliorum Collegarum contemptu conjuncta, sibi sedulo caveat Medicus, dum in commune consulitur de graviter ægrotantis salute. Conqueritur de nonnullis ævi sui Medicorum his verbis memoratus Ludovicus Vives: *Qua malignitate, quo ore id faciunt, quanto fastidio & vultuositate accipiunt alienam sententiam, qua auctoritate ac asseveratione proferunt suam; qua pertinacia tuetur quisque, quod semel confirmavit?*

vit ? Cordatus sit in proferenda sententia, suaque mente aperienda, non tamen obstinatus. Nam plures oculi plus vident, ac non raro e pluribus opinionibus una consurgit, cæteris sanior atque salubrior. Secus timendum est, ne nullo cedere volente e vita cedere cogatur æger, Saguntum pereat, dum Romæ consulitur, atque triste illud occinnatur cum Hadriano Imperatore : *Turba Medicorum Cæsarem perdidit.* Magis adhuc inhumanum foret, si non pateretur alios in consilium vocari, ubi nihil ipse solus proficit ; aut iis vocatis ægroti lecto ac domui valediceret : pessimum vero, si de gravi aut proximo periculo clientem suum admonere negligeret, ac dissimulatione uteretur, qua in grandius non solum corporis, sed & animæ periculum eundem conjiceret. Ut paucis dicam, debet sane Medicus patrio quodam affectu complecti illum, qui suæ se fidei committit, si viri boni ac probi officio velit fungi. Atque hæc sunt, quæ non tam meo, quam Clarissimorum Scriptorum, etiam Medicorum, iudicio sensuque tum faciendatum cavenda illi, qui artem hanc profite-

246 *Caput X. Critice Medica.*

fitetur, propofui, quæ fi obferuet, immortaliter merebitur de humano genere, laboribusque fuis in re tanti momenti exantlatis copiofe benedicet Deus, qui folus eft vitæ necisque Dominus.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
LIBRI X.

L. Indicat Librum. N. Numerum
Libri.

A.

Aeris ratio habenda illi, cui sanitas cura est. L. 10. N. 40.

Aeris, ventorum, & plagarum conditio. L. 10. N. 40.

Industriae quaedam contra aeris injurias. L. 10. N. 40.

Ægritudines animi Medicorum artem deludunt. L. 10. N. 34.

Ægrotantium diversae classes. L. 10. N. 36.

Index Rerum

- Æsculapius mortuos ad vitam revocat :*
ejus templum Romæ. L. 10. N. 4.
- Adfectionum pravarum indoles: pessimi earum effectus :*
L. 10. N. 35.
- Præcipuæ adfectiones iræ, tristitiæ, metus, & bilivritatis seu obscæni amoris describuntur.*
L. 10. N. 35.
- Adjumenta ad sanitatem conservandam.*
L. 10. N. 36.
- Agyrtæ sunt proscribendi: medicamenta illorum pessima.*
L. 10. N. 49.
- Alchymistæ frustra in medicamentum universale inquisiverunt.*
L. 10. N. 25.
- Anathemata olim in templis Deorum suspensa pro sanitate obtenta.*
L. 10. N. 5.
- Angelus Episcopus Aretinus ingeniose perstrinxit Medicum ob copiam medicinarum.*
L. 10. N. 51.
- Animam esse primum fontem, & causam principalem vitæ demonstratur.*
L. 10. N. 14.
- Apollo primus medicinæ inventor celebratur.*
L. 10. N. 4.
- Artuum humanorum descriptio.*
L. 10. N. 18.
- Arteriarum, præcipue Aortæ, pulmonariæ, & Asperæ descriptio.*
L. 10. N. 16.
- Asclepiadum familia, in qua ars medica fuit conservata.*
L. 10. N. 4.
- Aver-

Et Verborum Libri X.

Averroes & Avicenna in Hispania artem medicam exercuerunt. L. 10. N. 6.

Averroes stimulus Medicorum dictus.
L. 10. N. 6.

D. Augustini memorabile dictum de necessitate ac voluptate in cibo & potu sumendo. L. 10. N. 29.

Auris & auricula: ejus partes, concha, tubus acusticus, tympanum, cochlea, &c.
L. 10. N. 17.

In qua parte auris fiat auditio.
L. 10. N. 17.

C.

Cerebrum: cerebellum: utriusque partes, meninges seu dura & pia mater, falx, fornix, ventriculi, septum lucidum, thalami nervorum opticorum, spina medullaris, &c. L. 10. N. 17.

Chylus: conversio cibi in chylum, & chyli in sanguinem: ubi de vena subclavia, & vase Pequetiano. L. 10. N. 19.

Chymicæ Medicinæ descriptio.
L. 10. N. 12.

Ciborum quantitas an plus noceat, quam qualitas? L. 10. N. 27.

Censura Medicorum de vario ciborum genere. L. 10. N. 27.

De simplicitate victus. L. 10. N. 27.

Index Rerum

- Circulatio sanguinis seu Cyclofis detecta & stabilita.* L. 10. N. 18.
- Clima: diversitas hominum sub diverso climate.* L. 10. N. 24.
- Commercium inter corpus & animam a temperamento multum dependet.* L. 10. N. 23.
- Comparatio machinae corporeae cum borologio.* L. 10. N. 38.
- Consideratio quadruplex circa quantitatem & qualitatem remediorum.* L. 10. N. 48.
- Cor humanum: motus Systoles & diastoles: ejus structura: Pericardium, auriculae, septa, &c.* L. 10. N. 18.
- Cornarus (Ludovicus) nobilis Venetus, diætæ exemplar illustre.* L. 10. N. 25.
- Corporis humani fabrica: ejus descriptio: Sceleton, caput, cranium, frons, facies, maxillæ, truncus, vertebrae, scapulae, costae, ossa, &c.* L. 10. N. 16.
- Ejus partes solidæ ac liquidæ quomodo debeant esse constitutæ ad vitam conservandam.* L. 10. N. 14.

D.

- Dentes: eorum numerus: Incisores, Canini, Molares.* L. 10. N. 16.
- Diaphragma, ejusque officium.* L. 10. N. 19.

Dia-

Et Verborum Libri X.

- Diæta plurimum juvat ad vitam prolongandam.* L. 10. N. 14.
Est universale remedium adversus morbos. L. 10. N. 25.
Argumenta, quibus diæta impugnatur, luculenter refutantur. L. 10. N. 26.
Absque diæta vana est fiducia in robore corporis. L. 15. N. 26.
Diæta servandæ ratio. L. 10. N. 27.
Versatur circa cibum & potum moderandum. L. 10. N. 27.
Diætam qui servare non possunt, quomodo sint juvandi. L. 10. N. 30.
Diæta studiis deditorum. L. 10. N. 31.
Discrimen inter Physicam & Medicinam. L. 10. N. 10.

E.

- Empirica secta.* L. 10. N. 5.
Empiricam sectam quinam Veterum auctores fuerint. L. 10. N. 5.

F.

- Fabri (Honoratus) S. J. cyclophis doctrinam invenit.* L. 10. N. 18.
Faustinus Medicinam vocat artem sacram. L. 10. N. 2.
Februm variæ species: intermittentis, tertianæ, quartanæ, menstruæ, lentæ, acutæ, &c. L. 10. N. 45.

G.

Index Rerum

G.

- Galenus instaurat medicinam : ejus elogium.* L. 10. N. 6.
Galenus memorabile testimonium de diæta. L. 10. N. 25.

H.

- Harveus (Guilielmus) cycloſis doctrinam excoluit & perfecit.* L. 10. N. 18.
Helmontius famoſus Medicus : ejus doctrina de Archeo. L. 10. N. 8.
Hippocrates medicinam primus in artem redegit : ejus encomium. L. 10. N. 4.
Hoffmannus (Fridericus) præſtantiffimus ultimorum temporum Medicus. L. 10. N. 9.
Ejus Opera Mechanico - Phyſica. L. 10. N. 9.
Homo arbor inverſa. L. 10. N. 17.

I.

- Ingluvies fecit crefcere morbos, & decreſcere annos.* L. 1. N. 25.
Inventa nova inſignia Medicorum recenſentur cum ſuis Auctoriſibus. L. 10. N. 9.
Inteſtina gracilia & craſſa : duodenum, jejunium, ilion, cæcum, colon, rectum. L. 10. N. 19.

L.

Et Verborum Libri X.

L.

- Lectularii Medici quinam sic dicti.* L. 10. N. 12.
*Lessius (Leonardus) S. J. egregium de
dieta tractatum edidit.* L. 10. N. 25.
Lien, ejus officium. L. 10. N. 19.
*Lingua, ejus munus: hyoides, frenum, as-
pera arteria, papilli nervacei.*
L. 10. N. 17.
Quomodo efformetur vocis sonus.
L. 10. N. 17.
*Lingua tum ad gustum, tum ad loquelam
servit.* L. 10. N. 17.
*Literati ut sanitatis curam gerant, interest
Reipublicæ.* L. 10. N. 31.
*Literatis necessaria est diæta, tum ne cor-
poris vires lædant, tum ut mentem sere-
nam servant.* L. 10. N. 31.

M.

- Macbaon præstans Medicus.* L. 10. N. 4.
*Manus cum suis partibus: brachio, cubito,
carpo, metacarpo, digitis.* L. 10. N. 16.
*Mechanismus merus in corpore humano
rejicitur: uti etiam in brutis.*
L. 10. N. 14.
*Medica ars dominatur in microcosmum &
megacosmum.* L. 10. N. 2.

Functio.

Index Rerum

Functiones propriae hujus artis sunt, investigare fabricam totius corporis: detegere causas conservantes & destruentes sanitatem: praescribere remedia.

L. 10. N. 2.

Medicina originem habet a Deo.

L. 10. N. 3.

Medicina praeservativa & reparativa.

L. 10. N. 3.

Medicinae reliquiae in Noemo & posteris conservatae.

L. 10. N. 3.

Medicina Eclectica.

L. 10. N. 9.

Medicina incrementum cepit ope chymicae, pharmaceuticae, Mechanicae, & Anatomicae.

L. 10. N. 9.

Medicinae definitio ex Hippocrate & ex Fafchio.

L. 10. N. 10.

De Medicinis universalibus quid sentiendum.

L. 10. N. 10.

Medicinae partitio in Physiologiam, Hygieiem, Pathologiam, Therapeuticam, & Symioticam.

L. 10. N. 11.

Medicinae purgantes, earumque usus.

L. 10. N. 38.

Medicamentum omne simul aliquid detrimenti affert sanitati.

L. 10. N. 38.

Medendi methodus apud Assyrios.

L. 10. N. 5.

Medici comparantur Ethicis, Regibus, & Deo.

L. 10. N. 1.

Infi-

Et Verborum Libri X.

- Insigne testimonium de arte medica e
S. Scriptura.* L. 10. N. 1.
Medici bonore digni sunt, Et quare.
L. 10. N. 1.
*Medici Roma ejecli Catonis edicto: caussa
bujus edicti.* L. 10. N. 6.
Medici insignes Veteres Et Recentiores.
L. 10. N. 8. & 9.
Medici officium proprium. L. 10. N. 10.
*Medicorum veterum methodus circa dia-
tam praescribendam.* L. 10. N. 29.
*Medicorum errores sunt gravissimi teste
Plinio,* L. 10. N. 49.
Medicos cavillari non decet. L. 10. N. 49.
Medicus quae Et quanta scire debeat.
L. 10. N. 50.
*Medicus non debet occupare se aliis nego-
tiis.* L. 10. N. 50.
*Medicus non debet esse avarus in expetenda
mercede, nec liberalis in porigenda me-
dicina.* L. 10. N. 51.
*Medico cavenda nimia festinatio in feren-
da de morbo sententia: jaclantia scien-
tia: obstinatio proprii judicii: dissimu-
latio periculi cum damno corporis Et
animae.* L. 10. N. 52.
*Medicus est adjutor naturae: debet ante
omnia explorare naturam Et vires aegro-
ti.* L. 10. N. 46.

Index Rerum

- Medicus debet mederi cito, tuto, & jucunde.* L. 10. N. 46.
- Medicinæ operam dare maximi momenti negotium est.* L. 10. N. 49.
- De Medicamentis domesticis quid sentiendum: Quilibet vult esse Medicus.* L. 10. N. 49.
- Mesenterium: ejus fabrica.* L. 10. N. 19.
- Methodica secta cum ejus principibus.* L. 10. N. 5.
- Modus triplex evacuandi corpus: per sudorem, per incisionem venæ, per cauteria & emplastra.* L. 10. N. 48.
- Molierii Medicorum mastygis miserum fatum.* L. 10. N. 49.
- Monachi Cassinenses prima fundamenta scholæ Salernitanæ jaciunt.* L. 10. N. 7.
- Morbi cholericorum, melancholicorum, sanguineorum & pblegmaticorum.* L. 10. N. 22.
- Morborum duplex fons ob neglectam dietam.* L. 10. N. 27.
- Morbos varios progignunt immoderate affectiones animi, eosque vix sanandos.* L. 10. N. 34.
- Morbi capitis enumerantur.* L. 10. N. 41.
- Morbi exteriorum sensuum recensentur.* L. 10. N. 42.
- Morbi sensuum interiorum.* L. 10. N. 43.
- Mor.*

Et Verborum Libri X.

- Morbi partium interiorum corporis.* L. 10. N. 44.
Morbi partium exteriorum corporis. L. 10. N. 45.
Morbi simplices, disparati, complicati, connexi. L. 10. N. 47.
Motus peristalticus. L. 10. N. 19.
Musculi, eorumque officium. L. 10. N. 13.

N.

- Nares cum earum instrumentis: osse cribriformi, & organo olfactus.* L. 10. N. 17.
Natura & ars in medendo convenire debent. L. 10. N. 46. & 48.
Natura & vires aegroti ante omnia debent explorari. L. 10. N. 46.
Nervi, corporis corporis humani compages. L. 10. N. 13.
Eorum officium, & varietas: nervi optici, gustatorii, olfactorii, par vagum, triginta parva. L. 10. N. 17.

O.

- Oculus, ejusque structura.* L. 10. N. 17.
Oculi tunica: Sclerotica, Adnata, Uvea, Retina, Arachnoides, Hyaloides. L. 10. N. 17.
Ejusdem humores: aqueus, crystallinus, vitreus. L. 10. N. 17.
Oculi iris & processus ciliaris. L. 10. N. 17.
BIBLIOTH. DOMEST. LIB. X. R. Ejus-

Index Rerum

*Ejusdem musculi: superbus, humilis, bi-
bitorius, indignatorius, amatorius.*

L. 10. N. 17.

In qua oculi parte fiat visio.

L. 10. N. 17.

Ossa humani corporis.

L. 10. N. 12.

*Horum varia genera: os frontis, occipi-
tis, os duplex syncipitis, os uniforme,
sacrum, sternum, ilium, ischium, ossa ver-
tebrarum, costarum, &c.*

L. 10. N. 16.

Ossium numerus secundum varios Auctores.

L. 10. N. 16.

P.

Pancreas, ejusque officium.

L. 10. N. 19.

Paracelsus Medicus famosus.

L. 10. N. 8.

*Ejus principia chymica; sal, sulphur, &
mercurius.*

L. 10. N. 8.

Pericardium: ejus officium.

L. 10. N. 18.

*Pes cum suis partibus: tibia, femore, co-
xendice, tbarso, metatharso, & patella
soli homini propria.*

L. 10. N. 16.

Pharmaca nimis fortia destruunt sanitatem.

L. 10. N. 38.

*Phlebotomiæ indoles & prærogatiuæ ex
schola Salernitana.*

L. 10. N. 36.

Hippocratis de phlebotomia sensus.

L. 10. N. 36.

Medicorum de hac variæ opiniones.

L. 10. N. 36.

Et Verborum Libri X.

*Argumenta in utramque partem pro Et
contra phlebotomiæ usum expenduntur.*

L. 10. N. 36.

*Phlebotomiæ bonum vel malum effectum de-
pendere a sanguinis copia vel inopia,
item a vasis latis vel angustis ostendi-
tur.*

L. 10. N. 37.

Podalivius cum reliquis priscis Medicis.

L. 10. N. 4.

Potus ratio quomodo habenda sit.

L. 10. N. 28.

De cerevisia, ejusque dotibus.

L. 10. N. 28.

De potionibus calidis.

L. 10. N. 28.

Pulmones: lobi pulmonum.

L. 10. N. 18.

Epiglottis Et Oesophagus.

L. 10. N. 18.

Q.

*Quæstio: an aquæ usus præstet usu vini:
argumenta in utramque partem: conci-
liantur ambæ partes.*

L. 10. N. 28.

*Quæstio: unde dignosci possit quantitas Et
mensura cibi ac potus.*

L. 10. N. 29.

*Quæstio: an expediat unica vice corpus
reficere cibo.*

L. 01. N. 30.

R.

*Rationalis secta Medicorum cum suis Au-
ctoribus.*

L. 10. N. 5.

Index Rerum

- Regula generalis circa quantitatem alimenti statui non potest.* L. 10. N. 29.
Regulæ optimæ circa mensuram victus e libello Exercitiorum S. Ignatii.
L. 10. N. 30.
Regulæ de valetudine conservanda pro literatis hominibus. L. 10. N. 32.
Regulæ aliæ pro iisdem circa somnum, cibum, potum ac motum. L. 10. N. 33.
Remediorum duplex genus: alia evacuantia, & alia immutantia. L. 10. N. 48.
Renes, ubi de arteriis emulgentibus, pelvi renum, & ureteribus. L. 10. N. 19.
Rogerus I. Siciliae Rex, & Salerni Princeps legem tulit, ne quis medicinam exerceret, nisi approbatus a Magistratu.
L. 10. N. 7.
Rollonis Normannorum Ducis epitaphium.
L. 20. N. 7.

S.

- Salomon medicæ disciplinæ scientissimus: ejus libri de medicina tractantes vel sublatis, vel combusti.* L. 10. N. 3.
Sanctorii apophtegma de diata.
L. 10. N. 14.
Sanguis peccans fere omnium morborum origo. L. 10. N. 25.

& Verborum Libri X.

- Sanguinis circulatio seu cyclofis.* L. 10. N. 18.
*Sanitas est thesaurus hominis, qui non
æstimatur, quamdiu possidetur.* L. 10. N. 1.
In quo consistat sanitas. L. 10. N. 15.
*Qua ratione obtineatur temperies par-
tium solidarum & fluidarum.* L. 10. N. 15.
*Schola Salernitana: ejus descriptio: celebris
liber hujus scholæ.* L. 10. N. 7.
*Scholæ medicæ veteres tres: Cnidia, Rhodia,
& Coa.* L. 10. N. 7.
Scriptores Medici Veteres. L. 10. N. 8.
Scriptores Medici Recentiores. L. 10. N. 9.
*Sectæ diversæ Medicorum: Empirici, Me-
thodici, Dogmatici seu Rationales: Hip-
pocratici, Galenici, Chymici, Hermetici,
Paracelsistæ, Spagirici, Anatomici, Cli-
nici.* L. 10. N. 12.
*Sennertus (Daniel) Germanus, Medicinæ
Eclecticæ Auctor.* L. 10. N. 9.
*Somnus, unum e præcipuis adjumentis ad
sanitatem.* L. 10. N. 39.
*Somni spatium ac tempus. An somnus post
meridiem salutaris.* L. 10. N. 39.
Stomachus: ejus officium & amplitudo. L. 10. N. 19.

Index Rerum

Spiritus animales & vitales dari demonstratur. L. 10. N. 17.

Ad quid serviant spiritus. L. 10. N. 17.

T.

Temperamenti systema tum Veterum, tum Recentiorum. L. 10. N. 20.

Temperamentum simplex & compositum: qualitates in composito prædominantes.

L. 10. N. 20.

Temperamenti sanguinei, Cholericæ, Phlegmaticæ & Melancholicæ descriptio ampla.

L. 10. N. 21.

Temperamenta quatuor a schola Salernitana versibus descripta.

L. 10. N. 21.

Temperamenta apta ad artes & scientias; item ad officia Reipublicæ.

L. 10. N. 23.

Temperamenti vis & virtus in functiones corporis & animæ.

L. 10. N. 22.

Morbi provenientes a quolibet temperamento.

L. 10. N. 22.

Temperamentum multis mutationibus obnoxium.

L. 19. N. 24.

V.

Valvulæ venarum. L. 10. N. 18.

Venarum variæ species: vena cava, vena pulmonum, vena porta, mediana, vena pulsatiles, venæ coronariæ.

L. 10. N. 18.

Ventri-

& Verborum Libri X.

Ventriculus, ejusque officium & fabrica.

L. 10. N. 19.

*Via geminæ ad animam in suis potentiis
divigendam & inclinandam ope tempe-
ramenti.*

L. 10. N. 28.

Vini nullus usus ante diluuium.

L. 10. N. 28.

*Vinum dilutum suadet D. Paullus Timo-
theo.*

L. 10. N. 28.

Vitæ lignum in medio paradisi.

L. 10. N. 3.

*Vitæ ratio in quo consistat: maxime per-
det a motu & circuitione sanguinis.*

L. 10. N. 13.

Vitæ causse instrumentales sunt spiritus.

L. 10. N. 14.

*Vitæ longæ per diætam obtentæ exempla
in sacris & profanis hominibus.*

L. 10. N. 25.

Vita longior an sit exoptanda.

L. 10. N. 26.

Vives (Ludovici) crisis de Medicis,

L. 10. N. 50.

